

h h o

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
XXI. ÉVF. 3. SZÁM 1958.
M Á R C I U S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GEZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J O R N Á N D O R

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK
ANYAGABÓL

ÁDÁM TIBOR: TRÓPUSI NAP
ALATT / BÁLINT ISTVÁN: BU-
DAPESTI JEGYZETEK / BA-
NYAI JÁNOS: KÉK GALAMB /
BORI IMRE: A SZEGÉNYEK
KRÓNIKÁSA / BORI IMRE:
DEL KERESZTJE / BURÁNY
NÁNDOR: MEGRENDÍTŐ KOR-
KÉP, LELEKTANI ALAPON /
DEÁK FERENC: DÍSZNÖVE-
NYEK KÖZT EGY KALAP, TE-
LI PÉNZZEL / DEBRECZENI JÓ-
ZSEF VERSEI / DÉSI ÁBEL:
HARC A REMÉNYÉRT / DORÓ
SÁNDOR VERSEI / GAL LÁSZ-
LÓ: VERS FEKETE TINTÁVAL /
GULYÁS JÓZSEF: MELLETTED
HALKAN PEREG A FALRÓL A
RÉGI MÉSZ / KOLOZSI TIBOR:
MÉRCSI JÓZSEFNEK NEM ÍZ-
LIK A HÚSLEVES / KOMÁRO-
MI JÓZSEF SÁNDOR: OKORI
KALAND / LEBOVIC ÉS OB-
RENOVIC: MENNYEI OSZTAG /
SVETA LUKIC: ES LON ME-
LANKOLIA / STEINITZ TIBOR:
SZÍNJÁTÉK PÁRISBAN / B.
SZABÓ GYÖRGY: MIKSZÁTH
KÁLMÁN VILÁGA / URBÁN
JÁNOS: KÉT PART KÖZÖTT /
ZÁKÁNY ANTAL VERSEI / BE-
NO ZUPANČIC: MULATSÁG /

Vázlat egy írói arcképhez

(HERCEG JÁNOS)

B. Szabó György

NÉGY ÉVVEL EZELŐTT, pontosan 1952 őszén, egy érdekes elbeszélés gyűjtemény látott napvilágot, »Crni andjeo«. Írója, Herceg János, először jutott el szerb nyelven is olvasóközönségünkhöz. A gondosan szerkesztett, jól összeválogatott és elfogadhatóan fordított kis elbeszéléskötet érett, kialakult, befejezett elbeszélőt állított elénk.

Írója nemcsak ismerte az elbeszélőművészet európai hagyományait és a modern próza követelményeit, hanem hangjában, stílusában, elbeszéléseinek hangulatában, írói szemléletében és tematikájában is egyénit tudott adni, őszintén, közvetlenül, írói igényességgel.

Húsz év írói munkája volt már ekkor Herceg mögött, húsz év terméséből válogatta össze ennek a kis gyűjteménynek anyagát. Öt kötet elbeszélést, egy regényt, egy kis terjedelmű cikk és tanulmány-kötetet adott ki addig, de ez a hét könyv (ezek közül három a felszabadulás után látott napvilágot) csak részben foglalja magában a húsz év írói teljesítményét.

Herceg is, mint annyi magyar író a századforduló óta a toll »napszámosa« volt, újságíró, publicista, aki hírt, tudósítást, riportot, könyvismertetést és színházi beszámolót, kritikát és jegyzeteket írt, lektora volt egy budapesti könyvkiadóvállalatnak, újságot, folyóiratokat, antológiákat és gyűjteményes kiadványokat szerkesztett, s közben — látszólag »mellékesen« elbeszéléseket írt.

Nem könnyű áttekinteni ezt az újságírói és írói teljesítményt, és nem egyszerű felfedni ennek az újságírói és írói »robotmunká«-nak művészi követelményeit Hercegnél. Érintenie kell azonban, mert ez nem kis mértékben hatott írói szemléletére és művészi kibontakozására, tehát ha művészi fejlődését akarjuk felvázolni, nem kerülhetjük meg.

Herceg esetében is túlzottan egyoldalú megállapítás volna csak negatívumokat sorolni fel erről a »fleck«-ekben gondolkodó, nagyértékű, kéziratfaló »taposómalom«-ról.

A MODERN MAGYAR IRODALOM és újságírás »összenövését« kölcsönös »megtermékenyítés« követte.

Mikszáthtól Adyn át Krudy Gyuláig, Molnár Ferencig, Móricz Zsigmondig és Nagy Lajosig követhetnénk nyomon az irodalom és újságírás viszonyát, s nem lenne könnyű eldönteni, hogy melyik a »vesztes fél«.

Az irodalom-e, amelynek újságíró napszamosai regénytémákból tárcákat, drámákból néhány hasábos novellákat, lírából vezércikket, vagy »hírkopf«-ot írnak, dramaturgiai tanulmányok helyett színházi beszámolóba, esszé-gyűjtemények helyett könyvismertetésekbe kényszerítették mondanivalójukat, s miközben megtanulták mi a közönség, mi a közvélemény, meddig terjed az olvasóközönség befogadóképessége, milyen az ízlése, eltanulták az eseményekre való gyors »újságírói« reagálást, a gyorsan-írás technikáját, és a klasszikussá merevedett irodalmi formák helyett megtanulták a modern, változatos műfajokban való gondolkodást?

Az újságírás-e, amelynek napszamos írói tárcákból regényt, néhány hasábos novellából drámát, vezércikkből, »hírkopf«-ból lírát teremtettek, színházi beszámolók írása közben dramaturgokká, könyvismertetések írása alapján esztétákká lettek, s miközben közönséget és közvéleményt teremtettek, szélesítve az olvasóközönség befogadóképességének határait és fejlesztve ízlését, írók módján reagáltak az eseményekre, elsajátították az írói igényességet, s a legegyszerűbb újsághírt is a klasszikus irodalom nyelvének és stílusának megfelelően fogalmazták meg, úgy, mintha remekművet írnának?

Van-e, lehet-e, szabad-e egyáltalán vesztes félről beszélnünk?

Igaz, hogy ez a »felemáság« — amely mögött a magyar polgári irodalom szubjektív gyengeségeit kell meglátnunk és ennek az állapotnak sajátos megnyilatkozását a szellemi élet, a közélet egyik területén — egyéni tragédiák forrásává, előidézőjévé lett, és hogy kiváló tehetségek pusztultak bele ebbe a kettősségbe, gyakran fizikailag is, — gondoljunk Péterfyre, Cholnokyra, vagy akár Krudyra, Révész Bélára, Pap Károlyra —, mégis, ez az irodalmi zsurnalizmus és zsurnalisztikus irodalom nagyománnyá lett, hatott, élt nemcsak a magyar haladó polgárság harcok korszakában, hanem — egyetlen megtúrt »örökségként« — az ellenforradalom korában is, Magyarországon és túl a határokon, mindenütt, ahol újság jelent meg magyar nyelven.

TT, NALUNK, pedig, az első világháború utáni Jugoszláviában az írói ambíciók egyetlen lehetséges megnyilatkozási formája évtizedeken át az újságírás volt.

Szük, poros, makulatúra lappeldányokkal körülbástyázott vidéki szerkesztőségi szobákban a modern magyar újságírás »prófétái«, a fiatal, vidéki újságíró Ady egykori kollégái, a magyar emigráns újságírók, nemedékeket neveltek e hagyomány szellemében. Versíró publicisták és novellista riporterek nyomorogtak és álmodtak a sártengerrel és porfelhővel körülvett vidéki szerkesztőségekben, ahol szűkös kenyér, de az írói ambíciók kiélésének »végtelen« tere és lehetősége kínálkozott.

A régi megyei közlönyök patriarkális derűjét, ásitó unalmasságát és lusta közönyét elűző magyar »polgári« újságírás itt is, ezen a vidéken is, nyugtalanságot, mozgást, elevenséget támasztott.

A csőrömpölő, kimustrált, ócskavasba való nyomdagépek kéziszedéssel készült újságot nyomtak, párezres példányszámban, lapokat, amelyek külső formájukban is elűtöttek a hivatalos és félhivatalos megyei lapoktól, a »negyennyolcas« és »hatvanhetes« pártok retorikával, puffogó szövirágokkal és kicsinyes intrikákkal bőven telehintett újságaitól.

A cikkek feltűnő címzése, a merésznek és »új«-nak ható tördelés, a rovatok, mellékletek szokatlan formája csak kísérő jelensége volt annak a tartalmi változásnak, melyet ez az újságírás »képviseelni« akart.

V IDEKI NYOMDATULAJDONOSOK és családi részvénytársaságok foglalkoznak a magyar lapok kiadásával, és egyéni, családi, városi és tőkés érdekek keveredéséből alakul ki ezeknek a lapoknak sajátos fizionómiája: túlélt politikai liberalizmus és a magyar emigráció belső válsága az ellenforradalmi Magyarország »keresztény-memzetik« kurzusa és a kisebbségi életbe illeszkedő »realpolitika«; a forradalmi burzsoázia lassan talaját és értelmét vesztt, egyre hűlő »hagyományai« és a világháborút követő művészi aktivizmus kiütkeresése; a bújkáló, megfélemlített »szentistváni-gondolat« új mezbe öltözve, a magyar faj szellemi »felsőbbrendűség«-ének tudatában és egy naív, a magyar kisebbségen belüli osztályellentét »megszüntetését« és a magyarság »egybefogását« hirdető »szeressük azt, ami a miénk« irodalmi »mozgalom« — mindez így, együtt, tarka össze-visszaságban jellemzi ezt a sajtót, melynek irodalmi oldalain vers helyett nem egyszer valami jövedelmezőbb hirdetés jelenik meg, a novellát pedig egy-egy részvénytársasági bank évi mérlege szorítja ki. Polgári hagyományokat követő sajtó olyan vidéken, amelynek soha magyar polgársága nem volt, nagyvárosi irodalmi tradíciókat hirdető irodalom olyan tájon, ahol nincs egyetlen város sem, illetőleg, ahol minden város — falu.

Az ellenforradalom elől menekülő emigránsok, seregek nélkül. önmagukba húzódba, kapcsolatok híján az első világháború utáni munkásmozgalommal Jugoszláviában, forradalmárok, akiket jobban érdekel a bécsi magyar emigráció frakcióharca, a berlini magyar emigráns-kolónia meddő elméleti vitája, a prágai-pozsonyi magyar nyelvű progresszív kiadványok megjelenése, mint a körülöttük folyó és egyre élesedő osztályharc, melyet a reakciós burzsoázia katonai diktatúrával kívánt tompítani.

Hivatalos esküt megtagadó földönfutóvá, vagonlakóvá lett maroknyi magyar értelmiség, amely türelmetlenül várja a »határkiigazítást«, a »nem nem soha!« és az »igazságot Magyarországnak!« revíziós jelszavak beteljesedését, s az ittmaradtak, akik még mindig »rác«-nak, »bockoros«-nak titulálik bizalmas beszélgetésekben a szerbet, és éjfél után, befüggönyözött ablakok mellett, dohányfüstös szobákban elkeseredetten, könnyezve és borgőzös fejjel az »Isten áldd meg a magyart« és a »Kossuth Lajos azt izenté«-t éneklük.

Magyar »öszefogást« hirdető és a kisebbségi életbe »illeszkedő« Magyar Párt, lojalitást hangoztatva, ügyvédek, maradék dszentrit, vidéki plébánosokat, kocsmárosokat, törleszkedő kisgazdákat gyűjtve maga köré és kisebbségi »kultúrmozgalom«, söntéssel ellátott vidéki kultúregvesületekkel, műkedvelőkkel és társas-vacsorákkal. S végül kisebbségi magyar irodalmi »mozgalom«, amelynek életrehívásán vidéki »széplelkek« munkálkodtak »újságíró-írók, író-újságírók, kistisztviselők, ügyvédek és orvosok, akik majd a »szeressük azt, ami a miénk« nevében megteremtik a »couleur locale« irodalmi elv vajdasági változatát, s az itteni könyvpiacot elárasztó budapesti »bestseller«-ekkel a sajátos, a vajdasági, a »regionális«

iroda'mat helyezik szembe, amely minőségileg is »új«-at hivatott adni, s melynek »gyökerei« ebből a talajból fakadnak.

△ SZIVÁCI ORVOS, aki Szenteleky néven írt s reménytelen szélmalomharcot vívott, hogy írók nélkül iroda'mat teremtsen ezen a vidéken — többszáz levele a magyar irodalom érdekes dokumentuma — már tüdőbajosan köhécselve szerkesztette a MI IRODALMUNK és a VAJDASÁGI IRÁS után az egyetlen szépirodalmi orgánumot, az alig félezer példányban megjelenő KALANGYÁ-t, amikor Herceg első irodalmi »szengéi«-vel jelentkezett. S erre az elbeszélő tehetségre (a féltehetségek és gyógyíthatatlan dilettánsok népes tábora) azonnal felfigyelt és teljes érdeklődéssel fordult feléje.

Ez a »feinschmecker«, aki éjszakáit írástudatlan írók kéziratainak javításával és átírásával fecsérelte el, meggyőződéseim szerint, jobb olvasó volt, mint író, — vigaszul — Vaillant-Couturier, Eluard, Aragon, Silone könyveit olvasta eredetiben — akinek széles irodalmi látóhatára volt, kiváló mentora lett az induló Hercegnek.

A fiatal, kezdő író, aki fél'ábbal még az alacsony, poros, tengerifüvel, szakadt rúgókkal, javításra váró dívánokkal, ócska matracokkal telizsúfolt kárpitos-műhely világában él, most kezd eszmélni, most kezdi megismerni a kortárs Európát és a hazai tájat, most döbben rá önmön erejére és most tanulja meg, hogy az íráshoz nemcsak tehetség kell, hanem az írói eszközök ismerete, a mesterség elsajátítása is. A fiatal Herceg nemcsak bátran és eredményesen kísérletezik a szürrealista és expresszionista elbeszélésformával, a vajdasági táj és ember művészi víziókba sűrített megjelenítésével, hanem megtanulja az írói igényességet is mások és önmaga iránt. Az ízlésnek, a mértéknek és az anyagismeretnek azt a szerencsés találkozását figyelhetjük meg nála — már induláskor, de még fokozottabban később —, mely a kismesterek erényére emlékeztet, akik nemcsak időálló és szép munkát adtak, hanem tisztában voltak azzal is, hogy bizonyos alakú bútorok milyen bútorszövetet kívánnak, elbíriák-e a zománczott kárpitosszöveget vagy nem, és hogy a megmunkálásnál az anyag lazább kezelésére-e vagy pedig a feszítésre, a »spannolás«-ra kell elsősorban ügyelni.

De megtanult mást is a fiatal Herceg.

Írói szemmel, a szellemi ember tekintetével látni és felmérni az 1930 utáni Európát s hinni, hogy a Thomas Mann-ok, Romain Rolland-ok harcoss polgári humanizmusa győzni fog a feltámadó új barbársággal szemben.

S az 1933. évi Pen-klub kongresszus Dubrovnikban, amelynek szervezésében még a súlyos beteg Szenteleky részt vett, bizonyára eszméltető lehetett az induló író számára, s ha nem is volt jelen, eljutott hozzá Ernst Toller tiltakozása az írók, tudósok és művészek üldözése ellen a fasisztákká lett hitleri Németországban, s aligha maradtak benne visszhangtalanul Toller alábbi szavai:

»Az örvönző nacionalizmus és a brutális faji gyűlölet idejében élünk. A szellem embereit az erőszak hatalmasai izolálják, üldözik és megfélemlítik, megvetik az ésszt, lekicsinylik a szellemet... Az örület karmai közt van az idő, a barbarizmus kormányozza az emberiséget. A levegő egyre ritkább és ritkább körülöttünk... Minden évszázadban, akár Sokrates, Giordano Bruno vagy Spinoza évszázadára gondolunk a szellem és az igazság embereit üldözték és megölték, mert nem hajtották meg a fejüket és inkább a halált

választották, mint a hazugságot, a szabadság, az igazságosság és az emberiség világában hittek...

Kételkedem, hogy a mai Európában még gyakran lesz lehetőségünk összegyülni és beszélgetni. Aki ma tiltakozik, az veszélyben forog...

S talán eljutott Herceg kezébe a LITERARISCHE WELT-nek az a száma is, amelyben von Hartlieb, »Hitler íródeákja«, a niederschönenfeldi vár egykori foglyának, a »Das Schwalbenbuch« és az »Eine Kindheit in Deutschland« írójának szavára így válaszol:

»Tíz percig tartott az én sorsadta történelmi szereplésem. Ezt a délelőtti ülést az én jelenlétem avatta viharra, amikor páholyunkból folyton beleszóltam Toller úr beszédébe. Beszéde, amelyet ő legázoló vádnak hisz, engem mélységesen kiábrándított. Ilyen szegényes, szinte nevetséges beszédet már régen nem hallottam. Semmi sem volna könnyebb, mint állításait ad absurdum nevezni. Ennek ellenére természetesen sok tapsot kapott, de az olasz Marinetti nem tapsolt, csak a fejét vakargatta... Én az egész beszéd alatt arra gondoltam: nézd csak: ezek az irodalmárok mennyire túl becsülik magukat. Pedig kis senkik, akik sohasem lépték túl a zsurnalizmus kereteit: de egy az igazság: minél kisebb a szellem, annál pökhendibben veri a mellét.»

Hercegnél a harcos, polgári humanizmus művészi hivatássá lett.

Az osztálytársadalomban élő nyomottak és kismimizettek felé forduló érdeklődésében benne van a »nyomorító hatalmakkal« való szembehelyezkedés, a kisember iránti részvét melegsége, az emberi egyéniség jogaira, megbecsülésére való hivatkozás. Ahogyan elénk állítja a régi világ emberét, aki képtelen áttekinteni a kapitalista társadalom szövevényeit és törvényszerűségeit — öntudatlanul, ösztönösen reagálva minden erőszakra — ebben az ábrázolásban művészi állásfoglalás van.

Egyik novellájában a rámpás mámorában villan fel a kismimizettek lappangó osztálytudata; a másikban, az erőszak elől életét mentő kisember hullásában, »végzet«-ként emelkedik ki az aranykeretes szemüveget viselő, rövidhajú csizmás legény mereven, üdvözlésre előre lendített jobb karja; a harmadikban, az új világháborúba induló katonavonatot sirató fiatalasszony egyetlen, suttogva ejtett mondatában, abban, hogy »olyan szépen lehetett volna élni«, nemcsak a magárahagyott kedves fájdalomát érezzük, hanem az erőtlen védekezést is az ember sorsát irányító »láthatatlan« és »vak« hatalmak játékával szemben.

Ez a harcos, polgári humanizmus azonban csak művészi hitvallás maradt Hercegnél.

Az író, a művész védekezése az egyre érezhetőbbé váló embertelenség ellen, amikor nemcsak a szellemen, hanem már emberi testeken folyik a szöges katonacsizmák vitustánca egész Európában, s amikor nem távoli vidékek és emberek pusztításáról és megsemmisítéséről szól a hír, hanem szemünk előtt folyik az ember megcsúfolása, megszegyenítése — a faji felsőbbség nevében — kilakoltatással, deportálással, razziával.

A rideg, fájó, üres csendben, amikor elnehezül a lélegzet és minden érzékszervünk nyugtalanul figyel az éjszaka neszeit, s a félénk tekintet mereven kíséri a katonai őrzőjáratok gyilokjainak néma, fenyegető villanását és a »cicázó« csendőrtollak baljós játékát — a »pirosfehérzöld« megszállás éveiben — Herceg nem tagadta meg művészi eszményeit és a polgári humanizmus elveit, de nem is tudott túljutni rajtuk, előre, harcos írói és emberi magatartás felé. Önmagát emésztő keserűséggel, szégyenkezéssel figyel az évszázadokon át kialakult szerb-magyar népi közösség erőszakos

felbomlását Vajdaságban, az ellenforradalmi erők, a konjunktúra-lovagok és az idő hangadóinak tivornyas, féktelen dáridózását.

»Azt a közösséget — írja majd egyik vallomásában —, amelyet itt alakítottunk ki századok folyamán a velünk együttélő néppel, nem tagadtuk meg soha. Küzdöttünk érte, ahogyan lehetett. Többes számban beszéltek, de magamra gondolok s azokra, akik nem tudtak elszántan és határozottan szembeállni a hódítókkal, az elnyomókkal. Csak gyűlölni tudták őket.«

Ez a harcoss, polgári humanizmusból fakadó művészi hitvallás a felszabadulás utáni időszakban — amikor a forradalom kielezi az osztály-ellentéteket, bomlasztja és széttepi a régi társadalmi viszonyokat és amikor a proletariátus erői a szocialista társadalom megteremtéséért küzdenek — jórészt meghaladott művészi hitvallássá lesz.

S Heccegnek nem kis erőfeszítésébe kerül túlhaladni ezen az állásponton, s az egyén, a társadalmi osztályok és rétegek életében beállott forradalmi változásokat a proletariátus szemszögéből látni és mérni föl, a művészi valóságglátásnak azt a fajtáját teremtve meg, amely, noha részvétlen, együttérzéssel szemléli a réginek a pusztulását, sohasem érzéketlen az újjal, a fejlődővel, a feltörővel szemben, sőt itt, a régi és az új harcában fedezi fel egy átmeneti kor ábrázolásának méltó, érdemes művészi feladatát.

AZ ÚJ MŰVÉSZI FELADAT nemcsak tartalmában, hanem terjedelmében is, minőségében és mennyiségében is új. Megoldása a Hecceg felszabadulás utáni írói fejlődésében a kísérleteknek egész sorát eredményezi.

Elbeszéléseiben és novelláiban, főleg az utóbbiban, egyre érezhetőbbé válik az a törekvése, hogy írói látásmódját és kifejezési eszközeit egybehangolja. Sziteikus ábrázolásmód megteremtéséért küzd, amelyben analízis és megjelenítés, drámaiság és hangulat, nyelvi sűrités és szabad asszociáció feszül egymással szembe. Nem véletlen, hogy a felszabadulás utáni legjobb elbeszéléseiben az ellenpólusok megteremtése s az ebből következő — művészi tudatossággal felfokozott — telítettség jellemző vonássá, művészi erénnyé válik.

Ezért lesz lényegessé különösen novelláiban a kompozíció szigorú zárt-sága, — a lírai vers koncentráltságára emlékeztetve —, mert csak ebben a művészi megmunkálásban tölthetik be az elbeszéléselemek hiánytalanul hivatásukat, válhatnak egészsé és adják a befejezettség hatását.

A *Bors és fahéj* után, a *Három halász meg egy molnár* című kötetében egybegyűjtött novellái ezt a fejlődését tanúsítják.

A *Veron*, a *Medvetánc*, *Panaszkodó*, *Nevető lányok*, *Idegenek* az új korszaknak inkább csak készítését jelzik, de az *Eső*, a *Naplemente*, *A köszörűs látomása*, a *Hazatérés* című novelláiban már éretten állnak előttünk az új művészi valóságglátás előremutató eredményei.

Mi itt az új?

Elsősorban a valóság szemlélete. Nemcsak a valóság lett gazdagabb, hanem az írói látásmód is átalakult: többet lát meg a felszínnél, az emberi sorsokat megjelenítő, illusztráló történéseknel.

Az érzések és hangulatok átítatják a fabulát, a mesét, s a művészi hitelességet már nem a téma, hanem az emberi érzések, hangulatok gazdag, változatos anyaga adja, amelyet a megváltozott élet tartalma hívott életre nemcsak a novellák alakjaiban, hanem az íróban is. Gondoljunk csak az *Eső* vigasztalan egyhangú sivárságára, amelyben az idegenbe menekülő parasztember tragédiája megdöbbentő hitelességet nyer, a *Naplemente* hangulatára, amikor úgy érezzük, hogy két ember szavai mögött viszonyuk évtizedes, lappangó ellentéte olyan hirtelenül és váratlanul bukkan fel, mint

valami matematikai képlet nehezen felfedezhető, rejtett ismeretlenje, amelynek létezéséről tudunk, de lényegéről, szerepéről, funkciójáról csak most vettünk — ámulva — tudomást.

A valóság művészi kifejezésének kísérleteit és az útkeresést dokumentálja az a szerény, vékonyka könyve, amely *Változó világban* címen jelent meg és amelyre — érdemtelenül — alig-alig figyelt fel közvéleményünk, noha a könyv nemcsak Herceg írói fejlődése szempontjából jelentős.

A *Változó világban* — ebben a műfajilag nehezen kategorizálható művében, amely a szociográfia és a dokumentáció, az elbeszélés és a riport, a filmforgatókönyv és a regény elemeit egyaránt tartalmazza — Herceg az egykori feudális nagybirtok állami birtokká való átalakulását követi nyomom. Érdeklődésének középpontjában az ember áll; az évtizedes cselédsorban elnyomított »urasági« béresek, tehenészek, kocsisok, kommercialis cselédek »emberré válását« figyeli, az új társadalmi viszonyokból következő felszabadulási folyamatot, amely megszünteti a puszta egykori hierarchiáját, a kapitalizáció patriarkális nagybirtok évszázados munkarendjét, a vadászkalapos, bőrkamásnis ispánok kasznárok embert megalázó zsarnokságát és erőszakoskodásait.

A puszták népe évszázados elnyomás alól szabadul fel, s ahogyan elindul a világosság felé — tétova, botorkáló, bizonytalan lépésekkel, emlékezve, akadozó félmondatokban fejezve ki gondolatait és érzelmeit — lassan-lassan levetkezi merevségét, bizalmatlanságát, zárkózottságát, s az úr előtti süvegelésről, a merev, katonás haptákról idővel éppen úgy leszokik, mint ahogyan az urasági kastélyról a kottott képzete is átalakul: már naponta megfordul ott s a kastély egykor titokzatos, hűvös, parkettás, »stukkó«-val díszített szobáiban, ahol most a birtok sorsát igazgatják, emberek számba veszik, az ő véleményét is megkérdezik; esténként, amikor befejezte munkáját, ellátta a jószágot, kényelmesen betelepedhet oda, a rádió, újságok és könyvek mellé, s rettegés nélkül szívhatja kapadohányból csavarított cigarettáját, emberi szót válthat, eltréfálkozhat.

A régi és új összeütközésének művészi élményét itt, az urasági kastély »változó világában« élte át Herceg a legmélyebben.

Ez a vajdasági környezetben és életformában beállott változás, amely végérvényesen és a forradalom »áldott viharának« környékességével söpörte el az évszázados társadalmi elmaradottságot és az embertelenség sok-sok megnyilatkozását — útját törve az újnak, a forradalminak — olyan határozottan vetette fel és tartalmazta a művészi ábrázolás epikai koncepcióját, hogy Herceg nem térhetett ki előle.

Igy születik meg a *Változó világban* regény-pendantja, egy állami birtok életét és embereit megörökítő regénye, a *Szikkadó földeken*, amely eddig nem jelent meg könyvalakban — a Magyar Szó napilap közölte folytatásokban — és amelyben Herceg először kísérletezett — egy korai, kezdetleges próbálkozása után és csaknem húsz éves novellista múlt és írói rutinnal maga mögött — újra a regényformával.

Az átmeneti korszak súlyos tartalmát kellett formába öntenie, az új társadalmi rend »szülési fájdalmait«, a forradalmi erők tudatos, szervezett, önmegtadást és önfeláldozást követelő harcát, nagy feladatokra gyürköző roppant erőfeszítéseit, amikor az ellenállás, idegenkedés és bizalmatlanság leküzdésén túl, szervezni kellett a »hétköznapiakat« — a termelést, a társadalmi irányítást, a kultúrát, a közéletet.

Ennek a harcnak és erőfeszítésnek voltak hősei és renegátjai, bűvös szemlélői és rejtett ellenségei, lelkes közkatonái és kétszínű parazitái. S voltak ütközetei, amelyek próbára tették a forradalmi eszmékhez való hűséget, és csaták, melyekben rejtett emberi értékek kerültek napfényre és

gondosan álcázott emberi gyengeségek ütköztek ki; a dolgok és az emberek, a gondolat és a tett új összefüggéseit villantotta elénk a forradalmi harc világa.

Ezt a bonyolult, szövevényes folyamatot — a feudális társadalmi viszonyok között élő puszta cselédek életének, öntudatra ébredésének és az általi birtok megváltozott valóságának művészi ábrázolását a maga összetettségében érzékeltetni nem volt egyszerű művészi feladat.

Az élményanyag súlyosabbnak bizonyult, mint az alkotás, a valóság tartalmasabbnak, gazdagabbnak, mint megjelenítése és művészi kifejezése. Kitűnően megírt részek, kerék, egységes, novellisztikus eszközökkel megmunkált fejezetek, az összeütközés és a drámai feszültség hibátlanul alkalmazott elemei, puszta cselédek vaskos, rutinos művészi kézzel odavetett vázlatos figurái — szerkezeti egyenetlenséggel, laza kompozícióval, aránytalanságokkal — érzékeltetik a regényíró Herceg erőnyeit és hibáit: a szándék és a kivitel közötti aránytalanságot.

A novellista Herceget ismerjük fel regényének lapjain, az elbeszélőt, aki az elbeszélésekben elért művészi kvalitásokig nem tud eljutni. A részek fontosabbak az egésznél és a hangulati elemek kisiklatják az epikai ábrázolás magávalragadó lendületét.

Herceg talán most érzi először, hogy a nagy felületek megmunkálása az arányok és a viszonyok megváltozását idézi elő, új művészi eszközök alkalmazását feltételezi, sőt parancsolóan megköveteli: az írói módszer gazdagítást, tágítást is.

Ennek az új művészi feladatnak tartalma és terjedelme fel sem mérhető a régi, az osztálytársadalom feltételei között kialakított és megformált írói valóság szemlélettel.

S Herceg, aki a »toll napszámosa«-ként indult és látszólag »mellékesen« írt elbeszéléseket és majd két évtizeden át hitte, hogy az elbeszélés és a novella az egyetlen irodalmi műfaj, amelyben minden művészi mondanivalóját kifejezheti — erőnyek érezve a kényszert, természetesnek alkotói egyénisége eltorzulását — most szabadul fel, most néz szembe önmagával.

Túl kellett jutnia a harcos polgári humanizmus világnézeti és művészi korlátoltságain, le kellett számolnia a »tájirodalom«-ról alkotott koncepciójával, a »couleur-local« túlélte, regionális változatával — ezzel a szellemi és irodalmi provincializmusba tonkolló írói és művészi felfogással —, hogy felfedezze »változó világunk« egyedülálló művészi feladatait.

A régi és új harcában, egy új társadalom születésének, fejlődésének és kibontakozásának idején az alkotó nem lehet sem közönyös, sem önelégült.

S abban az emberi, írói és művészi erőfeszítésben, amellyel Herceg ehhez a felismert feladathoz közeledik, már felvillan és mind tisztábban és határozottabban bontakozik ki előttünk új valóság szemlélete.

Művei mind hitelesebben állítják elénk Vajdaságot. Hazánkat.

Az embert és a tájat.

(1955)

Istálló-emberek

Gál László

Új lakásunkban nem volt fürdőszoba. No jó, magam is tudom, hogy az úgynevezett összkomfort még aránylag sok lakásból hiányzik. De ebben az új lakásban cselédszoba sem volt, konyha sem, előszoba sem. Furcsa egy lakás volt. Előbb a trágyát kellett kihányni belőle, jó fél méter magas, keményre taposott birkatrágyát. A lakásunk ugyanis birkaistálló volt azelőtt.

Óseim, ha igaz, valamikor a fák sűrű lombjai közt lakoztak, aztán barlangban, még később sátorban. Nemzedékek óta azt hiszem a legelső voltam, aki birkaistállóban lakott. Méghozzá társbérletben.

Vegyük csak ezt a doktor Kovács Istvánt, jogi és államtudományi doktor volt és cukorgyári vezérigazgató, most ő is a birkaistállóban lakott. Voltam egyszer a pesti lakásán, sajnos, a rózsadombi villáját nem láttam, pedig az is volt neki, villája a Rózsadombon. Nos, a pesti lakás előszobájában szobalány fogadott, szabályos bóbitával a fején, fehér köténykével karcsú derekán. A lámpák égtek, minden lámpa egett, az előszobában és a fogadószobában is. A doktor úr szmokingban fogadott, felesége kisestélyiben. A vendégek közt jelen volt egy báró Hatvany, egy báró Madarassy-Beck, ők is cukorgyáriak voltak és szmokingban. Én véletlenül kerültem oda akkor, régi ismeretség jogán, szmoking és cukorgyár nélkül. Itt, ebben az erdélyi birkaistállóban nem volt bóbitás szobalány, kivilágítás sem volt és a bárók is hiányoztak.

Vagy nézzük a faipari igazgatót, ő is velünk volt a birkaistállóban. Híres ember volt, tagja a nemzetközi nagy fás családnak, benne volt annak idején a lipicai botrányban, amikor minisztereket vesztegettek meg a jőnevű lipicai méneshől küldött ajándékokkal. Jó sajtója volt a családnak akkor, tele volt nevükkel a nemzetközi hírszolgálat. Később eltusolták a dolgot, minisztereket mégsem lehet csak úgy a vádlottak padjára ültetni. Velünk jött az igazgató, gyalog, mert autónk sem volt itt és Szászrégentől-Lövérig, ami nem is olyan kis út, úgy meneteltünk,

mintha valóságos katonák lettünk volna. Még énekeltük is, hogy sárgalábú istenit az anyádnak és más hazafias nótákat, mert a szakaszvezetők nagyon muzikális szakaszvezetők voltak és szerette, ha énekeltünk. Mi nem szerettünk énekelni, a szakaszvezetőt sem szerettük, de muszáj volt.

No, ott volt még a földbirtokos-konzervgyáros is. Mostanában nagy divatja van a fantasztikus regényeknek, de vajon kell-e nagyobb fantasztikum annál, hogy egy úriember, akinek négyszáz hold bácskai földje van, aztán még világhírű konzervgyára, tollnagykereskedése és vágottbaromfi-exportüzlete, úgy szó nélkül beköltözzék egy közönséges birkaistállóba? Mert túlzás nélkül állíthatom, hogy ez az erdélyi birkaistálló egész közönséges istálló volt, minden különösebb luxus nélkül berendezve.

Velünk volt még a tudós könyvkereskedő is, aki útközben – amikor nem kellett a sárgalábút énekelni – rögtönzött előadást tartott nekünk Schopenhauerről és Nietzschéről, most utólag bevallom, hogy nagyon untuk. Aztán ott volt a cionista vezér, ő váltig erősítgette, hogy úgy jó minden, ahogy van, most legalább mindenki rájön arra, hogy csak a leendő zsidóországban lehet jövője, fürdőszobája, bőbitás szobalánya, cukorgyára. Még szerencse, hogy kissé eltúlozta a dolgot, mert mi volna akkor, ha az azóta megvalósult zsidóországban valóban volna mindenkinek egy-egy cukorgyára. Kinek kell annyi cukor? Más az eset a szobalánnyal.

Nem szeretnék elfeledkezni Lédererről sem, a kecskeméti vadmagyarról. Így kell mondanom: vadmagyar, mert nüt is lehetne mondani egy volt fűszernagykereskedőről, – néhány hold földje is volt azelőtt –, aki arra esküdött, hogy az, ami velünk történt, csak átmeneti állapot, ez nem maradhat így és eljő a nap, hogy gyönyörű puskákat kapunk ásóink helyett és úgy lövöldözzük majd azokat a kutyafejű tatárokat, mint a patyolat. Tessék a hasonlatért megbocsátani nekem, tudom, hogy a patyolat nem lövöldöz még tatárokat sem, de ő így mondta, amíg meg nem magyarázták neki, hogy nem így kell mondani. Úgy kell mondani: mint a pinty. Különben a pinty sem vérszomjas állat, de mindegy.

Szóval ők voltak a vezérférfiak kialakuló új társadalmunkban. A többiekről jóval kevesebbet mondhatnék, legfeljebb még a topolyai származású kocsisunkról. Mert kocsis is volt közöttünk, hiába csóválja a fejét az olvasó. Megjegyzem, én magam is csóváltam annak idején, de mégis igaz: Jóska kocsis volt civilben és lényegében ő csinálta a legnagyobb karriert a hegyes-völgyes és birkaistállós Erdélyországban, mert nem sokkal utóbb kocsis lett itt is, a főhadnagy úr kocsisa, ami itt sokkal többet ért a cukorgyári vezérigazgatóságnál. Voltak aztán egészen kis emberek is a szakaszban. Hivatalnokocskák, kis ügynökök, egy idejében tönkrement paprikakereskedő, ortodox hitközségi pénzbeszedő, ügyvéd, orvos, egy vasúti hordár, cirkuszi bohóc és egy hivatásos kártyás is.

Ne tessék félreérteni, nem hamiskártyást mondtam, csak hivatásos kártyást, ami mégis egészen más. Tőle tudom, hogy meg lehet élni, sőt, jól lehet élni a kártyából is, csak komolyan kell venni a dolgot, szorgalmasan kell csinálni, hittel és erős akarattal. Ő, a kártyás minden délután beült a kávéházba, száz dinárral a zsebében. Többet

sohasem kockáztatott, azt mondta, ez a legnehezebb, megállni, ha nem megy a lap. Ha nyert száz dinárt, akkor is abbahagyta. Ez is nehéz, abbahagyni, ha megy a lap. Havonként mintegy kétezer dinárt keregett, ez tisztességes jövedelemnek számított békeidőben, csak igen jó tisztviselő kapott annyit, sokkal több munkáért. Bár ami igaz, igaz, minden cigány a maga lovát dicséri, az én kártyásom például azt állította, hogy a dárdli sokkal nehezebb foglalkozás, mint a kettőskönyvelés.

Amikor megálltunk új lakásunk, a birkaistálló előtt, engem valami meghatottságféle fogott el. És mert elsőszámú parancsnokunk, a dalos szakaszvezető, éppen engem talált megfelelőnek a szobaparancsnoki állás betöltésére, nem álltam meg, hogy ki ne vágjak egy könnyes kis szónoklatot sorstársaim, az istállólakosok előtt.

— Barátaim, — mondtam nekik —, most idekerültünk, messze otthonunktól, messze családuktól, mindentől és mindenkitől, amit szeretünk és aki szeretett bennünket. Itt vagyunk — mondtam, mert nem tudom megállni, hogy ne használjak hatásos szónoki fordulatokat — a véráztatta Erdély földjén, egy rettenetes világháború közepén, kiverve, megszegyenítve, megalázva. Barátaim, én biztos vagyok abban, hogy mi összetartunk, hogy elfeledjük, hogy ki honnan jött, hogy egyikünk hatszobás lakásra emlékszik, a másik csak szobakonyhára, némelyikünk főiskola, a másik csak elemi után került ide. Ha összetartunk, ha bajtársi, testvéri szeretet köt majd össze bennünket, akkor könnyebb lesz. Legyünk egy nagy család, barátaim, szeressük és támogassuk egymást. És most foglaljuk el a helyünket.

Nagyon szép beszéd volt, nekem még ma is tetszik. Később halottam, hogy valóban meghatotta a bajtársakat. A konzervgyáros például azt súgta a faipari igazgató fülébe, hogy az biztosan pénzt akar, nem baj, majd adunk neki. A kocsisunk azonban köpött egyet, hogy ez csak amolyan úri beszéd, majd ő meglátja, hogyan tudok az ásóval is beszélgetni. Még a kártyás érzékenyült el leginkább, arra gondolt, hogy most minden adu az én kezemben van, hiszen istállóparancsnok vagyok, hát ő belenyugszik, ma nem megy neki, ma nekem megy a lap.

Előzőlöttük az istállónkat és az én megnatott hadseregem tagjai veszekedni kezdtek a helyek miatt. Az egyik az ajtó mellett akart maradni, mert nem bírja friss levegő nélkül. A másik nem akart az ajtó mellett maradni, mert elviszi a huzat. A cionista vezér nem akart a kecskeméti fűszeres mellé feküdni, mert az egy sovíniszta disznó. A konzervgyáros nem akart a kocsis mellé jutni, mert annak még külön is istállószága van, már pedig neki éppen elég a birkaszag. Az ortodox pénzbeszédő mellé senki sem akart feküdni, mert az meg mindig imádkozott és annyi ima még a jóistennek is sok volna, azt mondták.

— Emberek, — mondtam mégegyszer —, pusztulunk, veszünk. Merő tűz, vér és könny a világ. Ne veszekedjünk, tartsunk össze. Különben pedig, aki nem fogja be a száját, azt kiköttetem.

Ezt csak úgy mondtam, mert nem voltam meggyőződve arról, hogy egy ilyen istállóparancsnoknak joga van hozzá. Lehet, ha panaszkodni mentem volna a szakaszvezetőhöz, éppen és kerültem volna a gerendára néhány órahosszat. Mindenesetre akkor értettem meg először, hogy milyen nehéz lehet egy egész országot kormányozni, amelyben annyi gyárigazgató, ügyvéd, kocsis, kártyajátékos és vasúti hor-

dár van. — Rúgj szét köztük! — mondta a kocsis, aki mellém állt a nagy háborúságban, de én csak elkeseredve nézegettem ezt a két lábamat, hogy miként rúgjak szét ezzel a két lábbal annyi embert? Meg aztán homályosan emlékeztem a bibliára is, hogy aki lábbal vét, lábbal bűnhődik. Bár lehet, hogy ez nem pontos szöveg.

Elhelyezkedtünk mégis és kicsomagoltuk csomagjainkat. Legszébben a faiparos volt felszerelve, bélelt bakancsai, ugyancsak szőrmével bélelt vastag télinadrágja volt, pulóverei, sportkabátja, kisbundája. A szubotikai divatkereskedő — most jut eszembe, ő is velünk volt — még nyakkendőt is hozott magával, igazi, nehézselyem divatnyakkendőt. Gondolom, ilyen szépet még senki sem látott Lővéren. A vasúti hordárnak nem volt semmije. Azaz mégis volt, neki volt az egyetlen keménykalapja a szakaszban. Szép, fekete keménykalap, félcilindernek hívták valamikor. Ejnye, a sakkbajnok is csak most jut eszembe. A legcsöndesebb, legszerényebb, legkedvesebb ember volt közöttünk. Sakkot is hozott magával, pedig neki kellett a legkevésbé, ő tábla nélkül is tudott játszani. Akkor még nem tudtuk, hogy ő is elpusztul majd a bőri halálmarsban.

Általában sok mindent nem tudtunk még, kezdeti idők voltak ezek. Néhányan még azt hittük, hogy még mindig emberek vagyunk; ez csak valami félreértés, valami közjáték. Még a tiszteseink közt is voltak akkor, akik ezt hitték. Olyan is akadt köztük, aki titokban urazta egyik-másikunkat, inkább csak az igazgatóféleket. Czeglédi tizedes úr például kiváló pálinkabarát volt, neki naponként hozatott a cukorgyári fél-fél liter pálinkát Szászrégenből. Egy román gyerek kutyagolt a pálinkáért a messzi városba, ugyanis Lővéren nem volt kocsmá. Azt mesélték, hogy románnak nem engedélyezik, ha meg magyar nyitott kocsmát, oda nem járt a falu színromán népe. Ez volt akkor a nemzetiségi kérdés fasisztajellegű megoldásának pálinkarészlege.

Még csak a parancsnokunkról, a főhadnagyról, Beretvás Dezső főhadnagy úrról.

Hát ez a főhadnagy igen sok gondot okozott nekem. Nekem, személyesen. Már az első pillanatban, amikor megláttam, úgy rémlett, ezt az embert ismerem valahonnan. A régi időkből, amikor még nem voltunk sarzsik, ő főhadnagy és én istállóparancsnok. Aztán eszembe jutott.

Hajdanában tagja voltam a battonyai úri kaszinónak. Így hívták, úri kaszinó, mert csupán úriemberek lehettek tagjai. A sok úriember között egyik én voltam, a másik nagyságos Beretvás Dezső úr, főszolgabíró. A főszolgabíró úrnak szép parádés kocsija volt és remekbe szabott parádés kocsisa. Fialat, tejfölösszájú parádés kocsis volt, nem az a szabványos, kipödört bajszú parádésmagyar.

Nos, egyszercsak sügdolózni kezdtek a faluban — a faluban mindig sügdolóznak ugyanis. Ebben különbözik a falu a várostól, ahol szintén sügdolóznak az emberek. Ezúttal azonban azt sügdolózták, hogy a nagyságos főszolgabíró úr nem szereti az asszonyokat, egyáltalában nem szereti őket. A nagyságos főszolgabíró úr jobban szereti a parádéskocsisokat, a sajátját meg különösen.

Valami lehetett a dologban, mert egyszercsak összehívták az úri kaszinó érdemes tagjait és szavaznunk kellett ebben az ügyben. Fehér

golyóval, vagy feketével — ezt kaszinókörökben így csinálják. A fekete golyó a kizárást jelentette.

Nem emlékszem, igazán nem emlékszem, hogy én milyen színű golyóval szavaztam, de arra igen, hogy a nagyságos főszolgabíró urat a kaszinó kizárta tagjai sorából és röviddel később el is tűnt Battonyáról.

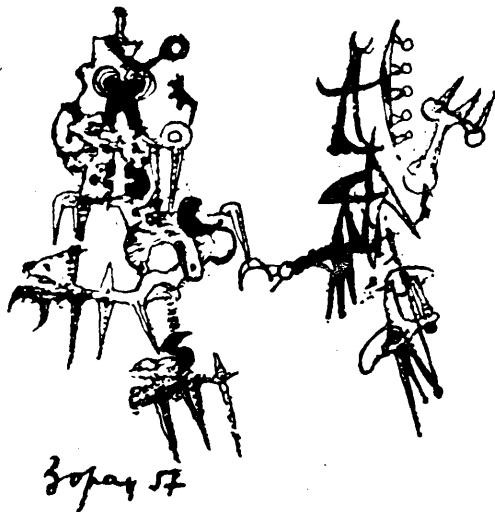
Nos, ez a Beretvás Dezső volt a századparancsnok. Mit mondjak, nem örültem a találkozásnak.

Hiába szorongtam azonban, a főhadnagy úr — lám, ezt teszi az úrikaszinói nevelés — végig nem érezte velem, hogy esetleg fekete golyóval szavaztam én is. Sőt, még azt sem, hogy találkoztunk valamikor. Csak amikor elhelyezték a búcsú napján, csak akkor kérdezte meg, hogy találkoztam-e időközben battonyaiakkal. Úriember volt valóban, lehet, hogy homoszexuális, de úriember.

A mi kis társadalmunk közben kialakult. Veszekedtünk, néha verkedtünk is, utáltuk vagy szerettük egymást, de nagyjából nem voltunk rosszabbak más, egymás elviselésére kényszerített közösségnél. És néha esténként kiültünk az istállónk elé és arról álmodoztunk, hogy mi lesz, ha egyszer mégis hazakerülünk.

Hogy akkor majd összetartunk, hogy akkor majd szeretni fogjuk egymást, hogy akkor majd mindent megértünk, mert azt mondják: megérteni egy a megbocsátással.

Ha elgondolom, hogy évek óta senkit sem láttam az istállóból...

Szerbia

Oskar Davičo

*Ismerem valahány arcod, s mindegyik mit visz el, mit hagy,
láttam a szemedet mind, megértem, amit elmond vagy leföd.
Tudom a gondolatot a homlokod mögött,
tudom, a szájaid mit csókolnak, mit isznak.*

*Héj, isznak ám, a búra, a kínra, a dacra,
dohos kölesre, ami garaton szárad.
Malom mélyén, míg szerte zagyva
szíjak locsogtak, kihallgattam a vágyad,*

*a vágyad és a gondod, ó Szerbia, te dal, te szilvás,
ó Szerbia, emberek közt hamar
áhítás,
ó Szerbia, te dal, te vihar,
ó Szerbia, nemzetek közt a dal!*

*Szomorú dal, te lány hízelgő,
úgy zokogsz, mint a vas vére, mint a must könnye,
mint az a csókos, tollszagú felhő,
ami a búgó gerle csőréről csöpög le.*

*Ó lány hízelgő, vadruca sikolt így,
mező fölött, ha nyár van,
s a nap vörös szeme izzik
a túlért kalászbán.*

*Héj, de te meztelen talpú, énekes rissz-rossz,
mikor szűnik az ének, mikor jönnek a szitkok?
Te éhes kéz, te sírból is kitiltott,
mikor robban ki már a hajdu lázadás?*

*Szitkok és szitkok, héj, de ki a gazda,
hiába szántás, hiába aratás?
Átkok és átkok, de kinek dagasztja
Mácsvát a búza, kinek kövér a két Morava partja?
Viharok, vészek, kinek az ordas foga marja
tejjel párás birkák és hegyek testét,
ha Mácsva mindig éhes, ha Mácsva mindig ennék?*

*A napok rabságában megtöpped a bőr is.
At meg átszelik ráncok, dúlt hadisáncok.
Aszalta nap is, verte eső is,
s most az arc — kéreg, tépheted mint a háncsot;*

*ez az arc nem arc már, és nincs neve a napnak,
ezek a napok arcok, ezek az arcok talpak;
a tüske ezeknek semmi, és semmi, ha vered...
De minden nappal a jajban
száz évvel öregebb.*

*és összemegy, ó Szerbia, te szitok, te szilvás,
ó Szerbia, emberek közt hamar
áhitás,
ó Szerbia, te dal, te vihar,
ó Szerbia,
nemzetek közt a dal!*

*Régi nóta, anyám, te keserves,
bátya szegény talicskán hordott, ha ráért,
követ, sokat, köves türelmet,
verejték mézéért, robotunk boráért.*

*És nőttek világnak a szurtosülepű kölykök,
sárban, kocák közt, kacsák közt szépek,
és adsz nekik, Szerbiám, evés helyett bőjtöt,
kevés helyett semmit, kenyér helyett meséket.*

*s takarod őket ritka hóhullásba,
melyen dühös fekete lyukakat éget
a földigérő kunyhók lázadása
s a nóta szól, mert önmagát se szánja
a félredobott utolsó kacat élet.*

*Ó Szerbia, te szitok, te szilvás,
ó Szerbia, emberek közt hamar
áhitás,
ó Szerbia, te, dalok közt csodás,
ó Szerbia, nemzetek közt a láz!
1939*

Acs Károly fordítása

B. Szabó György szövegrajza

Sándor behozott egy trombitát

Kopeczky László

Lesett a kiskosár Piroska karjáról. Majdnem rátapostam. Mutató és hüvelykujjammal átölelem a bábú derekát, mely ott lóg a színpad sarkán. Megrándul mintha csiklandoznának. Visszaakasztom a papírkosarat. Vigye mindenki a maga terhét. Egyedül vagyok. Félhomály van. Hosszú kötelek lógnak a magasból. Megbillentem az esőgépet. Fojtottan csattannak a kukoricaszemek, szinte hallom, hogy kövér esőcseppek puffognak a párkányon.

Orromon keresztül szavalok.

Mint magányos fuvola

Csendül az égen utolsó fény,

Felhorkan a földön egy marék levél

Bár elomlott a bokor és nem lélegzik a tó

Már érzem, már érzem – a vihart én !!!

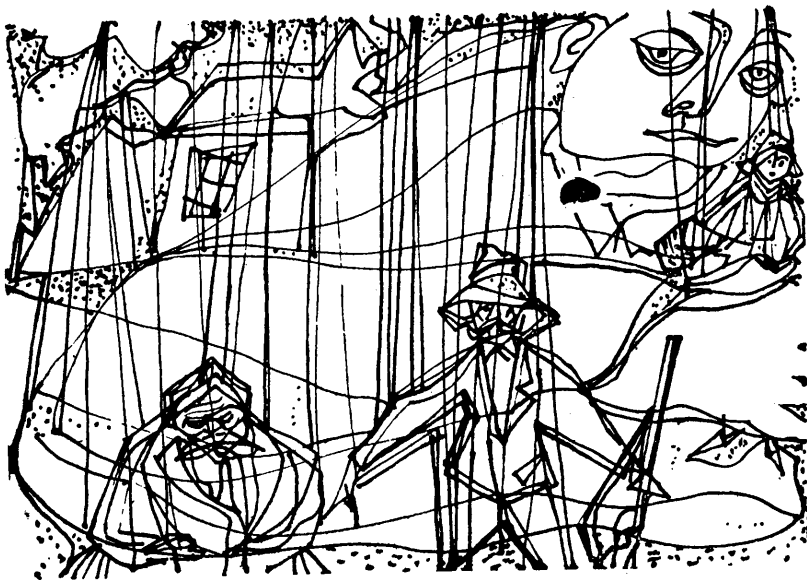
Forgatom a szélgépet.

Teljes hanggal bögöm: „a vihart én..”

Még dühöttebben cserdíttem a szelet.

– Leesik az első villám – harsogom diadalmasan, s egy hosszú deszkával hatalmasat csattantok a padlón,

A keskeny fehér ajtóban Sándor feje jelenik meg.
 – Hozhatom a vizet?
 – Gyere inkább akaszd fel magad valamelyikre, – hárfázok végig a köteleken.
 – Azonnal kérj bocsánatot.
 – Jól van. Nem bánom. Halj meg, ahogy akarsz.
 – Hallatlan. Pedig hoztam valamit.
 Hozzáugrok. Megszorítom a nyakát.
 – Nem igaz!
 Csak mosolyog rejtélyesen. Lábával berúgja az ajtót.
 A további utat az asztalig úszva teszem meg.
 – Behoztad a trombitát.
 Állok a boldogságtól megmeredve. Körülsimogatom a levegőt.
 – Kezembe vehetem?
 – Fújd, hülye.
 Felkapom. Kirohanok vele a pénztárba.
 Nem...
 Le a raktárba...
 Ott se jó. Gyerünk a műhelybe.
 Fél perc múlva már rohanok az üres nézőterre. Onnan vissza a színpadra.
 – Mondd meg hogy fűjjam?
 Sándor a holdat ragasztja.
 – Próbáld meg az egyik felén. Ha nem szól, – a másikon.
 Számra illesztem. Pár percig csücsöríték.
 Most fog leszakadni a mennybolt.
 Belefújok.
 Nem szól, csak sistereg, mint gőzfűtés.
 Nagyon lélegzek. Ismét illesztgetem egy darabig. Fújom.
 Fülemből reszket. Ingemről lepattan egy gomb.
 – Hallasz valamit? – kérdelem levegő után kapkodva.
 – Hallom, hogy nyögsz az orrodon keresztül.
 Bejön az igazgató és megáll a hátam mögött, mint pap a breviáriummal.
 Nem szeretném, ha megszólalna. Szeretném, ha a trombita szólalna meg. Fújom dühödten.
 De csak a fülem duruzsol, mint a telefonpózna.
 Lecsapon a trombitát.
 – Jónapot, – nyögöm és felszaladok a vezető-hídra.
 Leakasztom a szöggről a farkast és ugráltatom ide-oda.
 Nemcsak a fülem zúg. Zúg bennem minden.
 Hátrapillantok az igazgatóra s gyilkosul a gyűllött iratokra a kezében.
 Csak szolgálatot tesznek nekem, ha elbocsátanak...
 A farkas beleakad a bokorba. – Dögölj meg.
 Félrelököm. Úgysem tudnám most elviselni ezt a cinikus arcot.
 Két ujjnyira lóg a nyelve.
 Most legalább komoly munka után nézek.
 Fogom a kis Piroskát. Kigabalyítom cernáit. Könnyű mint a pille.

B. Szabó
György
szöveg-
rajza

Két pici lába úgy kopog, mint a játékgongora. Piros szoknyája billeg minden irányban.

Komoly munkát keresel. Értsd meg.

Értem. — válaszolok magamnak és meghajolok. Piroskát letérdeltetem, a fűbe és belenyomom kis fitos órrát egy óriásvirág kelyhébe.

— Komoly munkát. Hapciiii!!!

— Brekex — koax — utánozom a béka hangját. Majd rá a fülemülését. A gyomrom legmélyéről brummogom:

Kis Piroska édes lányom,
Segíts hát a nagymamádon,

Cérnavékonyan:

Jaj de beee-teg va-a-gyok.

Most a vadászt veszem elő. Megkerülöm vele a házat. Végigsétáltatom a kerítés tetején. Leültetem a ház elé az asztalhoz. Kezével megkopogtatom az asztalt.

Az igazgató hangjával recsegek:

— Khm. Csendet kérek.

Most a csipőjére teszem a kezét. Úgy ahogy az igazgató szokta.

— Nagyon nehéz feladat előtt állok. Mint ennek a kis közösségnek az igazgatója...

— Föl akar mondani. — nézek farkasszemet a vadással.

— Fel akar mondani — rázom meg erősen.

Otthagynom az egészet. Leülök a lépcsőre.

A trombitát Miklós fújja most.

— Ki hiányzik még? — kérdi az igazgató.

Miklós nagyot köp, majd megtörli bajúszát.

— Ebben nincs síp.

Sándor nevet.

– Síp, te hülye, mi kellene még. Egy rövidhullámú adó
dupla szirénával?

Elveszi Miklóstól, megrázza, és a szájára illeszti.

Fújja.

Most mintha a Mont Everest odébb csúszott volna.

Mintha hernyótalpas tűzoltókocsi fékezne sárga macskaköveken.

Mintha tizenkét tepsi közül az alsót megmozdította volna valaki.

Tátott szájjal álljuk körül Sándort.

Megtörli verejtékes homlokát.

Hallottátok?

Az igazgató felmordul.

– Gyerünk. Kezdjük. Nem várunk senkit.

Kimennek.

Végigvonaglik a düh a torkomon.

Mit kell kezdeni?... Mit kell itt beszélni, tárgyalni?...

Rugjon ki, löjjön le, gyújtson fel, taszítson le az emeletről. csak...

Csak könyörgöm ne mondja azt, hogy: – Igazán nagyon sajnálom.

Nem tehetek semmit. Én igazán mindent megtettem...

Azon kapom magam, hogy a gépfegyver-kelepelőt forgatom.

Sári halkán szól az ajtóból.

– Gyere.

Felemelem a trombitát az ölemből.

– Nézd.

Megáll előttem. Lesímitja a galléromat.

– Játssz valamit!

– Jó.

Fújom.

– Ez jó?

– Nem hallok semmit.

– Gyere közelebb.

– Itt vagyok.

– Most se hallasz semmit?

– Hallom hogy zakatol a szíved.

– És tudod mitől?

Kinyújtja a kezét.

– Az erőlködéstől, – mondom –, az erőlködéstől, hogy megfújjam
a trombitát.

Kikapja a kezemből. Mindjárt földhözvágja. De lehanyatlik a keze.

Áll és néz. Ki a gombócrá. Vagy még messzebb...

– Mit gondolsz ki marad?

Nevetek egy nyirkosat.

– Azt hiszem senki.

Szájához emeli a trombitát. Kipirosodik az arca. Két könnyes
karika a szeme.

Felugrok. Le-fől futkosok hadarva.

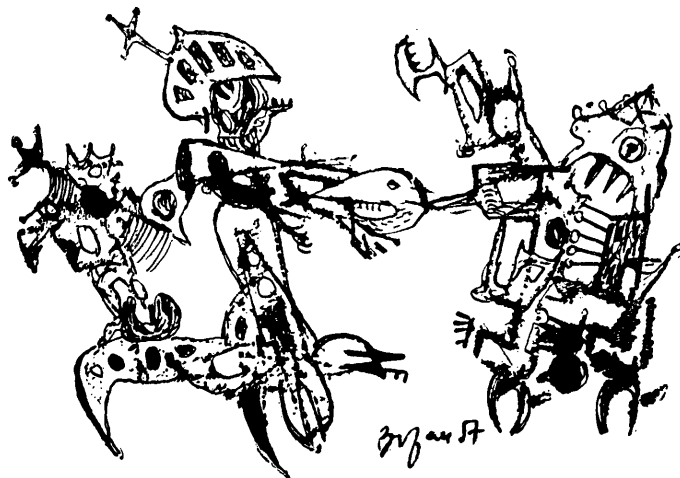
– Most legalább komoly munka után nézek. Lesül a bőr a pofámról a
sok ripacskodástól. . . ,. . . Kis malacok vagyunk mi trilli-li. . . trilli-li, . .

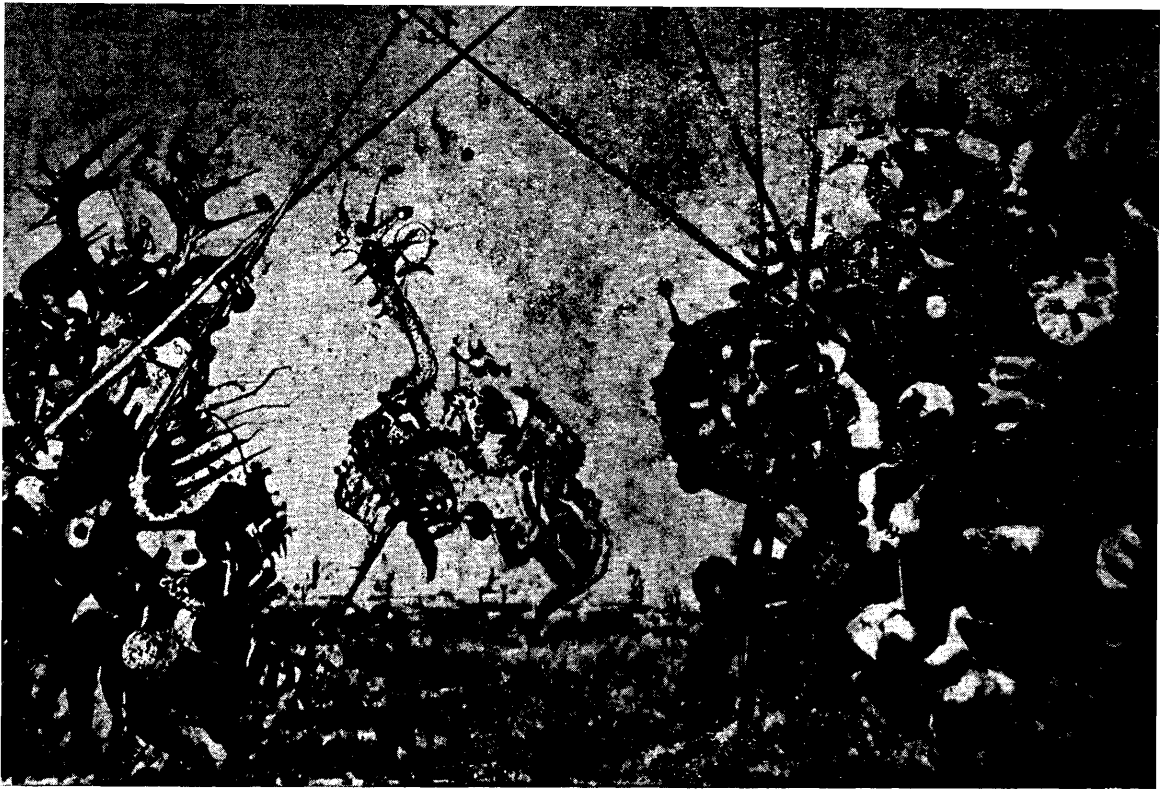
Ragasztom a plakátokat. Óvodásokat vezetek kézenfogva. Fűrészelek.

Festek. Takarítok. És megköszöni valaki? – Minden félévben kirúgnak.

Rákönyökölök a zongorára.

– És most figyelj ide. Képzeld el engem, amint elsején, ott ülök
 a komoly nagyablakú irodában. Fekete lakkozott asztal, zöld posztóval.
 Elöttem nagy csillogó üveglap.
 Belemártom a tollam a tintába és...
 Nem. Nem jó a toll. Eldobom. Másikat veszek elő. Van még.
 Van egy egész dobozzal. És írom:
 Nyolc... húsz... harminckettő, marad három...
 Sári hangosan sír.
 Gyengéden elveszem tőle a trombitát. Meghúzom a haját.
 – Ne sírj. Ma nincs előadás.
 Bejön az igazgató. Idegesen botladozik. Leejti a cigarettáját.
 Behamuzta a nadrágját. Sápadt. Törölgeti az orrát.
 Megsajnálom. Kezébe nyomom a trombitát.
 – Fújja meg. Szépet álmodik majd.
 Kimegyek a próbaszobába s a többiekkel körülüljük az asztalt. Kinn
 a gombócfán cirpelnak a madarak, de mi azt benn már régóta jobban
 csináljuk. Jobbra-balra lóg néhány bábu.
 Ezek már nem fognak életre kelni.
 Bejön az igazgató. Leteszi az asztalra a trombitát.
 Kiteregeti az iratokat. Megköszörüli a torkát.
 – Nehéz feladat előtt állok. Mint ennek a kis közösségnek az igazga-
 tója... Magamban savanyún mormolom... Nyolc... huszonnégy...
 harminckettő, marad három... Jéggé fagy a szívem.
 Remeg a hangja.
 – Igazán nagyon sajnálom. Nem tehetek semmit. Én igazán mindent
 megtettem...
 Hát nem mulatságos?
 Sándor behozott egy trombitát és senki sem tudta
 megfújni.

Zoran Petrović: A fehér ló elrablása. (Tus, 1957)

Csendes 'beszélgetés egy festő űtermében

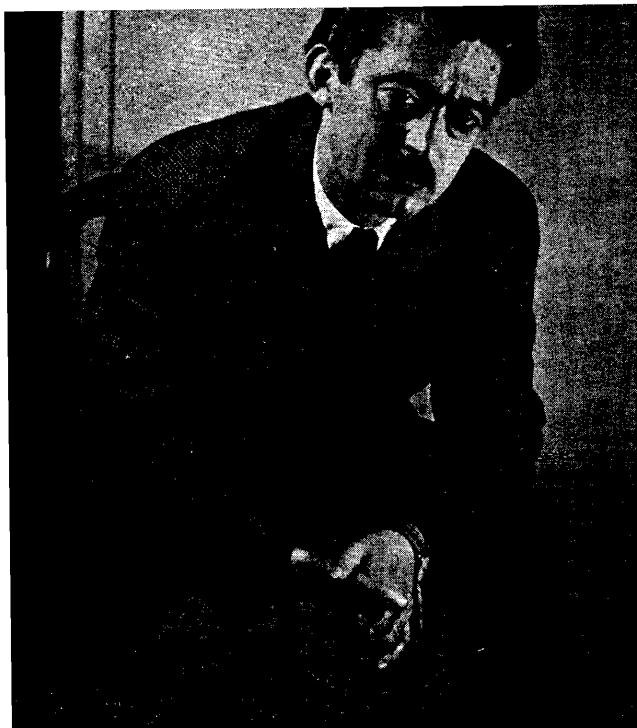
Saffer Pál

Egy régi zentai barátság és meghívás vitt el a műterembe, amely úgy elbűjt az épülő világváros kültekének dzsungelében, hogy külön leírást érdemel.

Ott ahol a széles, kétrészes autóút Zemun felől a vadonatúj széles Száva-híd felé kanyarodik, hogy azon át egy ugrással egyenesen Beograd központjába jusson, elválik tőle egy másik, sokkal keskenyebb út, amely úgy kanyarog a régi Száva-híd felé, mintha a szegényes múltba kanyarodna vissza. Közöttük, a két út és a folyó alkotta

háromszögben valóban ott van a múlt egy darabja, a régi beográdi mintavásár épületei, jobban mondva már csak a rozszant központi épület, amely nyomorúságos kis tornyával valamikor hatalmasnak tűnt nekem, rövidnadrágos gyerekeknek. Valamikor régen, amikor a túlsó partról még nem integettek át az új vásártér világcsodaszámba menő csarnokóriásai, és egyéb távlatok is sokkal, sokkal kisebbek voltak.

Most ez a régi épület, lehetetlen belső architektúrájával, kanyargós szűk lépcsőivel és vaksi folyosóival, művé-

Zoran Petrović festőművész
Foto: Dusan Stanimirović, Páris, 1956.

szek otthona lett. Egy-egy szobacsoport felé vezető ajtón három négy névjegy is díszel, és a kőalakú épület önkénytelenül is a lépet juttatja az ember eszébe, amelynek sejtjeibe, a műtermekbe, szorgalmas méhek, a művészek hordják és halmozzák a környező világban felszedett szépséget.

Zoran Petrovićra az egyik emeleti műterem tulajdonosára legszívesebben úgy emlékszem, ahogyan utoljára a zentai festő és írótáborozáson láttam: rekkenő déli hőségben, amikor minden élő árnyékot keres, ő izzadtan, porosan érkezik, súlyosan megrakott kerékpárját tolva. Ilyenkor mindig tudtuk, hogy valamelyik zentai üzemből vagy éppen Adáról jön, és a kerékpárra kötözött táskákban szokatlan munkálkodásának fantasztikus vastermékei nehezdednek.

De a zentai táborozás részvevői úgy is emlékeznek rá, mint a végtelen viták és beszélgetések temperamentumos témából és érvékből soha ki nem fogyó szóvivőjére.

Most, amikor beköszöntöttünk beográdi műtermébe, ismerősként fogadtak a képek, a fantasztikus vasöntvé-

nyek tus, tempera és olajvetületei és jóbarátként fogadott a festő, Zoran Petrović. Az elmaradhatatlan kepe mutató után, amikor már képekkel volt tele minden állvány, asztal, fal és a padló is, rátértünk jöveteleink tulajdonképpeni céljára, a beszélgetésre, az interjúra, amely a noviszádi rádió egyik műsorához kellett.

Megkísérlem itt újra elmondani a beszélgetést, amelynek szavait, tartalmát megörökítették ugyan a hangfelvételgép zajtalanul pergó orsói, de hangulatát, művészi igazságkereséstől hevílt légkörét nehéz lesz visszaadni.

Minket mindenekelőtt a művész mai munkája, a gépfantasztikumok festészetének világa érdekelt, és ezért már az első kérdésünk, a rövid életrajz-kérés, — amely minden más hasonló esetben pusztán bemutatkozási formalitás, illetve alkalom a nyilatkozó művésznek, hogy bemutatkozzék a rádió hallgatóinak, — ennek a különös festészetnek gyökerét kutatta. A válaszokat, ezt és az utána következőket is, igyekszem híven visszaidézni:

...Egy bánáti kis faluban, Szakulán születtem, ott jártam iskolába és mint festő, ha életemről kell beszélnem, nem hallgathatom el a gyerekkori hatásokat. Mindenekelőtt tanítómra gondolkok, aki maga is lelkes műkedvelő lévén, hamar felfedezte, hogy ügyesen rajzolok és ezt a hajlamomat különféle feladatokkal élesztgette és fejlesztette. Egy másik falubeli gyerekkori élményemnek pedig, azt hiszem, komoly szerepe van újabb festői törekvéseimben: a szomszédunkban egy géplakatos lakott. Udvara tele volt régi mezőgazdasági gépekkel, rozsdás motorokkal, csavarokkal, fogaskerekekkel. Mi gyerekek naphosszat játszottunk az ócskavashegyen és képzeletünk különféle nevekkkel és jellemvonásokkal ruházta fel e tárgyakat hasonlatosságuk szerint. Talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy én ma, — természetesen alkotó értelemben — visszatérek ezekhez a gyerekkori játékokhoz és igyekszem a gépekkel kapcsolatos gondolat-társításaimat festői nyelven kifejezni.

Aztán elkerültem a faluból, a középiskola után Beográdban elvégeztem a képzőművészeti akadémiát, Pomorisc, Milutinovics, Tabakovics és Kun tanítványa voltam, itt tanultam meg a festészet úgynevezett mesterségbeli részét és innen indultam egy szép napon az önálló alkotás útjára...

A szorosan vett életrajzi adatokról a tulajdonképpeni indulás, a művészi alkotás kezdeteire tereltük a szót, hiszen

életútjának ez a része érdekelt legjobban.

„...Első kísérletem, — mondta — egyéni művészi kifejezőmódom kialakítására szintén a faluban kezdődött. Jártam a fehérfalú falusi házakat és interieur-öket kerestem. Szerelmese voltam akkoriban a fehér bánáti parasztszobáknak és a csendéleteknek, amelyekre azokban a szobákban bukkantam. Azt hiszem érthető, hogy szerettem ezt a környezetet, hiszen ez is gyerekkorom emlékeihez tartozik...”

Amikor a fehér és zöld falusi szobákról mesélt, ismét a zentai tábor emlékét idézte fel bennem, a tiszaparti sétákat, amelyeken élményeiről mesélt. Felemlítettem neki ezeket a történetkéket és ő mosolyogva, készségesen mesélte újra a mikrofonnak:

...Emlékszem, elmentem egyszer Živa Cakuljához, egyik szomszédunkhoz. Volt neki egy zöld szobája, zöld takarós ágyakkal. Festeni kezdtem. A házigazda egy ideig nézte, hogyan dolgozom, azután kiszólt a feleségének:

— Szofija, hozd be azt a piros kancsót, az jól fest majd itt...

Az asszony behozta a kancsót és valóban, a szoba egyszerre mintha átalakult volna. Meglepődve gondolkoztam el, vajon honnan sejtette meg ez az egyszerű földműves a színek illeszkedésének törvényeit. Kérdőzködésemre elmondta, hogy a hadifogságban Lubarda festőművész közelében volt, de most, ettől függetlenül, csak úgy véletlenül jutott eszébe, hogy ez a piros kancsó jól hatna a zöld szobában...

...Egy másik alkalommal, tájképfestés közben, künn a határban, két idősebb falumbéli ember jött oda hoz-

zám. Beszélgetés közben szememre hányt, hogy ha már annyi iskolát jártam, miért nem tanultam ki doktornak vagy legalább állatorvosnak, több hasznomat vették volna. Bevallom, egy kicsit el is szégyelltem magam akkor, hogy ilyen haszontalan mesterséget választottam. Hirtelen azonban mentő ötletem támadt. Eszembe jutott, hogy valamikor a községi jegyző irodájában függött Paja Jovanović híres képének a „Szerbek kivándorlásának” másolata és hogy az a kép a falubelieknek nagyon tetszett. Elmondtam nekik, hogy a festő sokkal később élt, mint a kivándorlás történt, de tudása és művészi képezlőereje képessé tették arra, hogy megfesse a rég letűnt történelmi eseményt.

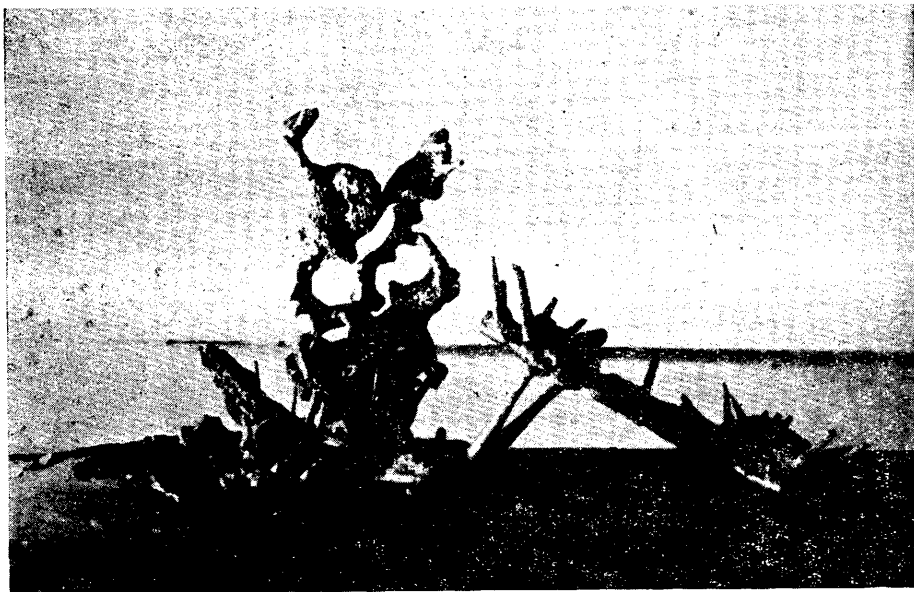
Így sikerült megmagyaráznom nekik, hogy mivel foglalkozom és mit is akarok, annyira, hogy kaptam tőlük ott a helyszínen egy hatalmas fürt szőlőt. Amikor ugyanis messziről meglátták festőállványomat, azt hitték, hogy a földmérés dolgozik a határban és tulajdonképpen neki szánták a szőlőt, de a magyarázat után engem is érdemesnek tartottak rá. Bevallom, ez volt életem egyik legkedvesebb művészi honoráriuma...”

A vajdasági táj még sokáig festészetének középpontjában maradt. Az ami a bánáti kis faluban kezdődött, magasabb fokon a zentai művésztelepen folytatódott. Amikor Zentáról, Topolyáról és a művésztelepek mozgalmáról beszél, szeme csillogni kezd és hangjának a szeretet különös melegséget ad:

„...Amikor bánáti képeimből rendeztem első önálló kiállítomat, a

Zoran Petrović: Vihar előtt (Tus. 1957)

Zoran Petrović: Születés (Bronz, 1957)

festőtelep mozgalma már második esztendejébe lépett. Akkor mentem először Zentára. Azt hiszem nem túlzok, ha azt állítom, hogy ott leltem igazi tartalmat művészetemnek. A zentai tábor ugyanis már második esztendejében meghatározott munkastilust és a művészeknek rendkívül megfelelő légkört alakított ki. Itt fedeztem fel igazán a végtelen vajdasági rónát és itt kezdtem egyéni módon kifejezni. Képeimen akkor a kék szín uralkodott. Egyidőben erősen érzett rajtuk Konyovics Milán hatása, akit valamenynyien nagyon szerettünk és becsültünk a festőtelepen, mint a mozgalom lelkes elindítóját és valamennyiünk ösztönzőjét...”

Sokat mesélt még Zoran Petrović a zentai, becsei, topolyai és écskai festőtelepeken töltött szép napokról és meséjében lassan belerajzolódtak mai munkásságának első bizonytalan, tapogatózó vonalai:

„... Akkoriban kezdtem első kirándulásaimat a képzelet világába. A tájképfestéssel párhuzamosan műveltem ezt az új témakört és így jutottam el mai festészetemig. Sokan, akik ezt nem tudják, szememre hányják, hogy máról holnapra szakítottam egész eddigi munkásságommal, nem akarják megérteni, hogy mai műveim lassú és fokozatos fejlődési eredmény. Én pedig mai munkámban nagyobb örömet és kielégülést lelek, mint valaha. Fejlődésemnek ezt a fokozatát szükségszerűnek és logikusnak látom, tehát igazoltnak is...”

Mielőtt a beszélgetés végleg áttért volna Zoran Petrović: mai festészetére megkértük, hogy a mikrofon előtt vázolja röviden felfogását a festészetről általában különösen pedig a modern festészet irányairól és fejlődésének útjairól. Úgy véltük ugyanis, hogy szempont jainak feltárása

is közelebb viszi majd a hallgatót művészetének megértéséhez Szubjektívítástól mentes, józan válasza igazolta feltevéstünket:

„... Szerintem a mai festészet az egészen egyéni kifejezés művészete. Ez a művészetfelfogás gazdaggá és változatossá tette a fejlődés útját és tág lehetőséget nyitott az élmények, azok kifejezése és az emberi szellem minden megnyilvánulása előtt. Azt hiszem a történelem is az élmények rendkívüli gazdagságával és a kifejezés teljesen egyéni voltával fogja jellemezni ezt a korszakot. Mozgalmak születnek és halnak el, vagy folytatódnak. Ezzel kapcsolatban érdekes megjegyezni, hogy az absztrakt festészetből új ágazatok fejlődtek ki és eljutottak a tasizmusig és a nuklearizmusig. Ez utóbbinak bizonyos magyarázatát leljük korunk tudományos fölfedezéseiben is. Én személy szerint valami új naturalizmust sejtek a nuklearizmusban – a természet formaalkotásának másolását.

Hazai festészetünkben is érezhető többé kevésbé a világszerte élő és ható mozgalmak és irányok hatása. A szabad, alkotó légkör egész sor jelentős művészi egyéniséget termelt. Ez egyébként minden kiállításunkon látható.

Nem eléggé tájékozott emberek néha arról vitáznak nálunk, hogy a két alapvető irányzat közül végül is melyik győzedelmeskedik majd: az absztrakt vagy a figuratív festészet. Talán nem kell külön hangsúlyoznom ennek a vitának értelmetlen voltát. Amíg az embert tárgyi világ környezi, s élményeket kelt benne; lesz létjogosultsága a figuratív festészetnek, de vele párhuzamosan a másik irányzatnak is...”

Ebben a megvilágításban tértünk rá

beszélgetésünk tulajdonképpen fő
rok alapján készült festményviziókra.
szetére, a fantasztikus gépvetületekre
és a szeszélyes alakú öntött, vasszob-
pontjára. Zoran Petrović mai festé-

„...Elvégre – mondotta – az almá-
tól a gyárig minden lehet a festészet
tárgya. Kérdés csupán a kifejezési mód
és a művészi alkotó erő. Ha így szem-
léljük a dolgot akkor a tárgy tulajdon-
képpen másodrendűvé válik. Az én
kapcsolatom a gépekkel csupán annyi,
hogy új forma kutatására ösztönöz-
nek, amelyre képeimhez szükségem
van. Maguk a képek viszont már nem
gépeket ábrázolnak, hanem csupán bi-
zonyos emlékeztetést a gépekre és mind-
arra, amit velük kapcsolatban gondo-
lok és érzek.

Ez a kapcsolat véletlenül ébredt újra
bennem. Egyszer tájképeket festve Be-
cse környékén, betértem a Petar Drap-
sin gyárba és ott erős hatással voltak
rám a lármás, ezerkarú, össze-vissza
mozgó szövőszékek. Önkéntelenül el-
kezdtem gépeket rajzolni, bár akkor
még magam sem fogtam fel, hogy mi
lesz a következő lépés. Később ezek a
géprajzok sok gondolatársításra adtak
alkalmat és elindítottak a képzelet út-
ján, hogy az élőlények és a gépek éle-
tének hasonlatosságait keressem. Ezek
azután képeimben néha filozófikus, né-
ha irónikus vonással gazdagodtak...”

Adai, becsei és zentai gyárlátogató-
saira emlékezve, amelyekről anekdoták
keringtek és tudva azt, hogy onnan
hozta témáinak alapanyagát, a fém-
szobrokat, ezekre a napokra tereltük
a beszélgetést. Elmosolyodott. „Ezt ki-
hívásnak is tekinthetem, – mondta –,
mert a szobraimat Zentát kivéve még
sehol sem mutattam be nyilvánosan.”
Lassan azért erről is megeredett a mese:

„...Mindenekelőtt azért mondom el,
amit elmondok, mert remélem, hogy
műsorotokat esetleg majd valamelyik
gyári munkatársam is hallgatja.

A dolog úgy kezdődött, hogy néhány
gyárban engedélyt kértem, hogy öntő-
déljükben „játsszam”. Játékot mondok,
mert eleinte valóban nem volt egyéb.
Az öntvényhulladékokban vagy a ki-
fröccsent olomban váratlan, meglepő
formákat kerestem. Azután fokozatosan
áttértem az alkotásra. Öntőformákat
készítettem, vagy talált öntvénydara-
bokhoz újabbakat forrasztottam és így
jutottam képzelt formákhoz és alakok-
hoz. Legkomolyabban a zrenyanini fű-
tőtést gyárban kezdtem el ilyesmivel
foglalkozni. Ott az egész munkaközös-
ség jóbarátként fogadott és mindent
megtett, hogy dolgozhassam. A készülő
szobrocskák hol egy gép paródiái vol-
tak, hol emberi alakot öltöttek. A
munkások érdeklődéssel figyelték, ho-
gyan dolgozom, és amikor elkészült
egy-egy öntvény, saját képzeletük sze-
rint adtak neki nevet. Zentán maguk
a munkások jöttek hozzám öntvényré-
szekkel és hulladékokkal, amelyekben
a környező világ tárgyaival és lényei-
vel való hasonlatosságot véltek felfe-
dezni. Higgyék el, igen kedves emlé-
kek ezek...

Mint minden rádióinterjúnak, ennek
is megvolt az a nagy hibája, hogy a
műsorban megszabott időt be kellett
tartani. S az időből, bár mesélni való
még sok maradt, már csak egy rövid,
szabványos utolsó kérdésre futotta:
„Mik a jövődö tervei?” Zoran Petro-
vić erre a száraz riporterkérdésre is
harcos művészi egyéniségének megfe-
lelő választ talált:

„...Mindenkinek vannak tervei.

Zoran Petrović: Don Quijote. (Vas és alumínium, 1957)

Nem tudom sikerül-e megvalósítanom őket. Néha úgy tűnik, nagyon rövid az idő. Vassal kezdtem dolgozni, tusrajzokat, olajfestményeket készítek. A terveimet tulajdonképpen egy-két szóval is kifejezhetem: Dolgozni akarok. Úgy vélem hogy csak szívós és szorgalmas munkával igazolhatom önmagam és tevékenységem, csak így vívhatok ki elismerést és létjogosultságot annak, amit csinálók – létjogosultságot a gépnek a festészetben. Manapság lépten-nyomon

gépek környeznek bennünket és szerintem a gép éppúgy adhat művészi, festői ihletet, mint bármi más a környező világból..”

Amikor távoztunk a két út és a folyó között levő idomtalan csúf régi épületből, már nem is éreztük anynyira csúfságát és szegényes voltát. Megszépítette a benne látott szépség és a szépet kereső, gépesedő világunkban is embert és emberit kereső művészet meleg sugárzása.

Vágd el a cérnám

Burány Béla

Vágd el a cérnám, hadd hulljanak.
Fejem a nagy, szomorú luftballon
amelyben lágy, apró csillagok égnek.
Csókolj meg csendben. Csillag lesz belőle,
aztán rakéta,
s végigfut engem sulcus sagittalis-án

Vedd le a szememről lágy felhő kezéd.
Ó, szeretem én a fényes
várfaalak tövét is
szemben a nappal.
De mikor mindig a halál jut gyöngye eszembe.

Visszeres proletár asszonyok mossák
piszkosszürkére aszott gondolataim.
Csobog a szürke víz. A folyóka
viszi, mint holnap tiszta, szép esőt. —
Valahol elitták előlünk
kimosott, napos utak habtalan ízét.
Kalapunk szélére verebek se ülnek,
Gyilkos harmonikaszóval ölnek minket,
mint unt kocsikerek kicsi tengelicét.

30px A

Halvány tavaszi révület

Burány Béla

*Tavaszi este. A Vlaska utcán még zszibong a vasárnap,
villamos zúg, emberek zajongva futnak,
s én úgy nézem ezt, föl, egész az égig,
mint rámban egy képet, amelyen én is rajta vagyok.*

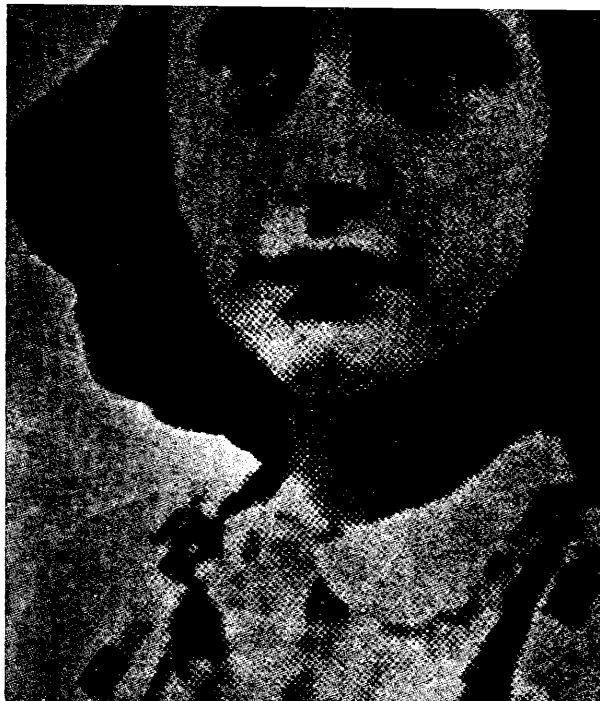
*Úgy hagytalak ott, mint madár a hangját, vagy ahogy
messzi falusi hűsök „jó éjszaká“-ját a hazatérülök. Eppen úgy.
S úgy hozlak magammal, mint éj a homályát,
hosszú kerítések szájos, hűvös tövére dűtve. —
Mert fáj ha sírsz, nem merlek szeretni jobban,
s én is, ott, magosan
jaj, rettenetesen félek a haláltól.*

*Hűvös és illatos csönddel fordulok ismerős utamra,
fák és villanyok közé, hol ablakok
titka rózsaszín fénylik felém.
S míg fekete vállamra bódult lila bagrenák
illata csurog, súlyosan, mint az élet, szépen,
lomha hullámmal liktet bennem
egy furcsa tavaszi kompozíció.*

Zágreb, 1953

Olyan vagyok mint a szárnyaszegett énekesmadár, a sötétben szűk kalitkám rácsaiba ütközöm.

Anna Frank naplójából

Anna Frank

A mellékszereplő

D. Juhász Zsuzsa

A nevem Miep. Vezetéknem, korom, arcom nincs. Vágyaim és terveim sincsenek. Talán valamikor, amikor még a magam való életét éltem, volt nevem is, arcom is, de ez régen volt. Egy más világban, egy másik csillagon. Nem fontos, mert én csak mellékszereplője vagyok egy drámának. Mellékszereplője az emberiség körforgás-szerű történetének. A mellékszereplőknél lényegtelen a kor, a külalak, a vezetéknév. Miep, ennyi elég. Így, ilyen személytelenül léptem húsz ország négymillió színházlátogatója elé. Az alakom, a hangom színpadonként változik. Csak a mondanivalóm marad most már örökké ugyanaz.

Mondanivaló? Tulajdonképpen nincs mit mondanom. Csak vagyok. Bemegyek a színre és kijövök. Egyszer tortát viszek, azután tút, szappant és egy vékonyka füzetet. Ez a szerepem. Különben csak üldögélek a színpad mögött. Nézek magam elé a félhomályba és hallgatom – százszor, ezerszer, tízezerszer – azt, amit Frank úr, Peter van

Daan, Anna és a többiek a színen mondanak. Néha odatelepszik mel-
lém a tűzoltó.

— Unalmas szerep ez a magáé, kisasszony — mondja halkán —
bemenni, meg kijönni és semmi más...

Semmi más? Az igazi nagy történeket nehezen látják meg az
emberek a tülekedésben.

Hogyan magyarázzam meg ennek a tűzoltónak, hogy ez a sem-
mitmondó jelentéktelennek látszó szerep, ez a ki-be sétálás, a szípad-
irodalom egyik legemberibb szerepe. Mert én, csak azzal hogy vagyok,
azzal, hogy létezem, hogy ülök a porszagú homályban, az emberiség
megtagadott és elfelejtett lelkiismeretét játszom. Ezt ő úgysem értené
meg. Sem ez a tűzoltó, sem az ott, Hamburgban, Moszkvában vagy
New Yorkban. Ők azért vannak itt, hogy az esetleges tüzet oltsák,
mindennapi kötelességüket teljesítsék, nem pedig azért, hogy az em-
beriség sorsán gondolkodjanak. Az emberek általában csak a mára
gondolnak és valahogy úgy tűnik, hogy rajtam — Miepen — kívül
senki sem emlékezik. Nem csoda hát, hogy elsikkad bennük mindaz,
amit a színházban hallanak. Másnap tán itt-ott, még említik a fősze-
replők játékát, de csak azt. Emlékezni nem emlékeznek. Legkevésbé
rám, a mellékszereplőre. Miepre, a lelkiismeretre. Emberi tulajdonság
ez. Lelkiismerettel törődni, ha hiszünk benne, kín. Hát még akkor,
ha a lelkiismeret megtestesítője hős is. Igaz, csak névtelen hős, de
így is terhére van a társadalomnak. Az ilyen nem illeszthető bele a
hétköznapokba. Kényelmetlen és terhes. Nem tudnak vele mit kez-
deni. Ha még bronzba öntve vagy márványba faragva állna valami
piedesztálon, a verebek és idegenvezetők örömeire, tán elviselnék, de
így, nincs létjogosultsága. Igyekeznek elfelejteni. Különben is, csak
egy szürke mellékszereplő.

Az emberek nem tudhatják, hogy én alapjában véve nem vagyok
hős. Sohasem voltam bátor. Engem csak Anna látott nagynak, rendít-
hetetlennek. Így írt rólam, és most az idők végeztéig ilyen maradok.
Egy tizenhárom éves, magányos gyereklány sok mindent másként lát,
mint mi, felnőttek.

Anna különben is más volt, mint a többi csitri. Nem volt csoda-
gyerek, a szónak sem jó, sem rossz értelmében. Csak más volt. Állan-
dóan figyelt. Mindent és mindenkit. Mintha örökké lesen lett volna.
Ha magamon éreztem tekintetét, az volt az érzésem, hogy erőszakkal
be akar hatolni az agyamba. Ez a két nagy sötét szem, ez a végtelenül
szomorú tekintet, gyakran terhemre volt. — Mit néz így folyton az
emberre — kérdeztem magamtól. Megriasztott. Most, annyi év után,
a világ minden valamirevaló színpada mögött ülve, gyakran gondolok
erre. A sors annyiszor megmutatkozik teljes valójában. De mi, süke-
tek és vakok maradunk. Akkor is, tizenhét év előtt, amikor még Frank
úrnál dolgoztam, sok mindent nem láttam meg, amit meg kellett volna
látnom.

Frank úrnak és Van Daan úrnak fűszerbehozatali irodájuk volt
Amsterdamban, egy kopott, régi házban. Sok ilyen ház van még ma is
Hollandiában. a csendes, álmos csatornák fölött. Az üzlet, ma már be-
vallhatom, nem jól ment. Megtörtént az is, nem egyszer, hogy else-
jén nem kaptuk ki a fizetésünket. Ilyenkor Frank úr, sápadtan, lehor-
gasztott fejjel állt meg előttünk.

— Olyan kínos számomra... — kezdte halkán. Volt valami a hangjában, amitől mindig könnyes lett a szemem.

Kraler úr, a főkönyvelő gyorsan felállt, megköszönte a torkát és szinte bocsánatot kérve suttopta:

— Majd csak kivárjuk a jobb időket. Úgy-e, Miep?

Legszívesebben sírvafakadtam volna. Hiába, nagyon fiatal voltam még, és a fiatalság nehezen tud lemondani. De sajnáltam Frank urat, hát gyorsan bólogatni kezdtem:

— Majd csak lesz jobban is — mondtam mosolyogva.

Tudtam, hogy Frankék otthon szűkösen élnek. A két kislány, az okos, jólnevelt Margot és Anna, ez az eleven ördögfióka, sok pénzbe kerülnek. A gazdasági viszonyok meg folyton romlottak. Az emberek lisztet, zsírt, cukrot tároltak, a háború veszélyét emlegették folyton, a fűszer nem kellett senkinek. Aztán meg, Kraler úr meg én, szeretjük Frank urat. Becsületes, pontos, kedves ember volt. Volt benne valami a filozófusok egyszerű, derűs nyugalmaiból.

— Lesz még jobban is — ismételte Kraler úr és igyekezett belemetemetkezni a főkönyvbe. Én gépiesen bólogattam. Frank úr görnyedten, csendesesen, szomorúan kiment és halkán becsukta az ajtót. Kraler úr levette a szemüvegét, energikusan megtörölte, aztán odakrákogta felém:

— Jól van, Miep. Maga ember a talpán.

Nagy dicséret volt ez. Kraler úr szigorú, hűvös, szótlan ember volt. Azt mondták, szívtelen és számító.

△ z idő olyan gyorsan telt akkoriban. Emlékszem, mindenki a rádiót nyaggatta, folyton háborúról, háborús veszélyről beszéltek. A parlamentet rendkívüli ülészsakra hívták össze, a királynő beszédeket tartott, sok volt a menekült, csupa esett, szomorú ember. Mindez valahogy összefolyik előttem. Nem sokat törődtem ezekkel a problémákkal. Tudomásul vettem, hogy az üzletekben minden megdrágult, hogy valahol az isten háta mögött mégiscsak kitört a sokat emlegetett háború, hogy sose hallott nevű városokat bombáznak. Hát aztán. Itt nálunk béke volt, kék volt az ég, sokat táncoltam, nagyokat aludtam, jókat ettem, fiatal voltam, egészséges.

Azután — számomra egészen váratlanul — 1940 májusában, vége lett mindennek. Az égő romházak recsege omlottak össze, és ma úgy tűnik, maguk alá temették az életem, a nevem, mindazt ami érdekelt. Mindent, amit szerettem volna. Miep lett belőlem. A mellékszereplő.

Frankék nem menekültek el. Ma sem értem, miért maradtak Amsterdamban. Felvarrták ruhájukra a sárga csillagot. Margot és Anna nem járhattak többé nyilvános iskolába. És ami számukra sokkal fájóbb volt, a bicikliket, a két kislány egyetlen kincset, be kellett szolgáltatni.

Bennünket, fiatalokat, romeltakarításra rendeltek ki. A munka nehéz volt és szomorú. Kraler úr, akit megbízott az üzletvezetéssel, sokat szaladgált, amíg kiszabadított. Egy nap azután együtt voltunk ismét valamennyien. De persze ez nem a régi volt.

Személyi igazolványokat kaptunk, megszámoztak minket, mintha nem is emberek lennénk, hanem tárgyak. Az élelmiszerjegyekre alig

adtak valamit, de az örökös éhség se volt olyan kínzó, mint a félelem, a bizonytalanság és a rémhírek. A vidámtarka hirdetőoszlopokon egy-színű plakátok jelentek csak meg: „Agyonlövés terhe mellett tilos.” Minden tilos volt. Mindenért agyonlövés járt. Éjjel-nappal őrzérek cirkáltak. Ha megálltak egy ház előtt, a lakók felfigyeltek és dermedten, mozdulatlanul hallgatóztak. Egy nap a házmesterné odasúgta a lépcsőházban:

— Vigyázzon, kis Miep, Jan, a harmadik emeletről, besúgó.

Maritje, a jókedvű, örökké kacagó, bolondozó titkárnő hallgatag lett, rosszkedvű. Egy nap nem jött be a hivatalba. Soha többé nem láttuk. Hetek múlva tudtuk meg, hogy agyonlőtték egy razzia alkalmával.

Frank úrékhoz nem mertem elmenni. Kraler úr se említette őket soha. Így múlt el majdnem két esztendő. Az irodában nem volt munka, a tisztviselők lézengtek, unatkoztak. Üldögéltünk, nagyokat hallgatunk, néztük a falat. Egy nap azután, emlékszem 1942 július harmadikán, csúf, esős nap volt, Kraler úr beszólt a szobánkba, ahol négyen ültünk:

Millie Perkins, akit 10.223 jelölt közül választottak ki Anna Frank megszemélyesítésére a naplója nyomán készülő filmben.

— Miep, kérem, diktálok.

— No, tán megindul végre a munka — szólt utánam Julian-na, a pénztárosnő, nagyot ásítva.

Kraler úr az ablaknál állt, amikor beléptem. Kikészítettem a ceruzát, blokkot. Vártam. Kraler úr meg csak állt meredten és nézte, hogyan gyűrűznek az esőcseppek a csatorna vizében. A nagy falióra hangosan ketyegett. A mutató kattánva ugrott egy percet, majd még egyet és még egyet. Köhögni kezdtem, csak hogy megtörjem a csendet. Olyan értelmetlen volt ez a hallgatás. Kraler úr hirtelen megfordult:

— Idefigyeljen, Miep. Fran-kékről van szó. — Gyorsan, szag-gatottan beszélt és mintha az alvajáró valami torz szögletes mozdulattal, felült az íróasztal sarkára, Olyan hihetetlen volt ez, hogy mosolyognom kellett. A pedáns, szigorú Kraler úr az íróasztal sarkán kuporog. Ha ezt a többiek látnák...

— Amit most mondok, az ket-tőnk közt marad. Ért engem, Miep? — Most tűnt csak fel, mennyire elkínzott az arca. — A kis Margot-t deportálni akar-ják.

— Nem! — szakadt ki belőlem. De mintha nem én szóltam volna. Mintha sehonnan se jött volna ez a hang és sehová se menne.

— De, sajnos, igaz. —

— Az istenért, Kraler úr, de miért... —

— Miért? Miért? Mert az emberiség tébolyodott. Mert a gyilkolás és a rombolás vágya hajtja őket. Vagy mit tudom én, miért. Frankék inkább megölik magukat és a gyerekeket, semhogy ebbe beleegyezzenek. El kell rejtőzniök. — Lehajolt hozzám. — Nekünk kel őket elrejtőzniük, Miep. —

Bólintottam-e vagy sem, nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy valami keserű íz volt a számban, folyton nyelnem kellett. Kraler úr megfogta a karom. Éreztem, hogy a keze remeg.

— Itt kell elrejtőzniök. —

— Itt?

— Igen. A padlásszoba évek óta üresen áll. Ők négyen és Van Daanék a fiúkkal...

— De a tisztviselők, Kraler úr...

— A feljárati ajtót eltorlaszoljuk. Ez nem fóg feltűnni. A nagy iratszékrenyt toljuk majd oda... Persze, reggel kilenctől este hatig, amíg a munka tart, jóformán mozdulniok sem szabad, de ez még mindig jobb, mint a krematórium.

Akkor hallottam először ezt a szót. Mindez olyan rettenetes volt, olyan fantasztikus, hogy elakasztotta a szavam.

— Fenn van már néhány bútordarab, de a többit nekünk kell előteremtenünk. Nekik egy ruhában kell eljönniök, nehogy a szomszédok felfigyeljenek. Takarók, törölköző, ilyesmi kell. — Lehuppanít az íróasztalról és visszament az ablakhoz. Onnan szólt hátra szokatlanul lágy hangon:

— Ha nem mer segíteni, vagy nem akar, nem kényszeríthetem. —

Megdermedtem. Amit Kraler úr akar tenni, örültség. Öngyilkosság.

Mintha megérezte volna mire gondolok. Megfordult és lassan odajött a székemhez. A kabátujja horzsolta a vállam.

— Értse meg, nem engedhetem meg, hogy elhurcolják őket, csak azért, mert zsidók. Maga még fiatal, Miep, talán nem érti, mi megy bennem végbe... De nekem is van gyerekem, egyszer órá is rákerülhet a sor... — Elfordult. Hirtelen olyan kiszolgáltatott és védtelen lett. Éreztem, hogy a könnyeim egész összemaszatolták az arcom.

— Az ember lelkebékéje a legnagyobb kincs a világon. Ha kell, egyedül rejtem el őket, egyedül...

— Nem! Én is... — dadogtam. És akkor, ma is mosolyognom kell, ha eszembe jut, odatántorogtam Kraler úrhoz és átöleltem.

Fátyolos, öreges szürke szemében meleg fény gyulladt ki.

— Az ember próbáljon ember maradni — mondtam és akkor végre kitört belőlem a felszabadító nevetés. Olyan mulatságos volt. Kraler úr, meg én, amint átöleljük egymást. Két józan, egyszerű ember patétikus szavakat mond. Mint a színpadon.

Tábori ágyakat csempésztünk fel, edényeket, a falra egy polcot, néhány tányért. Mindez gyorsan, kapkodva, ködösen zajlott le. Két nap múlva, július hatodikán, Frankék és Van Daanék megérkeztek. Kraler úr meg én felvezettük őket, aztán bezártuk mögöttük az ajtót.

Jól emlékszem, hogy amikor a zár tompán kattant, egymásra néztünk. Az volt az érzésem, hogy egyetlen nagy göröngyöt dobtam egy koporsóra.

Hogyan élt összezárva, a félelemtől, az éhségtől, az unalomtól agyonkínzott hét ember? Anna naplója mindezt elmondja. Én csak évek múlva olvastam el, mit írt. Amikor már semmit se lehetett jóvátenni.

Anna engem naplójában jótevőjének nevez. Miep, a drága. Miep, az angyal. Miep, a hős. Mindezt nem érdemeltem meg. Semmi jót, semmi hősit sem tettem. Néha munka után, a háború vége felé éjjel is, fellopakodtam a nyikorgó, sötét lépcsőkön, beszélgetni. Tűt vittem fel, keresztretjtvényt, cénát, néhány szem krumplit, pótmarginat, szappant. Egyszer tortát is süthettem nekik. Hetekig koplaltam, hogy vaját, csokoládét vehessek a feketepiacon.

Egyszer Anna egy füzetet kért tőlem. Akármilyen olcsó füzetet. A tizenharmadik születésnapjára kapott egy naplót, de az már megtelt, mondta, és most, hogy annyi minden csodálatos történik velem, nincs mire írnia, hisz idefent nincs egy darabka papírosa sem.

— Annyi minden történik veled? — kérdeztem csodálkozva — Tudtommal nem történik semmi, hála isten.

— Hogy mondhatasz ilyet, Miep? — botránkozott meg Anna. — Annyi minden megy bennem végbe. De ti, felnőttek ezt nem látjátok. Nem akartok megérteni. Mama például, valahányszor meg akarom neki magyarázni a világnézetem, azt kérdezi, hogy volt-e aznap rendes székem. —

Nevetve csókoltam meg, de ő durcásan elfordult. Másnap elhoztam a füzetet. Vékonyka volt, közönséges, durva papír, háborús füzet. Anna majd megfojtott az ölelésével. Tapsolt, ugrált örömeiben. Sápadt, ványadt, keskeny arcoskája kigyúlt.

Az idő mintha megállt volna. Éhezünk, fáztunk. Egy napon, Kraler úr még egy embert telepített fel a manzárdra. Dusselnek hívták. Fogorvos volt, dirmegő-dörmögő öregember. Anna, akinek az új jövevényt be kellett fogadnia kamrácskájába, dühöngött. Margot sokat köhögött, erősen lefogyott. Frankné is szegény, olyan áttetsző volt, mint a kísértet. Minden jobb falatot odadugott a három gyereknek. Peter van Daan fiatal arcán mind több lett az éles, kemény ránc. Órákig ült abban az elkerített részben, amit neki osztottak. A szellőztetőnyíláson keresztül mozdulatlanul nézte az ég tenyérnyi darabját. Az önző, hangos Van Daanné is mind szótlanabb lett. Finom, drága holmijai elkoptak, ápolatlan volt, sokat sírt. Van Daan úr idegei róhamosan romlottak, örökké éhes volt, reszketett. Csak Frank úr maradt a régi. Nyugodt volt, előzékeny, csendes.

Kraler úr, meg én, néha összenéztünk az irodában. Ez volt minden külső kapcsolatunk. — Fél-e még, Miep? — kérdezték a szürke szemek. — Félek, Kraler úr, nagyon félek, de igyekszem ember maradni — válaszoltak az én szemeim.

Egy éjjel, 1944-et írtunk már, valaki halkán kopogott az ajtómon, Egy férfihang alig hallhatóan suttogetta:

– Miep, nyisson ajtót.

Van Meer mérnök állt az elsötétített folyosón. Sohasem beszéltem még vele, csak a feleségével trécseltünk néha a lépcsőházban. A mérnök, teljesen felöltözve, mintha az utcáról jött volna, kalapban, kabátban, aktatáskával a kezében, belépett.

– Partraszálltak Normandiában, – suttogta.

– Dehát hogyan...

– A szövetségesek partraszálltak és most jön a vég. A feleségem a hűgánál van. Ha hazajön, mondja meg neki, hogy elmentem.

– Hová megy mérnök úr, vagyis... nem értem...

– Nem magyarázhatok meg semmit. A feleségem tudja, hová mentem. Maga pedig vigyázzon rá. És vigyázzon magára, nehogy most bukjon le.

– De honnan tudja...

– A mozgalom sok mindenről tud. Tartson ki.

Elszédültem. Nem emlékszem, mikor ment el, mondott-e még valamit. Mintha a mennyezet nagy, sötét tömege zuhant volna rám. Partraszálltak, partraszálltak, kiáltott bennem egy hang. Nem tudtam, sírjak-e, nevessek-e. A mozgalom! Hát rólam is tudnak? Nem vagyok egyedül. Gondolnak rám is. Féltenek. Rázott a félelem, az öröm, a rettegés, a felszabadultság. Arra tértem magamhoz, hogy hajnalodik.

Magamra kaptam az esőkabátom és szaladni kezdtem a csatornák mellett, mind gyorsabban, mind vadabban. Elsőnek megvinni a hírt Frankéknek! Szegények, mennyire örültek. Azt hitték ők is, hogy csak napokról van szó. Néhány zürzaváros napról és ismét béke lesz, nyugalom és ott folytatódik minden, ahol 1940 májusában abbamaradt.

Az élet megváltozott. Az emberek mosolyogni kezdtek. Torz és riadt volt ez a mosoly, de mosoly. A fejek mind sűrűbben hajoltak össze:

– Hallotta? Már Alançonnál járnak. Közelednek Páris felé. Elfoglalták Orléánst. Most Reimsnél vannak.

Falvak, városok nevét tanultuk szívdobogva – Clemont, Arras, Noyon. Mindenki őrzött, dugdosott egy térképet, naponta ötvenszer is elővette, nézegette, símogatta. A földalatti mozgalom terjedt. Fiúk és lányok, férfiak és asszonyok, öregek és fiatalok tűntek el az éjszakában. Mind merészebbek lettek a támadások, mind embertelenebb a megtorlás. A légitámadások, berepülések, riadók meg nem szűntek. Éjjel gyakran fel se ébredtem a szirénázásra, annyira megszoktam már ezt az üvöltő hangot. Az éhség sem volt már annyira facsaró, mert az emberek mosolyogtak, az élet egyszerű lett és volt valami értelme. A félelem, ez a kimondhatatlan, megmagyarázhatatlan rém, ami négy év óta fojtogatott, lassan alábbhagyott. Néha azon kaptam magam, hogy énekelek.

Akkor – 1944 augusztus 4-én – felfedezték Frankék rejtekhelyét. Ma sem tudjuk, ki árulta el őket.

Napokig – érthetetlen, hogyan bírtuk – Kraler úr meg én valami borzalmas féllalomban éltünk. Az éjszakák voltak a legdermesztőbbek. Nem mertem levetközni, lefeküdni. Vártam, mikor jönnek most már értem is! Ültem az ablakpárkányon, néztem a sötétben

megbújó nagyvárost és a meseszerű felhőket, hogyan úsznak és sokasodnak az égen. Ahogy fogytak a félelmetes éjszakák, megnyugodtam. Egy alkonyon, ténnyel nappal Frankék elhurcolása után, összedtem minden erőm és felmentem a padlásszobába.

A szekrények tárva-nyitva, a székek feldöntve, a konyhafülkében a piszkos edény, a földön szétszórt szegényes ruhadarabok, könyvek, szemét között, három vékonyka füzet. Anna naplója.

A nagy csendben, mintha lépteket hallottam volna, van Daanné trillázó kacagását, Frankné halk madárhangját: — Maradjatok csendben, gyerekek. Itt, pont ezen a helyen ült mindig az öreg Dussel. Itt meg Peter. Ez a sál Frank úré. Itt van Margot ceruzája. De ők, hol vannak ők? Az utcai ívlámpa elsötétített, tompa fénye imbolyogva futott végig az ablakon. Fel-alá, mint az inga.

Lehajoltam és mintha egy nagybeteg gyerek törékeny testét emelném fel, felvettem a füzeteket. Az egyik felnyílt. Anna utolsó feljegyzése:

— Kérem, kérem Miep, vagy valaki más, ha megtalálnák ezt a naplót, őrizze meg nekem, mert egy napon, remélem...

Becsuktam a füzetet és lassan, nagyon lassan megindultam. Az ajtóban megálltam és utoljára visszanéztem a sötét, elhagyott szobára. Éreztem, hogyan mállik le rólam a félelem, a múlt és az is, ami még előttem van.

Szeptember elején, amikor a harcok Hollandia határán dühöngtek, Frankékat Auschwitzba szállították. Ott halt meg Frankné, az öreg fogorvos és a Van Daan család. Anna és Margot a bergen-belseni táborba kerültek. Anna ott is elszántan nézett szembe minden megpróbáltatással. Csupán egyszer rendült meg ez a csodálatos fiatal lélek. Társaival egy csoport magyarzsídó kisgyerekek előtt hajtották őket. A gyerekek szótlanul, csendben álltak a zuhogó esőben. A krematórium előtt álltak. Várták a halált, ami ugyanolyan érthetetlen volt számunkra, mint a felnőttek, a nagyok, az erősek embertelensége.

— A szemük, oh nézd a szemüket — suttozta akkor Anna és sírni kezdett.

1945 márciusában előbb Margot, majd néhány nap múlva Anna, örökre elaludtak. Csontvázvá az ott kis testüket tömegsírba dobták. Ma is ott pihennek még, sokezer sorstársukkal együtt.

Frank úr hazajött. Hetekig várt. Hiába. Amikor megtudta, hogy Annát soha többé nem láthatom, átadtam a naplót. Évek múlva, sokak unszolására Frank úr kiadatta a halott kislány feljegyzéseit. Tizenkilenc nyelvre lefordították a vékonyka könyvet. Tizenkilenc nyelven beszéli el Anna azt a sok csodát, ami benne végbement.

— Anna, kis bolondos, csicsergő Anna, hát ez voltál te? Ennyire jó? Ennyire megértő? Megbocsátó? Ennyire ember? — szeretném kérdeni. — Miért nem ismerjük fel soha az emberfeletti magunk mellett?

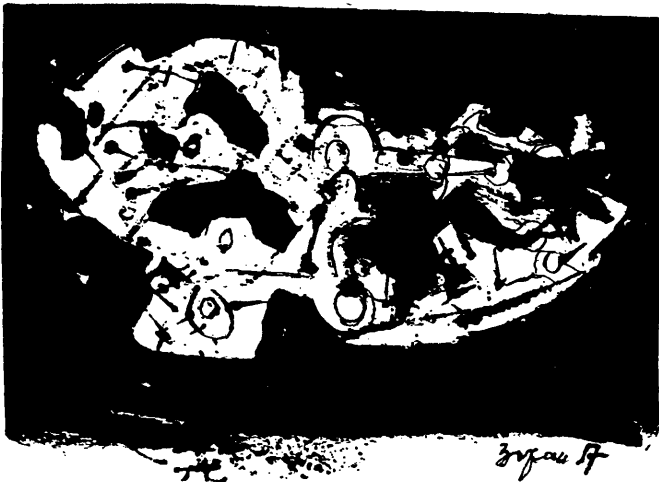
Anna hallgat. A színpadi Annák meg nem tudnak válaszolni. A többiek is hallgatnak, hisz annyira mások így a színpadon, mint az életben voltak. A játék végén, ezek az általam annyira szeretett arcok letörlik a festéket és abban a percben, ismeretlenekké válnak. Idegen emberek, akik vidáman vagy szomorúan, trécselve vagy hallgatagon, szétszélednek. Így azután minden előadás végén magam maradok. Las-

san megindulok hazafelé. Minden városban más-más otthon felé. Lépegetek a kopasz fák és alvó házörjások között. Ilyenkor elfog a vágy, meg szeretnék állítani minden magányos szembejövőt. Megfognám a kezüket – milyen gyerekes lenne ez – és azt mondanám:

– Gyere el a színházba. Hallgasd meg, mit mond Anna. Nem csak hozzád szól, ehhez az országhoz, városhoz, hanem minden emberhez a földön.

Nem szólok. Nem fogom meg senki kezét. Ballagok az éjszakában, ezer alakban, hallgatagon. Hallgatnom kell, mert egyedül vagyok. A magányos lelkiismeret.

De mit is tehetnék, amikor én csak mellékszereplője vagyok egy drámának?

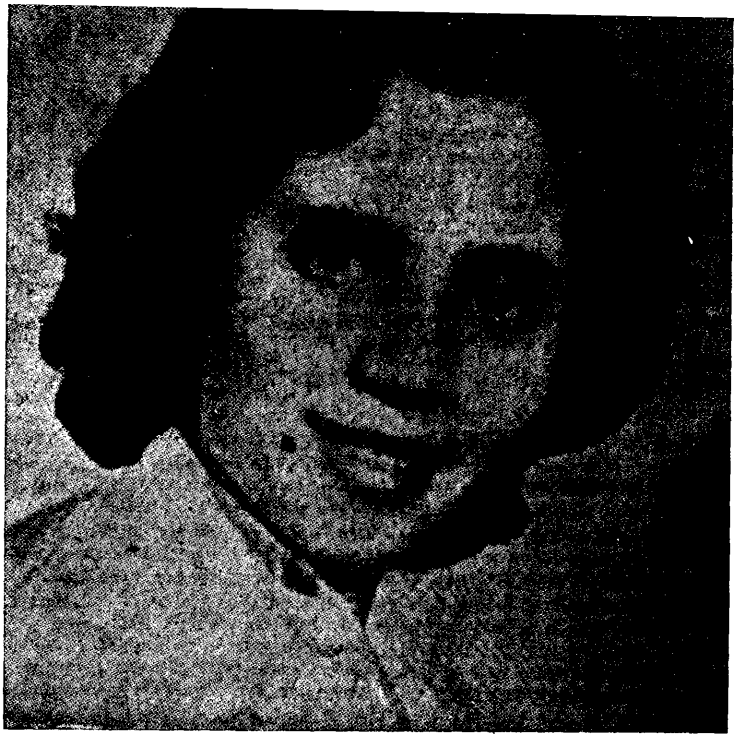
A költő dolga

Koncz István

A költő dolga nem az én dolgom;
pajtás, melós-becsület kérdése az egész...
És, ha figyelsz a szóra mégis,
mit mondasz asszonyod vagy
virág-lánykád kérdező nézésére,
amikor leteszed a lapátot
vagy az újságot, és kabátod válladra vetve,
tetszetős hazugságon gondolkodol, hogy
megszabadulhass a mások igazságától.
Sorra veszed, hogy mi nincs, mi kellene,
és eszedbe sem jut, hogy anyádat elfelejtetted,
mint házból kikérült holmit, egyszerűen azért,
mert nincs időd őt is szeretni, meg a
magad dolgával is törődni.
Az utca, melyen elindulsz, zajtalan
és sziürke, mint az életed;
s úgy, ott menetközben érzed, hogy nem érdekel
sem a lapát, sem az újság,
mintha semmi közöd sem lenne hozzájuk,
bandukolsz, és bölcselkedésre szoktatott
gondolatod eljut egészen addig, hogy megállapíthatod,
hogy létezel valóban és visszavonhatatlanul.
A virág csak jel, mint a betű vagy kézfogás;
az éjszaka Holddal és Hold nélkül is,
csavargóival és csavargói nélkül is,
emlékkel és emlék nélkül is egyforma, lásd,
és hiába igyekszel ravaszul élni,
ezt meg kell tudnod mindig, újból és újból,
amikor így egyedül bandukolsz ezen a zajtalan
sziürke utcán.

A költő dolga nem az én dolgom;
pajtás, melós-becsület kérdése az egész...

1957

Ez a kép bejárta az egész világsajtót. Dzsamila Buhiredet ábrázolja.

Dzsamila Buhiredért

Georges Arnaud

Ezzel a címmel írta meg Georges Arnaud, neves francia író, a Rettegés bére című regény írója, kiáltványát a gillotine-ra ítélt algeri diáklány védelmében. A francia irodalom történetében nem ismeretlen, hogy író áll ki az igazságért, az igazságszolgáltatás gazságai ellen. Ismerjük Hugo és Zola fellépését. Tudjuk azt is, hogy Sartre bíróság előtt mondott védőbeszédét, és algeri forradalmár is hivatkozott bírúi előtt Camusra, Sartre-ra.

Arnaud tartózkodó módon, de csodálatosan meggyőző okfejtéssel védelmezi

Dzsamila Buhiredet, a francia imperializmus törvénytíró erőszakától, nehogy a francia nép nevében ártatlanul fejét vegyék. A jugoszláv közvélemény is csatlakozott az egész haladó gondolkodású világ tiltakozásához, s parlamentünk elnöke, a Szocialista Szövetség, a Nők Szövetsége is fölemelte szavát az algeri szabadságharcos lány kivégzése ellen.

A halálos ítélet után nyolc hónappal, most márciusban, Coty, francia köztársasági elnök életfogytiglani börtönre változtatta a halálos ítéletet.

1956 szeptember 30-án történt első ízben, hogy Alger európai negyedében robbanószerrei merényletet követtek el. A bomba a város kellős közepén a Milk-Bar-ban robbant.

A második és harmadik, néhány perc időkülönbséggel 1957 január 26-án rob-

bant a Cafeteriában és a Bűszke Kakasban.

A három bomba három halált okozott.

Bármennyire igaz az, hogy halált halállal megváltani nem lehet, mégis a szív gránit fensége kell ahhoz, hogy

valaki megütköznek a hamvakból fel-lángoló bosszúszomjon. A bíraktól a zomban megkövetelhetünk annyi mér-séktartást, hogy ha sújtanak, az ütés csak a bűnösöket érje.

1957 április 25-én a Kazbahban egy járőr lapockalövessel letétítette az előle menekülő huszonkét éves Dzsamila Buhiret. Az Algeri Felsza-badító Front Jaszej Szadinak és Ali la Pointe-nek szánt fontos leveleit talál-ták nála.

Kórházba szállították, orvosolták, ám az első vallatást már a műtőasz-talon kellett elszenvednie, miután orvo-sát elhagyták.

Vallatását tizenhét napon át hol itt, hol amott folytatták a városban és a külvárosban, végül szabályosan fogház-ba zárták. Innen emelt panaszt a kato-nák ellen jogtalan fogvatartása és megkínzása miatt, amit csak leírni is izonyatos.

Egy hónap múlt el, amíg végre or-vost rendeltek ki. Ez föllelte Dzsamila Buhiret testén a sérülések nyomát. Az ember megkönnyebbülten olvasná a láttelelet, mert nem említi égési sebe-ket a nemi szervén belül, sem a mell-bimbókon, amiről a panaszirat tesz em-lítést. Egy részlet azonban hitelét veszi a látteleletnek, bármennyire hinni szeret-ne benne az ember. A golyóütötte seb, a mellén — mivel a leány szerint az üt-legelés következtében újra s újra fel-szakadt — negyvenöt nap után is bű-zös, gennyes volt. A golyó behatolása helyén, a hátizmokon a seb — ezen a testrészen ugyanis nem kínozták — be-hegedt.

Az orvos a következő véleményt mondta a gennyes sebről: „tuberkuloti-kus eredetű fisztula”, a már behegedt sebről pedig: „egykori tuberkulotikus, már gyógyult és behegedt fisztula.”

Akár tudatlanságból, akár elvakult-ságból ered a véleménye, teljesen hi-telét veszi a látteleletnek, s következő-leg az áldozat nyilatkozata válik sza-vahihetővé:

— Április 9-étől 26-áig szakadatlanul vallatták és kínozták a Maillot katonai kórházban, és két villában, ahová az ejtőernyősök zártak... Három napig, április 17, 18 és 19-én villamosáram-mal végezték a kínvallatást. Villamos vezeték helyezett a nemi szervembe, orrlukaimba, fülembé, szájamba, hón-aljamra és mellbimbómra, amelyen az égési sebek még láthatók és a comb-mra, ahol a nyomok szintén tapasztalhatók. Az első kínzás 17-ről 18-ra

virradó éjjel esti kilenc órától hajnali háromig tartott, amíg csak eszmélete-met nem vesztettem.

Dzsamila Buhiret hozzáfűzi, és ez az egyetlen magyarázata:

— Kínzóimnak nem volt joga így megalázni az embert, amint velem tel-ték engem testileg, önmagukat pedig erkölcsileg.

A vádhatóság szerint a vallatásra azért volt szükség, hogy beismerést csikarjanak ki a bombavetésről. Azt mondták, hogy egy jegyzőkönyv ennek beismerését igazolja. A jegyzőkönyvnek azonban csak a másolata volt az ügy-iratban: Az eredetét — állítólag Dzsami-la Buhiret aláírásával — senki sem látta a főtárgyalás utolsó napjáig. Senkinek sem volt módjában megbizonyo-sodni róla.

Dzsamila Buhiret viszont azt álli-totta, hogy a jegyzőkönyv azért látha-tatlan, mert nem vallott semmit és nem írt alá semmit: a másolat hamisítvány.

Az ejtőernyősök, mondta a leány, azért kínozták, hogy megtudják Jaszej Szadit és Ali la Pointe rejtekhelyét; ez érthető: a leánynál talált levelek nekik voltak címezve. Hogy ötlött fel bennük a gondolat, hogy ne a levélküldemény, hanem a bomba-ügy miatt kínozzák?

Sem Jaszejfet, sem Alit nem fogták el, ez is azt bizonyítja, hogy semmit sem vallott be — mondta Dzsamila Buhiret. Abban pedig senki sem kételked-tett, hogy a leány ne tudta volna, hol tartózkodnak, hisz összekötőjük volt. Egyébként nemcsak Dzsamilával kísér-letettek. Letartóztatták tizenegy éves kislőcsését és faggatták a rejtekhely fel-ől arra gondolva, hogy Dzsamila ta-lán őt küldte el egyszer, amikor más elfoglaltsága miatt maga nem tudott elmenni. Letartóztatták Jaszej tizen-egy éves unokaöcsését is. Ők sem val-lottak.

Dzsamila Buhiret szülei ügyvédet fogadtak. Vergés védőügyvéd április 26-án csak véletlenül szerzett tudomást arról, hogy védené a vizsgá-lóbírónál van kihallgatáson. Nyom-ban annak irodájába sietett. A vizsgálóbíró az általános kérdések után már rátért a leánygebeli kihallgatásra, mint-hogy a leány védőügyvéd nélkül is haillandó volt válaszolni.

A leány éppen hogy kikerült az ej-tőernyősök kezéből, és tudomása sem lehetett arról, hogy védője van. Bi-zonytal lemondott minden reményről, mitsem várt a számára ellenséges vi-lágól.

Ügyvédje akkor látta először, elborzadt amikor az ütlegetések kék foltjai mögött elfásult életbe belefáradt arcát megpillantotta. A leány bizonyára benne is ellenséget vélt.

De egyszerűen megváltozott minden, amikor felviharzott előtte a szócsata védője és a vizsgálóbíró között. A vita hevében Dzsamila Buhired megértette, hogy nincs egyedül.

Vergès csupán arról akart meggyőződni, hogy az érkezete előtt készült jegyzőkönyv valóban a leány nyilatkozatát tartalmazza-e.

Tíz sor volt ez mindössze. A hangosan és érthetően felolvasott tíz mondatból a vádlott egyet kifogásolt, az utolsót. Az első kilenc ugyanis a kávéházi teraszról szólt és az ott elfogyasztott kávéról. A tizedik aztán bombagyártásról beszélt.

A védelemre tehát szükség volt. A bíró rosszhiszeműséggel vádolta az ügyvédet és szidalmazta.

Végül elhalasztotta a kihallgatást 15 órára. A fogházi szabályzat alapján azonban a védő csak 15 óra után találkozhat védencével, és a bíró elutasította Vergès kérelmét, hogy kivételesen előbb értekezzen a leánnyal.

Az ügyvéd akkor kérte, halasszák el a kihallgatást 16 órára. A bíró elutasította.

Vergès kijelentette, hogy ilyen helyzetben nem hajlandó jelenlétével hitelesíteni az eljárást, amely lehetetlenné teszi a védelmet.

— Ez nem is fontos — jelentette ki a bíró. — Jelenléte nélkül folytatom a kihallgatást, mégpedig nyomban.

— Ez esetben kérem, bíró úr, vétesse jegyzőkönyvbe ügyfelem választát egy kérdésre, amit szíveskedjék a jelenlétében feltenni: „Hajlandó-e Dzsamila Buhired ittlétem nélkül válaszolni az Ön kérdéseire?”

— Nem, — mondta a bíró — a kérdést nem teszem fel.

Vita, akadémikuskodás, végül a bíró feltette a kérdést.

Dzsamila Buhired nyilatkozott: mint-hogy most már van védője, nem hajlandó tovább válaszolni az ügyvéd jelenléte nélkül.

— Majd elhalasztjuk a kihallgatást, amíg ügyvédje vissza nem tér Párizsba. Legfeljebb néhány napról lehet szó.

— Ha csak kell, ideutazom — jelentette ki Vergès.

— Részemről viszont különzárkába helyezem a védencét.

— A védő látogatását nem lehet különzárkával megakadályozni — jegyezte meg Vergès.

— Engedély is kell a beszélgetéshez, ügyvéd uram — mondta a bíró.

Ezzel elváltak.

Ezekután a vizsgálóbíró alighanem meghallgatta a jogtudorokat és beleböngészett a perrendtartásba, mert Vergès mester délután kézhez kapta az engedélyt.

A vizsgálat döcögve haladt tovább. A bíró közben elpotyogtatott néhány nyilván a jogbölcseletből merített észrevételt, hogy élennebb tegye a megbi-csakló eljárást:

— Mifelénk letartóztatják az orvosokat, ha lázadókat kezelnek. Jobban tennék, ha védőügyvédjeiket helyeznék hűvösre.

Jobban tennék? Nem szabatos a feltevése mód.

Igaz, hogy az algeri ügyvédi kamarának hivatásuk teljesítése miatt letartóztatott tagjait csak közigazgatási eljárás alapján internálták, nem bírósági ítélettel.

Végül még annyit, hogy valamivel később, amikor Vergès, Gautherat és Michel Moutet ügyvédek Algerban hajszál híján kerültek el a meglincselést, valóban kitént, hogy a bíró aranykópései nem voltak pusztába kiáltott szó.

A bíróságnak és a védelemnek is az volt a véleménye, hogy a bünper előkészítése szeptemberre nagyjából befejeződik, és akkorra kitézhetik a főtárgyalást. Egy hét múltán azonban egyszerűen minden megváltozott: június 27-én a vizsgálóbíró átadta az ügyiratokat az ügyésznek, június 29-én elkészült a vádirat és július 6-án értesítést kaptak a párizsi védőügyvédek, hogy a főtárgyalást még abban a hónapban, 11–12 és 13-án megtartják.

A hirtelen irányváltozás, a gyorsított eljárás meglepő volt, egyben ijesztő is. A magyarázatot nem kellett messze keresni: vasárnap újabb bombamerénylet történt, egy tánchelyiségben Alger külvárosában. A kiontott friss vér rettenő vérszomjat váltott ki a városban.

A vizsgálat lezárult, a főtárgyalás napját kitézték, ugyan mit tartalmaz Dzsamila Buhired, bünperének iratkötege?

Hogy megadhassuk a feleletet, előbb Taleb történetét kell elmondani.

Taleb vegyész volt. Az AFF szolgálatában robbanóanyagot gyártott. Hazudtak neki? Vagy egyszerűen nem tudták vele a dolgokat? Hadat viselő házája szolgálatában áll, gondolta nagy lelki nyugalommal. Taleb azt hitte, hogy robbanószerét csak katonai célok-

ra használják fel francia csapatok ellen. Egy napon megtudta, hogy városi terrorista akciókban is alkalmazzák, ahol az áldozatot a véletlen, a vak sors választja meg. Bármilyen is véleményünk az emberölés kazuisztikájáról — és bárhogy vélekedjünk Taleb indító okairól — az ügyiratokban bizonyítékot találunk arra, hogy ennek tudata halálba kergette.

Otthagya üvegcséit, vegyész mérlegét és beállt a szabadságharcosok közé, hogy a katonasors hányatottságában feledést találjon arra a másik fajta hadviselésre, amelyben korábban része volt és amitől visszarettent. Bátorsága és kitartása azonban elpárolgott, jóllehet a harc célját nem szűnt meg helyeselni. Végül megadta magát az ejtőernyősöknek, vagy elfogatta magát és vallott.

Átadták a bíróságnak és a vizsgálóbíró előtt Taleb megerősítette korábbi beismerő vallomását. Tudta, hogy a Milk-Bár egyetlen áldozata is elegendő ahhoz, hogy akár többszörösen is halálra ítélik, vallomását mégis megismételte. Amit tagadott, az jegyzőkönyvének egy mondata volt, az, amely Dzsamila Buhiredet említette. Ezért a mondatért Taleb az ejtőernyősöket vádolta, hogy becsmépsztek vallomásaiba. S ettől nem állt el.

Ha valaki megerősíti: — „Ezt amiért, tudom, hogy rövidesen fejemet veszíték, ezt beismerem, így vallottam. Emekt azonban, amiből rám semmi következmény sem hárul, s olyan valamire vonatkozik, akihez semmi más kapcsolat nem fűz, mint eszmei rokonszenv, ezt nem vallottam.” — ki meri hazugnak nevezni ezt az embert?

Dzsamila Buhiredet egy vádlott társa terheli, Dzsamila Buaza, az aki a Büszke Kakas kocsmában bombát helyezett el. Azt állítja, hogy a bombát Dzsamila Buhired adta a kezébe. Az ejtőernyősök előtt tett vallomását Dzsamila Buaza a bíróság előtt is megerősítette, egyben azt állítva, hogy a katonák, akik letartóztatták és vallatták, egyetlen hajszálát sem görbítették meg.

A vizsgálóbíró visszaküldte a fogházba. Egy hónappal később megmásítot-ta vallomását.

— Hazudtam, — mondja. — A bombát a völegényemtől kaptam. Amikor Dzsamila Buhiredet vádoltam, azért tettem, hogy megmentsem a völegényem.

Rövid idő múltán Dzsamila Buaza

visszatért eredeti vádjához Dzsamila Buhired ellen.

Az ellentmondásból nyilván az derül ki, hogy Dzsamila Buaza legalább egy ízben hamisan vádolt: vagy a völegényét vagy Dzsamila Buhiredet. Ezt szabad akaratából tette, mert úgymond, az ejtőernyősök nem kínozták vállatásakor. A büntetőjog tanítása szerint az effajta tanuskodás semmis.

△ bűnper előkészületéhez tartozik a következő dolog is: az okmányokon átvonul Raymonde Peschard neve is, akit igen elkésve helyeztek vád alá.

A vádnak semmiféle kapcsolata sincs ezzel a nővel, egyetlen magyarázata ennek nem jogi természetű: ezzel a bűnperrel több legyet akarták egyszerre agyonütni, Raymonde Pescharddai aki párttag volt, bele akarták keverni a bűnperbe az Algeri Kommunista Pártot is.

Ez az eljárás ismeretes. S minthogy itt is oly régóta és annyi mindennek igazolására fölhasználják, az eljárás algeri változata is ismeretes már. Minden arra vádolt, hogy a bomba-per példás fényt vet igen zavaros nyilvánvalóságokra. A vádlottak valóban jelképpül szolgáltak: Dzsamila Buaza a városi terrorizmust, a halálthozó dinamitot jelentette. A szökésben lévő Ali la Pointe és Jaszeff Szadi, meg Dzsamila Buhired jelképezte Algéria fegyveres harcát Franciaország ellen; az AFF-ot. Raymonde Peschard európai származású algeri volt, az ő révén tehát nem merészkedtek messzire az illegális gyanújával. Raymonde Peschard azonban, mint algeri kommunista, lehetőséget adott arra, hogy köztudatba dobják: ezek mind egy kalap alá tartoznak. A nagy nekilendülésben egy táborba vetették Marx Károlyt, Francois Mauriac katolikus író és a France Observateur haladózselemű írógárdáját.

Ez alkalommal nem kívánunk véle-ményt mondani az ilyenfajta mutatványok értékéről. Jelen soroknak nincs semmi politikai célja, csak azokra az alávalóságokra kívánunk rámutatni, amelyek kifejezetten erre a botrányperre vonatkoznak, azt kell leleplezniük.

Hangoztatni kívánom, hogy csak az igazságszolgáltatásról kívánok szólni, helyesebben: igazságtalanságról. Ki vet-heti szememre, hogy tizenöt éves koromban La Bruyèret olvastam, és hogy negyven éves fejjel is hiszek benne? Való igaz, hogy egyetlen igazságtalanság minden becsületes ember ügye.

Márpedig sok becsületes embert ismernek, akiknek a véleménye Algéria ügyéről igen távol esik az enyémtől. Hozzájuk és sok más, számomra ismeretlen emberhez is szól ez a könyv: mindazokhoz, akik kíváncsian felnyitják. A becsületességről van szó, tehát minden olvasót bíróvá teszek tekintet nélkül politikai hovatartozására.

Az ügyiratok titokzatos csereberéje folytán Dzsamila Buhired peréhez kapcsolták, Raymonde Peschard mégse került vizsgálóbíró elé. Nem jutott a bíróság elé. Barátai csak arról értesültek, hogy az ejtőernyősök kezébe esett. A tárgyalás előtt néhány nappal az Echo d'Alger híréből tudták meg, hogy Raymonde Peschard meghalt; s hogy a vizsgálóbíró elejtette a vádat Peschard ellen. Az újság ezt posthumus vádelejtésnek nevezte.

A kifejezés jogi szempontból képtelenség. Azonban egyetlen bíró sem mentes attól, bármily alapos ember legyen is, hogy ne kövessen el hasonló tévedést, hisz olyan vádlottakkal van dolga, akiket soha sem látott és nem is fog látni életében: árnyképekkel, csontvázakkal és kíséreltekkel.

Ez a megkésétt és nevetséges posthumus vádelejtés legalább arra szolgál, hogy nyolc nappal a bombaper tárgyalása után az úgynevezett „haladószellemű keresztények perében” fölmentettek a vád alól két tisztelretémeltő asszonyt. Röviddel Raymonde Peschard letartóztatása előtt, e két asszony menedékét nyújtott neki, „jól tudván, mondták kihallgatásukon, hogy ha elfogják, nagyon megkínózzák”.

Az volt tehát a bűnük, hogy — a halált kivéve — pontosan előreláttak mindent. Minthogy pedig Peschard ártatlan és halott volt, az ő bűncselekményük is semmivé vált. A bíróság kegyeskedett felmenteni őket.

A bomba-per üres aktafüzetéből négy nap alatt négy halálbüntetést kellett elővarázsolni, továbbá három súlyos börtönbüntetést, ezek közül egy életfogytiglanit, egy fogházbüntetést, egy felmentő ítéletet a szökésben lévő vádlottak büntéseit nem is említve.

Az üres aktacsomóból július 11, 12 és 13-án elretentő ítéleteket kellett elővarázsolni.

Az ügyvédek a főtárgyalás rövid elhalasztását kérelmezték, hogy felkészülhessenek a védelemre, azonban Roinard úr, az Algeri Hadsereg Állandó Hadbírójának elnöke kijelentette, hogy rendelkezése végleges, a főtárgyalást július 14-éig be kell fejezni.

Hogy miért kell a francia nemzeti ünnepig mindent befejezni, arról nem nyilatkozott Roinard úr.

A tárgyalás tehát a kitűzött napon és órában megkezdődött. Bármilyen szokatlan volt is. Algériában nem ismeretlen eset: ügyiratok helyett néhány tárgy, ing, papírlapok, csupa értéktelen kacat. Sokkal szokatlanabb az algéri törvényszéken az a bátorság, szilárd-ság és komolyság, amivel a párizsi védők ragaszkodtak a teljes védelemhez; ahelyett, hogy kelletlenséget színlelve jámborul kiszolgáltassák védenőiket a hőhérnak. E két adottságból előrelátható volt, hogy a védelem követeléseit nem vártnak magukra.

A tárgyalás valóban így kezdődött július 11-én. A védők mindjárt azzal kezdtek, hogy az iratokból távolítsák el az ejtőernyősök által készített kihallgatási jegyzőkönyveket, mert közismert, hogy a bennük foglalt vallomást kínzással szedik ki az áldozatokból. Egész reménytelen kérelem volt, el is vetette a bíróság. Nem igen tévedek, ha feltételezem, hogy e kérésrel voltaképpen csak elő akarták készíteni a következőt, azt t. i., hogy az ügyiratok közé vegyék fel a vádlottak benyújtott panaszait is az elszenvedett kínvallatások miatt. A bíróság ezt is elutasította.

A tárgyalás folyamán minden esetben ehhez hasonló módon intézték el a védelem indítványait, ellenben a vád előterjesztései mindenkor meghallgatásra találtak.

Nem bírósági tárgyalás volt, hanem jogi mezbe öltöztetett, nyomorult komédia. Örömtelenül állapítjuk meg ezt. Megalázottan és elkeseredetten írjuk le.

Vessünk el minden álszégyent és lássuk meg Franciaország meggyalázott arcát. Azok alázják meg, akiket az ország hivatalnokainak, bírúinak tett meg. Mert minden bíró és minden nyaktlító a francia nép nevében működik Algériában.

Amint mondtuk, a bíróság elutasította a védelem indítványait, s ezért ami július 11-én történt, nem volt más, mint az algéri hadbíró és elnökének kisdud játéka, mondhatnánk gentleman agreementje egy órúttal: Dzsamila Buazával.

Roinard elnök a tárgyalóterembe lépve szalutált az ajtonálló fegyvereseknek, ezt a jelenetet Dzsamila Buaza ordítva helyeselte:

— Brávó! Minden cuki jelenet — riokoltotta.

Roinard úr szóltanul túrte.

Buaza elúnta magát a vádlottak padján, felkelt és körsétára indult a tárgyalóteremben, táncritmusra riszálva magát.

Roinard úr összevonta szemöldökét és figyelmeztette, hogy ha nem lesz nyugton, visszakísérteti a fogházba és nélküle folytatja a tárgyalást.

Feledésbe merült, hogy a vizsgálóbíró előtt, jöllehet nem is kérdezték, Dzsamila Buaza a völegényét terhelte. A tárgyaláson két trágár káromkodás-zuhatag között azt kiáltotta oda Dzsamila Buhirednek:

– Magad helyett a völegényem akarod guillotinra juttatni! Ne nyugodt lehetsz, én nem engedem...

Örült vád volt, de gyilkos erejű.

Roinard úr voltaképpen liberálisnak mutatkozott, nem akadályozta a koronatanút abban, hogy súlyos vádját megismételje, hisz az ember mindent felhozhat a védelmére, amit szükségesnek, hasznosnak tart ugyebár? A védelemnek ezt a szentesített jogát nem lehet megtagadni. Igaz vagy nem?

Valamivel ezután, és egészen váratlanul Dzsamila Buaza elkialtotta magát:

– Szajha vagyok!

– Ezzel ne hivalkodjon – szölt oda az elnök.

A megállapítás kiválóan ideillő volt, sőt mélyebb értelme is volt a látszatnál, mert Dzsamila Buaza nem volt az aminek mondta magát; az elnök ellenben túllépett a jogkörén és a következő szavaival alaposan belegázolt egyszerre két-három alapvető jogszabályba:

– Maga is bünöző, és minden, amit mond és tesz komédia...

Roinard úr úgy látszik torkig volt már Dzsamila Buazával és a sokféle nehézségekkel, amit saját önfejűsége okozott, amikor minden kézenfekvő tény ellenére nem akarta elfogadni, hogy a tanú örült.

A lány most mutatoujját ráfogta a közönségre, mintha golyószóró volna, vízszintes irányban járatta és lekasza-bolta a jelenlévöket:

– Tak-tak-tak-tak...

Azután rövid csönd után:

– Exactly – mondta angolul és vállat vont.

Az elnök végül is kétségbeesve elrendelte a szerencsétlenek eltávolítását.

Vádlottnak tarthatatlan volt Dzsamila Buaza, viszont mint vádló pótolhatatlan. Hogy legalább ebben a minőségben hallják a hangját, az elnök időn-

ként túltette magát a leány örültségén. Visszahozatta Bauzát.

– A vizsgálóbíró előtt kijeletette, hogy Dzsamila Buhired...

– Tak-tak-tak-tak – rikácsolta a leány nekiszégezve az ujját.

– Ime látják, megerősíti – állapította meg az elnök.

Ezek után elvezették. Sürgös is volt, mert a leány fejébe vette, hogy pörére vetközik. Még az ajtóból is kiáltozott:

– Ó, Buhired kisasszony, hogy megmentse a bőrét, elítéltetné a völegényemet!...

Az ügyiratok között volt Dzsamila Bauza húsz fogolytársának a tiltakozó levele is a beteggel való embertelen bánásmód ellen: a fogház egyik mellékszárnyában maguk az elítéltek tákoltak számára cellát, durván egymásra rakott téglából, szennyes szalmakötegekkel hangtalanították, fényt csak a mennyezet szintjén lévő szűk nyíláson át kapott, amely oly magasan volt, hogy a fogoly nem érhet-e el. Az okiratok között voltak a fogház személyzetének a panaszíráσαι is, a kulcsártól az igazgatóig: Olyan feladattal terheltek meg őket, ami nem tartozott rájuk, a tébolyultat nem a fogházban, hanem az örültek kázában kellett volna elhelyezni. Egy fura szakértői jelentés is hevert az iratok között, még a vizsgálat folyamán készült: Dzsamila Buaza büntetőjogilag beszámítható, azonban elmeállapota miatt közveszélyes és el kell különíteni. Több orvos jelentése arról szölt, hogy a leányt tizenhatéves korában kezelték, s hasonló természetű zavarok miatt el kellett távolítani környezetéből. Végül ismeretes volt magatartása a tárgyalóteremben, erről minden jelenlévő meggyőződhetett. Az algeri sajtó is írt róla, s ha valakit érdekelnek a részletek, a lapokban megtalálja azokat a jeleneteket és szavakat, amelyekről említést tettem.

Marad még a tettetés lehetősége. Ne vessük el ezt sem, jöllehet egybehangzó megállapítások cáfolják; a magunk részéről csak azt kívánjuk leszögezni, hogy Dzsamila Buaza örültségét vagy lelkiállapotát más szemszögből kellett volna felmérni, mint ahogy a vádhatóság tette.

Minthogy Dzsamila Buazát az a vesztély fenyegette, hogy egy napon bolond fejét vesszik az igazak véradján, Talbi ügyvéd, a tici-uzui ügyvédi kamara elnöke kérte, hogy szakértök vizsgálják

meg az elmeállapotát. A bíróság elvetette az indítványt.

Hát Dzsamila Buhired életének továbbra is attól kell függnie, hogy mit fúj a bolondok szele ennek a gyűlölködő gyermeknek a szerencsétlen agyába?

A tárgyalás első napjára leereszkedett az algeri éjszaka. Vergès ügyvéd holnap Dzsamila Buhired érdekében indítványozza, hogy orvosszakértők vizsgálják felül a Dzsamila Buaza beszámíthatóságát, megállapító szakértő véleményét.

Másnap reggel, pénteken, a bíróság meghallgatta Vergès ügyvédet, visszavonult, tanácskozott és elvetette a kérelmet.

A helyzet helyes megítéléséhez egyebet is kell tudni.

A Párizsból jött ügyvédek minden lépését az utcán, minden szavát a tárgyalóteremben átkozódás és fenyegetés kísérte. Az algeri franciák egy része a várost kizárólagos tulajdonának tekinti, a középületek birtokosának, a törvényszéket is a magáénak tartja, minden benne székelő jogintézménnyel egyetemben. Ezúttal sem tettek semmit, hogy kiábrándítsák őket ebből. Amikor a törvényszék épülete körül figyelmeztető táblákat helyeztek el: „Bélelni tilos — Magántulajdon” a kormány intézkedéseivel lovat adott még alájuk; a helyi sajtó jelentése szerint a rendőrök „szigorú igazoltatást fogantatosítottak a törvényszék környékén”. Algeri nem is volt a tárgyalóteremben, a vádlottak padját kivéve, csak Dzsamila Buaza édesanyja, de mihelyt felismerték, nyomban kiűzték. Az algeri franciák csak maguk között voltak és éreztették is ellenőrzésük súlyát a bírákkal. Halált kiáltoztak a vádlottakra, s nem vitás, hogy diktálták az ítéletet.

A védőkre gyakorolt csábítások és nyomások közepette a tárgyalás menetét előre megvilágította, hogy elutasították a Dzsamila Buaza beszámíthatóságát megállapító szakértői vélemény felülvizsgálását. A felülvéleményezésre mulhatatlan szüksége volt a védelemnek, hogy kiderítse az igazságot. A védőknek nemcsak a tömegszennvedély ellen kellett küzdeniök, a bírók jóindulata nélkül, hanem azt követelték tőlük, hogy hunyjanak szemet és szegődjenek bűntársaikká az igazság elől való általános menekvésben.

Fá akarták venni őket arra, hogy megtagadják a jogot, hogy elfogadják az ál igazságszolgáltatást, a mesterkéltan felépített bűnpert, hunyjanak szemet az ítélet, a sarokba szorított bírák és a megcsúfolt törvények felett, hogy fogadják el a guillotine mindenhatóságát. Ehhez tartozik továbbá az a hagyomány is, hogy meggátolják a fővárosi ügyvédeknek a kivégzésen való részvételét, s csak a sajtó révén értesülnek véden-cek kivégzéséről, akiket nem volt módjukban megmenteniök.

Gautherat, Moutet és Vergès ügyvédeknek más véleménye volt az igazságszolgáltatásról, köteleességükről és a vádlottak védelméről. Kinyilvánították elhatározásukat, hogy nem állnak el ügyvédi meghatalmazásuktól, azaz Taleb, Hamened és Dzsamila Buhired védelmétől, és tudomására hozták a bíróságnak, hogy a jogintézmények tisztelete, az önmaguk iránt érzett felelősség arra kényszeríti őket, hogy elhagyják a tárgyalótermet. A párizsi ügyvédi kamara elnökének tudomására kívánták hozni, hogy mi történt Algériában. Erre a feladatra Gautherat és Vergès ügyvéd vállalkozott, Moutet a helyszínen maradt megfigyelőnek.

Ez délelőtt kilenc órák történt. A bíróság — ki tudja mi okból — délutánig tanácskozott. Délután négy órák Roinard elnök újra megnyitotta a tárgyalást és nyomban bejelentette, hogy Dzsamila Buhirednek és Talebnek hivatalból állít két algeri védőt. Dzsamila Buhired és Taleb azonban tiltakozott ellene. Úgy látszott, hogy megreked a dolog, mert akkor még álmodni sem merde senki, hogy francia bíróság előtt kényszeríteni lehessen a védőügyvédet a vádlottra, ha ez kijelenti, hogy nem fogadja el.

Nos, ez mindaddig igaz is volt, igaz volt július 12-éig, amíg az államügyész fejébe nem vette, hogy megteszi. Találmányát határozati javaslat formájában nyújtotta be, s a bíróság vissza vonult és megszavazta. A törvény nevében — milyen törvény nevében? — és a francia nép nevében — de a francia nép nem tudott róla — kiszolgáltatták Dzsamila Buhiredet és Talebot két előfránciágt ügyvédnek, feljogosítva őket, hogy nevükben beszéljenek, akár tetszik a vádlottaknak, akár nem.

Elérkezett végül az ékesszólások hangversenye. A vádbeszéd után Lainé ügyvéd emelkedett szólásra, akinek védelmére a bírák Dzsamila Buhiredet kiszolgáltatták.

— Nem tartom botrányosnak, — mondta bevezetőül —, hogy elvállaltam

egy bűnesetet, amelyet csak futólag tanulmányozhattam. Csak az a kényes benne, hogy védelemem egy tekintetere sem méltatott, egy mozdulatára, egy helyeslő szavára, mégcsak elutasítására sem.

Nainé ügyvéd egy 20 éves gyermek nevében beszélt. Annak a nevében, aki már mindent elszenvedett, akiről nagyon is sokat tudunk, aki kirtóan hangoztatta ártatlanságát a bombaügyben, viszont semmit sem titkolt abból, hogy az Algeri Felszabadító Fronthoz tartozik, s milyen fontos szerepet töltött be abban. Annak a gyermeknek a nevében beszélt, aki szenvedélyes büszkeségében egyetlenegy ízben sem süllyedt hazugságba.

Lainé ügyvéd Dzsamila Buhired nevében beismerte bűnösséget.

Ejszaka volt. Már régen takaródót fújtak. A terembe csak az ejtőernyősöknek volt bejárata.

Mihelyt a párizsi ügyvédek értesültek a történetekről, visszatértek, és elfoglalták helyüket. Roinard elnököt egyszeriben aggodalmas buzgalom szállta meg. Szükségesnek tartotta megbizonyosodni arról, hogy Dzsamila Buhired és Taleb vádlott elfogadják-e, hogy korábbi ügyvédjük vegye át védelmüket. Azok az ügyvédek, akiknek jelenlétét állandóan követelték!

— Nem értem, minek alapján teheti fel ezt a kérdést — jegyezte meg Vergès...

A teremben minden szót elnyomott a nekiszabadult káromkodások és fenyegetések özöne. Az ejtőernyősök feszítettségüket ordították. Vergès nem rettent vissza:

— Hadbíróóság előtt vagyunk vagy gyilkosok nagygyűlésén? — kiáltotta feljűk fordulva.

Az államügyész igyekezett a maga javára fordítani a zűrzavart, s mintha másképp — enyhébben — értelmelte volna az ügyvéd szavait így szólt:

— Vergès mester azt állította, hogy az elnök nincs feladata magaslatán. Kövesse meg a bíróságot.

Elutasító tagadás. Újabb követelés. Figyelmeztetések. A tárgyalást folytatják.

A párizsi ügyvédek különféle indítványaik következtekben a tárgyalás a késő éjszakába nyúlt. Hajnal három órákor az elnök lemondott arról, hogy a kitűzött határidőre befejezze a főtárgyalást, elhalasztotta hát másnapra.

Másnap, 14-én, a kitűzött időben mindenki megjelent, Roinard elnök ázonban kijelentette, hogy a nemzeti ünnep napját szünettel kívánja megfizetni, mert, mondotta, „minden jó franciához illően részt kíván venni a katonai szemlén.”

Igy is történt.

A védőket meglepte az elnök kedélyes könnyedsége, az időpont elhalasztásában. Másnap, 15-én, hétfőn, annál nagyobb volt a csodálkozásuk, amikor a bíróság minden indítványukat elvetette azzal az indokolással, hogy a tárgyalás szükségtelen meghosszabbítására irányulnak, jöllehet azt szolgálták, hogy az utolsó pillanatban pótolják a vizsgálat kiáltó hiányait.

Talán nem lesz érdektelen, ha felsoroljuk, milyen kiegészítő indítványokat vetett el a bíróság, milyen dolgokra nem kívánt fényt vetni, jöllehet az algeri és a párizsi védőügyvédek kirtóan követelték.

Dzsamila Buaza elmeállapotának a megvizsgálását hét indítvány követelte: mind a hetet elvetette a bíróság. Dzsamila Buaza védője. Talbi védelem anyjának kihallgatását kérelmezte, indítványát elutasították.

Hétfőn, július 15-én Moutet szakértői vizsgálatot indítványozott: hasonlítsák össze a Hamened vádlottnál talált bádógot a merénylet színhelyén lelt bombarepezekkel. A bíróság elvetette javaslatát.

Taleb érdekében Gautherat védő indítványozta, hogy szakértők mondjanak véleményt az említett bombarepezeken felfedezett vegyi anyagokról és vessék össze azzal a vegyi formulával, amelyet Taleb a vizsgálat során bevalított. Tudni kellett volna ugyanis, hogy valóban Taleb robbanószerét használták-e fel a merényletben. A bíróság érdektelenség tartotta és elvetette az indítványt. Gautherat ezután az ejtőernyős tiszt kihallgatását javasolta, aki elfogta Talebot: mondja el valóban elfogadás történt-e, vagy Taleb egyszerűen megadta magát, amint azt a vádlott állítja és amint a tiszt jelentéséből úgyszólván kitűnik.

Dzsamila Buaza magatartása időközben megváltozott, rohamai helyett olyan fásult tespedtség mutatkozott rajta, hogy még az algeri sajtó is csodálkozva észlelte. A szerencsétlen teremtés elárulta, hogy a tárgyalás első napja óta a barberoussi fogház körszobájában reggel és este injekciózták.

— Azóta, — jelentette ki Dzsamila

Buaza — teljesen megváltoztam.

Vergés, Moutet és Goutherat ügyvédek is felfigyeltek a döbbenetes eljárásra, követelték a fogház kezelőorvosának a kihallgatását:

— El akarjuk oszlatni, — mondta egyikük — a rettenetes gyanút, hogy a kínzás mellett kábítószert is alkalmaztak ebben a bűnperben, nehogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének szeptemberi ülésén ez is terhelje Franciaországot.

Ebből hatalmas zenebona támadt, felelet azonban nem. Roinard elnök úr méltatlankodott és az államügyész háborús sebesüléseit emlegette, Vergés védővel szemben, aki tizenhét éves korában ugyan önkéntesen beállt a francia szabadságharcosok közé, ám egy dekát sem hagyott testéből a csatamezőn. Roinard úr úgy vélve, hogy ezzel az emberi lehetőség határában eleget tett annak tisztázásának, hogy az őrültet kábították-e vagy sem, akadékoskodásának nyilvánította Vergés, Gautherat és Moutet védők indítványát és elvetette.

Más indítvány nem volt. Mivel időt nem adtak, újabb indítvány nem is történhetett. Ezután végül bemutatták Dzsamila Buhired vallomását tartalmazó jegyzőkönyvet.

A jegyzőkönyv már korábban is gyanús volt, de méginkább azzá vált, amikor a vádlott kifogásolta az aláírás valódiságát. Igazsága bizonyítására követte, hogy a papíros alján lévő aláírást írásszakértő vizsgálja meg. Ám elmúlt július 14-e, lezajlott a díszfelvonulás, az idő újra sürgetett. Az államügyész sietve elmondta vádbeszédét, s ennek alapján a bíróság kimondta, hogy semmilyen további adalékra nincs szüksége és lezárta a főtárgyalást.

Vergéstől, az egyedül jogosított és megbízott védőtől a bíróság megvonta a védőbeszéd jogát, és ítélethozatalra vissza vonult.

▲ mikor felolvasták a halálos ítéletet, Dzsamila Buhired hangosan felnevetett.

— Ne nevéssen! — kiáltott az elnök.
— Ez komoly dolog!

▲ bírónak igaza van. Komoly a dolog. Elhangzott az ítélet. Az Algeri Legfelső Hadbíróóság augusztus 8-án helybenhagyta az elsőfokú hadbíróóság ítéletét.

A két semmisségi okra hivatkozó fellebbezést a Legfelső Hadbíróóság hajthatatlanul elvetette. A fellebbezés arra hivatkozott, hogy a július 13-ról 14-re virradó éjjel lezajlott főtárgyalásról kizár-

ták a nyilvánosságot, csak az ejtőernyősök lehettek jelen a tárgyalóteremben, ez tehát alaki semmisségi ok. A Legfelső Hadbíróóság bírái úgy vélekedtek, hogy ez mellékes körülmény. A tárgyalóterem ajtaja nyitva volt, ez egymagában elegendő. Hogy a lakosságot nem engedték az ajtóig, figyelmet sem érdemel.

Pompás figyelmeztetés az államhatalomnak: ha titokban bűnösnek akar kimondani bárkit hármier, nem kell mást tennie, mint nyitva hagyatni a törvényszék rácsos kapuját, — nehogy meg találja sérteni a törvényt —, a többi a rendőrkordon dolga, amely köröskörül fogja a törvényszéket.

A védőbeszéd eltiltását szintén indokolni lehet — bocsánat a kifejezésért — a termelékenység érvével. Az államügyész ugyanis ezzel indokolta a Legfelső Bíróság előtt. A hadbíróóságnak súlyos feladatai vannak, nem vesztegetheti idejét.

Tudom, azt vetik majd szememre, hogy a merénylők felmentéséért, büntetlenségéért szálltam sikra írássommal. Ezért ha magyarázatot kell fűznöm a zavarkeltés könnyelmű szakembereinek eljárásához, azt mondom: a bírónak igaza volt, komoly a dolog.

Komoly és súlyos, mert egy egészséges és tiszteletet érdemlő intézményt érint, a bíróságot. Annyira komoly, hogy a Dzsamila Buhired bűnperével felvetett kérdések sokaságában a leány tényleges ártatlansága mondhatni lényegtelenné törpül. A bíróságot nem tévedés terheli, hanem az, hogy a bírótóra küldő ítéletnek semmi köze sincs az igazságszolgáltatáshoz.

A francia nép nevében nyaktiló alá juttatják hát ezt a leányt: Azokat az elviselhetetlen emlékeinket, amelyekhez hasonlót minden nemzet századokon át hurcol a történelemben, ez a halál is tetézza? A kivégzés napja annak a dátuma lesz-e, amikor a franciák megengedték, hogy hazájuk ellen elkövessék azt az egyetlen hibát, amit Algériában még el lehetett követni?

Nem szabad megölni Dzsamila Buhiredet!

Esztelenség lenne, ha egy szabadságért küzdő népnek olyan jelképet adnánk kezébe, amellyel fellázíthatja ellenünk a világ közvéleményét. Borzalmas lenne, ha becsuknánk az ajtót arra az utolsó lehetőségre, hogy megmentsük a barátságot Algéria és Franciaország között. Elviselhetetlen lenne, ha az arab iskolákban francia gyűlöletet

oltánának az afrikai gyermekekbe, Dzsamila Buhirednek bírái előtt az utolsó szó jogán elmondott beszédére hivatkozva:

„Tudom, hogy az urak halálra ítélnék, mert akiket szolgálnak, vért akarnak látni.

Pedig ártatlan vagyok. Halálos ítéletemhez nem tudtak másra hivatkozni, csak egy beteg ember kijelentésére, elutasítva az indítványt, hogy vizsgálják meg elmeállapotát, és a rendőrség és ejtőernyősök által készített jegyzőkönyvre, amelynek eredetijét a főtárgyalás utolsó napjáig rejtegették.

Az igazság az, hogy szeretem a hazámat, szabadnak akarom tudni, és ezért helyeslem az Algeri Felszabadító Front harcát.

Csak ezért ítélnék halálra, miután megkínóztak és megölték testvéreimet Ben M'Hidit, Bumenedzset és Zeddurt.

Ne feledjék azonban, hogy megöletésükkel hazájuk szabadságeszméit és hagyományát gyilkolják meg, hazájuk becsületét szégyenítik meg, a jövőben veszélyeztetik, de nem akadályozhatják meg, hogy Algéria kiharcolja függetlenségét. Incs' Allah!

Steinitz Tibor fordítása

Helyesírásunk problémái

Dancsó Jenő

Talán erejevesztett könyvkiadásunk egyik következményeképp, az újabb időkben mintha megcsappant volna az érdeklődés a nyelvi jelentőségek iránt. Lapjaink sohasem szenteltek ugyan nagy teret a nyelvészkedésnek, de mostanában valóban fehér holló az ilyen jellegű írás. Pedig volna éppen elég megvizsgálni való...

A gyorsütemű általános fejlődés a nyelv fejlődését is megkívánja. Ez a fejlődés pedig számtalan nyelvhelyeségi kérdést vet fel. Nyelvészetünk előtt — ha van ilyen — annyi elintézetlen kérdés áll, hogy megfeszített munkával sem könnyen végeznék el feladatát. Rendezni kellene sok mindent: rendet teremteni az újabb keletű idegenszerűségek között, kicserélni vér szegény vagy idegenből kölcsönként új kifejezéseinket, törleszteni is illene valamit régi adósságunkból, a jugoszláviai magyarság nyelvének, nyelvjárásainak teljes föltárásaiból... A sok sürgető kérdés közül most csupán egyet szeretnék kiragadni: helyesírásunk problémáját.

A magyar helyesírás tökéletes eljáratása nem éppen könnyű feladat. Még az idők folyamán megkövesedett, változatlan szabályok beidegzése sem mindenkinek sikerül. Hát még a bizonytalanul megfogalmazott, ingatag előírások megszívlelése milyen nehezen megy! Ha pedig valaki ellentmondásokra, merőben ellentéző szabályok-

ra bukkan, akkor végképp nem képes ellágozni a csodálka írásképek között. Márpedig nálunk, Vajdaságban ez a helyzet...

A Testvériség-Egység kiadásában 1953-ban megjelent helyesírási szótár valóban igen jó szolgálatot tett. Egy évre rá azonban megjelent a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában »A magyar helyesírás szabályai« 10. kiadása. Igaz, az utóbbi nem terjedhetett el a tömegek között, mégis hamarosan érezte hatását, annál is inkább, mert sajtónk sok újdonságot átvett belőle. Így adódott tehát az a visszás helyzet, hogy két különböző forrásból merítve, két eltérő és egymásnak sok esetben ellentmondó írásmód tartja fenn magát.

Vegyünk csak sorra — egyelőre átlásfoglalás nélkül — néhány szembe-tűnő eltérést, illetve újítást az MTA kiadványából:

Mindjárt a magánhangzók jelölésében találunk egy feltűnő újítást: a hosszú nagy i-t ékezzettel látják el, mind kézírásban, mind nyomtatásban. (5. pont.)

Érdekes változás történt a dz és a dzs hangok kettőzésében. Az eddigi gyakorlattal ellentétben, a toldalékos alakokban bekövetkező hasonulás esetében most az általános kettőzési elveknek megfelelően az első jegyet írják kétszer: *eddzük, fogóddzatok*. Tehát ugyanúgy írják, mint a többi

hosszú kétjegyű mássalhangzót (*úszunk, higgye*). Ezzel azonban nem oldották meg a *dz* és a *dzs* hangok kérdését, mert alapformájukban még mindig nem úgy használják őket, mint a kétjegyű hangokat, tehát a hosszú ejtés ellenére sem kettőzik: *bodza, madzag* (10. pont).

Hosszú ingadozás után talán véglegesült a „*kevésbé*” szó írása is. Az új szótár már nem ragaszkodik az Arany János iránti kegyeletből fenntartott »Egy bé — kevés bé« szállóigéhez (36. pont).

Újítást jelentenek némely megengedett alakváltozatok is. Egyes visszaható igékben pl. egyaránt helyes az *-ódzik, -ödzik*, és az *-ózik, ózik* képző. Tehát: *csókolódzik és csókolózik, lopódzik, és lopózik* stb. (59. pont).

Szintén megengedett kettősség található a *metsz*, a *látszik* és a *tetszik* ige felszólító módjában: *messe és metsze, lássék és látszék, tesszen és metsszem* (63. pont).

Sportújságíróink felfigyelhetnének a Szabályzat 97. pontjára, amely szerint „Ha a *játszik* igéhez *j*-vel kezdődő tárgyas személyrag (*-ja, -juk, -játok, -ják*) vagy pedig a felszólító mód *-j* jele járul, a *t* után két *sz-et* (szsz-et) írunk: *játssza, játsszuk, játsszátok, játsszák*” (97. pont).

A régi írásmóddhoz képest egyszerűsítést jelent a 230. pont. A hosszú, kétjegyű mássalhangzókat a családnevekben eddig teljesen kírítottuk (pl.: *Buránnyal*). Most csak az első jegyét kettőzik: *Buránnyal, Kodállyal*.

Figyelemre méltó változtatás az is, hogy a kiemelt címek után nem kell pontot tenni (338. pont). Nyomdai helyesírásunk különben ezt a szabályt már régóta alkalmazza.

Külön lehetne beszélni a rövidítésekről. Itt érdekes összehasonásokat találhatunk: *délelőtt: de., délután: du., tudniillik: ti., ugyanis: ui.* (416. pont).

Egész kis szótárt lehetne összeállítani a némileg módosított írású szavakból. Ilyenek pl.: *amondó* (azelőtt: *amondó*), *bacilus* (*bacillus*), *csúnya* (*csunya*), *dicsér* (*dicsér*), *genyes* (*genyes*), *lagzi* (*lakzi*), *lélegzet* (*lélekzet* v. *lélegzet*), *motor* (*mótor*), *nyújt* (*nyujt*), *ördögös* (*ördöngös*), *pakol* (*pakkol*), *peron* (*perron*), *porcelán* (*porcellán*), *pöröly* (*pöröly*), *rugó* (*rúgó*), *semmilyen* (*semilyen*), *sima* (*síma*), *szégyell* (*szégyel*), *terasz* (*terrasz*), *vajon* (*vajjon*) stb. (A zárójelben lévő szavak a mi szótárunk jelölését mutatják.)

Az eddig felsorolt példákkal ter-

mészetesen nem merítettem ki az eltéréseket. Nem is törekedhettem teljességre, hisz ehhez helyesírásunk összes területeitől kellene dolgozni, beszélni kellene a helyesírási alapelvekről, az egybeírás elveiről, az idegen szavak írásmódjáról, a földrajzi nevekről, az írásjelek használatáról, a nyelvjárási kiejtés jelöléséről, karte-tékok, katalógusok betűrendjéről stb.

Csak bonyolultabbá teszi a helyzetet, hogy megjelenése óta az Akadémia kiadványán is módosítottak. Szakkiadványok híján erről nem sokat tudunk, de elég egy esetben hivatkozni. A Magyar Nyelvőr LXXX. kötetéből idézem, kivonatolva: »Dunapart vagy dunapart? — kérdezi O. Gy... Válaszunk: A hivatalos akadémiai helyesírási szabályzat... szójegyzékében ezt láthatjuk: *dunapart, dunaparti*. De éppen az ilyen típusú összetételek írásának kérdésében a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottsága tavaly megváltoztatta ezt az írásmódot... A helyes írásmód tehát: *Dunapart, Tisza-part, Duna-parti, Tiszaparti.*» (A Nyelvőr postája.)

Azt hiszem mindezek után tündöhetünk, hogyan is állunk régenszerzett helyesírási tudásunkkal. Kevés ember mondhatja el nálunk magáról, hogy gond nélkül eligazodik a helyesírás útvesztőiben. Még nagyobb baj, hogy nemcsak az olvasók tanácstalanok, hanem sokszor azok is, akiknek az írás a kenyerük. Elég, ha utalok a sajtónkban mutatkozó közvetlenségre és gyakori botlásokra. (Csupán a címkékből szép kis hiba-csokrot össze lehetne válogatni. Külön fájó probléma a helyesírás iskolai oktatása, hisz maguk a helyesírás tanítói is teljesen magukra vannak hagyva. (A magyar szakos előadók pl. éppen fél évtizede várnak az ígért szerinti évenként ismétlődő szemleárnyatra.) Eddig semmiféle utasítást nem kaptak, de még szempontokat sem. Könnyen elképzelhető, milyen kellemetlen helyzetek adódhatnak az oktatásban. Megtörténhet, hogy ugyanazt a jelenséget ugyanabban az iskolában vagy városban különböző módon értelmezik és tanítják. Hogy ez mennyire megingatja a tanulók biztonságérzetét, (sőt a tanár tekintélyét is), azt felesleges bizonygatni.

A fő probléma jelenleg annak eldöntése, milyen állást foglaljunk az MTA kiadványával kapcsolatban. Ér-

vényesek-e az Akadémia rendeletéreji szabályai a mi nyelvünkre is?

Érveket könnyen találhatunk pro és contra is... Ha függetlenítjük magunkat az MTA határozataitól, a jelenleg fennálló kettősség méginkább kiéleződik. Ez pedig ugyancsak zavarólag hatna olvasmányainkban, hisz újabb könyveink nagy részét a magyar kiadóktól várjuk. Az elszakadás azért sem indokolt, mert elegendő szakember és szaklap híján mi nehezen tudnánk felmérni és irányítani a nyelvi jelenségek alakulását. Ugyanakkor Magyarországon a hivatott szakemberek egész táborára figyelni, vitatja a legapróbb részlet-jelenségeket is.

Ha a másik oldalról nézzük a kérdést, hamar beláthatjuk, hogy automatikusan minden megfontolás és fenntartás nélkül mégsem fogadhatjuk el a kívülről jövő határozatokat. Nem tehetjük ezt, hiszen ahogy minden országnak, a mi életünknek és vele együtt nyelvünknek is megvan a maga sajátos fejlődési iránya. Furcsa lenne, ha a nyelvet el akarnánk választani a nyelvet befolyásoló, módosító körülményektől, tényezőktől (nemzetiségi összetétel, társadalmi, gazdasági és politikai feltételek stb.). Nem kötelezhetnek bennünket olyan szabályok elfogadására, amelyek ellentmondanak a mi felfogásunknak és egész helyzetünknek.

Vegyük legy emlékeztető példát. Az Akadémia kiadványának 125. pontja kimondja: »Kisbetűvel kezdjük a történelmi események nevét: a honfoglalás, az ónodi országgyűlés, a szabadságharc, a fordulat éve, a francia forradalom, a párizsi kommün, a második világháború, a sztálingrádi csata: stb. — Kivétel: a Nagy Honvédő Háború, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom». — Nos, az akadémia nyelvészei maguk is érzik, hogy a kivételekkel valami nincs rendjén... Kellő óvatossággal ki is nyilvánítják véleményüket. Ragadjunk csak ki néhány véleményt »A „Helyesírásunk

időszerű kérdései» vitája« c. nyelvtudományi füzetből: »Meg kellene meg egyszer vizsgálnunk a történelmi események nevének kisbetűs írásától eltérő, alig magyarázható kivételek kérdését is, hiszen a „Nagy Honvédő Háború”, a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” írásmód (125. pont.) nem illik bele a magyar helyesírás szabályába, de nem azonos az orosz helyesírással sem«. (Temesi Mihály vitaindító előadása).

»Bár alaposan meg kell gondolni, mégis foglalkozni kellene a következő... kivételes írásmód rendezésének a gondolatával: „Nagy Októberi Szocialista Forradalom”, „Nagy Honvédő Háború” (Elekfy László hozzászólása).

»Úgy érzem, jogos Temesi kritikája... a Nagy Honvédő Háború nagy betűivel szemben”. (Bárctzi Géza utólagos hozzászólása).

Tehát mindenki ellene, mellette — legalábbis e füzet szerint — senki. A szabály mégis szabály maradt. Ebben bizonyára politikai magatartást is kereshetnénk. Számunkra azonban fontosabb az, hogy mit tegyünk ezzel a szabállyal... Mert nekünk is vannak jelentős történelmi eseményeink, s másoknak is. Mért csak ezt a kettőt írjuk nagy kezdőbetűvel?

Mindezekből láthatjuk, hogy éppen elég vitás kérdés vár megoldásra. Mielőbbi megoldásuk pedig éppúgy érdeke az iskolának — tanároknak és diákoknak, — mint az íróknak, újságíróknak, lektoroknak, nyomdászoknak stb., de maguknak az olvasóknak is. Épp ezért kívánatos volna, hogy a nyelvészetben tájékozott embereket együttműködésre indítsuk. Nagy igénnyel nem állhatunk elő, de egy kis sarkot bármely lapban kaphatunk.

Végül pedig: jó lenne, ha az egykori Helyesírási Bizottság ismét megmutatná magát.

SZEMLE

Mi ujság Európa eszmei frontján

V. L.

A Naša stvarnost februári számának három írása készített arra, hogy ezt a címet adjam ennek a szemelvénynek. »Olasz út a szocializmusba« címen dr. N. Pasic összefoglalta Longo és

Giolitti vitáját, Jerko Žagar írt az Osztrák Szocialista Párt új programtervezetéről és Zorica Priklmajer ismertette André Philip leszámolását a Francia Szocialista Párt politikájával.

AZ OLASZ KOMMUNISTÁK VITÁJA

Az olasz kommunisták az elfogadott program elveit próbálják részletezni, igyekeznek megépíteni az olasz utat a szocializmusba, keresik a sajátos nemzeti körülményeiknek és adottságaiknak megfelelő módozatokat.

Aprólékosan elemezték az olasz társadalom korszerű gazdasági, szociális és politikai összetételét. Különösképpen nagy port vert fel Luigi Longonak, az Olasz Kommunista Párt titkárának és Antonio Giolittinek, az olasz kommunista párt központi vezetősége volt tagjának vitája, nemcsak Olaszországban, hanem határain kívül is.

Giolitti tanulmányának kiinduló pontja szerint a modern kapitalizmus nem dől össze önmagától, ha bekövetkezett a tespedés és megszűntek tovább fejlődni a társadalmi termelőerők. A valóság megdöntötte ezt az elméletet. A modern kapitalizmus válsága nem abban nyilvánul meg, hogy magától megbénul a gazdasági folyamat, és hogy megszakad a technikai fejlődés,

hanem egyes gazdasági ágazatok fejlődése kiélezi az egész gazdasági élet elmentmondásait és aránytalanságait. A gazdasági hatalom alapvető forrásai egy maroknyi mammut kapitalista társaság kezében összpontosul. Saját kerekeikben ugyan fejlesztik és tökéletesítik a technikát, racionalizálják a termelést és növelik a termelékenységet, ez a fejlődés azonban nem gátolja meg más gazdasági ágazatok, különösképpen a kisipar és a mezőgazdaság lemaradását, sőt súlyosbítja helyzetüket. A nagykapitalista társaságoknak dolgozó munkások helyzete némileg javul, de a munkanélküliség nő és a városi és falusi lakosság zöme nyomoruságosan él. A szocialista viszonyok társadalmi indokoltsága és megvalósításának szükségége éppen abban nyilvánul meg, hogy a kapitalista viszonyok megakadályozzák, hogy a technikai fejlődés alapja legyen a közgazdaság általános és harmonikus fejlődésének, továbbá hogy a megfelelő szociális fejlődés nagyobb

mértékben kielégítse az emberi szükségleteket. Ezt az egyre fokozódó elmentmondást a termelési technika fejlődése és a szociális fejlődés elmáradása között csakis a termelési viszonyok radikális megváltoztatásával lehet kiküszöbölni. És ez válik a szocializmusért folyó harc alapvető formájává.

Az a téves elmélet, hogy a kapitalizmus a teljes megbénulás és a lakosság túlnyomó többségének pauperizációja folytán magától összeomlik. Giolitti szerint egyrészt gazdasági determinizmushoz és ahhoz vezet, hogy a proletariátus lemond a társadalmi változások kikényszerítésében vállalt aktív szerepéről, másrészt politikai szempontból passzívvá teszi a tömeget, mert a szocializmusért való harcot arra korlátozza, hogy várjanak és készüljenek arra a »nagy pillanatra«, amikor az egyre súlyosbodó anyagi helyzet és a növekvő kizsákmányolás »forradalmi ugrásra« kényszeríti a proletariátust, miáltal egy csapásra megoldódik a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet valamennyi problémája.

Ezzel ellentétben Giolitti arról beszél, hogy a szocializmusért folyó harc kiinduló pontja és alapvető formája küzdelem a munkásosztály egyeduralmáért a termelési viszonyokban, a termelés folyamatában. Ezt csak úgy érheti el, ha a megvalósult technikai fejlődés alapján a társadalom és az általános társadalmi érdekek nevében mindinkább követeli a kapitalista gazdasági és társadalmi struktúra reformját. A fejlett kapitalista államokban Giolitti szerint, a »forradalmi út a strukturális reformok útja«.

Giolitti ezzel olykor közvetve, olykor közvetlenül az Olasz Kommunista Pártnak egyes nézeteit is bírálja. Szerinte a VIII. kongresszus és a »szocializmus olasz útjának« hivatalos kinyilvánítása után sem szabadultak meg a »maximalis« koncepcióktól; mindent a forradalmi erőszaktól várnak, ez pedig a gyakorlatban azt jelenti, hogy elmulasztják a már érett társadalmi átalakulás megvalósítását és késleltetik a munkásosztályt abban, hogy a hatalmat a kezébe vegye.

Longo védi az Olasz Kommunista Párt hivatalos politikáját, s azzal vádolja Giolittit, hogy egy új változattal föléleszti a gazdasági determinizmust, habár szavakban elzárkózik tőle. Azzal, hogyi előtérbe helyezi, s kizárólag vagy majdnem kizárólag gazdasági harcot hirdet a kapitalizmus strukturális re-

formjáért Giolitti, Longo véleménye szerint, elméletileg megengedhetetlen és a gyakorlatban káros módon lebecsüli és mellőzi a munkásosztály politikai akcióját.

Dr. N. Pašić, a Naša stvarnost cikkírója szerint egy dolog bizonyos: Giolitti nem magyarázta meg, hogy mik azok a »strukturális változások«, amiket a munkásoknak kell kiharcolniuk a gyárakban, azaz a kapitalista gazdasági szervezeteken belül, vagy mit jelent a »munkásosztály egyeduralma a termelésben«, és hogyan lehet azt megvalósítani, amíg fennállnak a kapitalista intézmények, elsősorban a munkatöbblet kapitalista elulajdonítása. Mennyiben lehet megváltoztatni, szocialistává tenni a társadalmi, gazdasági viszonyokat, ha a munkásosztály még nem vette kezébe a politikai hatalmat, tehát nincs abban a helyzetben, hogy erőszakkal felszámolja az elavult kapitalista viszonyokat és intézményeket? Vajon a politikai hatalom megszerzése lehet-e természetszerű és szükségszerű következménye a strukturális reformok megvalósításának, vagy pedig a harc mindkét célért párhuzamosan folyik, mint a szocialista erők forradalmi akciójának két szétválaszthatatlan összetevője.

A szocializmusba való átmenet konkrét módzatait tárgyalva Giolitti is, Longo is az Olasz Kommunista Párt VIII. kongresszusán elfogadott programból indul ki:

„A kommunisták ismételtén kijelentik, hogy nem voltak, s ma sem hívei az erőszaknak, pusztán az erőszakért. . . Fegyveres felkelésre a munkásosztályt és a népet a vezető kapitalista osztály kiváltsága megőrzése érdekében kifejtett és demokracia megsemmisítésére irányuló törvényszegése és erőszaka készítheti. A mai helyzetben ezt az erőszakot meg lehet akadályozni a lakosság túlnyomó többségének a demokratikus intézményekben való részvételével és a gazdasági struktúra megváltoztatásával. . . A munkásosztály és az olasz nép előtt az a történelmi feladat áll, hogy új utakon folytassa a szocialista építést — másképpen mint ahogy a proletárdiktatúra más országokban haladt — megvalósítva a munkásosztály mulhatatlanul szükséges vezetőszerepét új szövetségesek révén és új erőkkel együttműködve, tiszteletben tartva a demokratikus módszereket, és az emancipációja és teljes újjászületése útján haladó dolgozó tömegek feltar-

tóztathatatlan erejével letörve a szabadság és a társadalmi fejlődés ellenégeinek ellenállását...”

A program magában véve szabatos és világos. Giolitti és Longo azonban különféleképpen értelmezi. Giolitti szerint a proletárdiktatúra csak a viszonylag fejletlen országokban elengedhetetlen módzata a társadalmi viszonyok szocialista átalakításának, ahol a szocializmus csak forradalmi erőszak révén törhet utat. A fejlett ipari országokban viszont, Olaszországban is, a szocialista átalakulás az érett, objektív gazdasági folyamatok felszabadításának formáját ölti, s a proletárdiktatúra helyett a munkásosztálynak, a leghaladóbb társadalmi erőnek természetszerű vezetés szerepe valósul meg.

Longo a marxizmus klasszikusaira hivatkozva bírálja Giolittin az azt a kísérletét, hogy különválassza a diktatúra és a vezetés szerep fogalmát, mint a szocializmusba való áttérés két egymást kizáró módzatát. Giolitti nagyobbára közvetve védi nézeteit: rámutat, hogy a proletárdiktatúra fogalma kétféleképpen is értelmezhető. Úgy is beszélhetünk róla, — szélesebb társadalmi-történelmi értelemben —, mint bármely uralmon lévő osztály diktatúrájáról, diktatúrán csak azt értve, hogy valamely osztály meghatározott társadalmi-gazdasági rendszert létesít és fenntart saját osztályérdekeivel és természetével összhangban és az alárendelt antagónisztikus osztályok érdekeivel és történelmi törekvéseivel ellentétben. Az így felfogott diktatúra nem foglalja magában az uralom konkrét politikai módzatait és módszerét. Így kell érteni Lenin állítását is, hogy a legszélesebb burzsoá demokrácia is lényegében a burzsoázia diktatúrája a munkásosztályon. De azután természetesen szűkebb politikai értelemben vett osztálydiktatúráról is beszélhetünk, értve rajta a közvetlen fizikai erőszakot és a ledöntött osztály tagjainak meghatározott politikai és jogi korlátozását. Amikor a proletáriátus hegemoniáját és diktatúráját egymással szembeállította, Giolitti — mint mondja — erre a másik, politikai értelemben vett diktatúrára gondolt.

A Longo-Giolitti vitában jelentős helyet foglal el a szocialista demokrácia lényegéről és természetéről szóló rész, és arról, hogy miképp viszonylik ez a burzsoá társadalom szárnyai alatt kibontakozott demokratikus formákhoz és intézményekhez. Ezt a kérdést szépen megvilágította az Olasz Kommu-

nista Párt VIII. kongresszusának programnyilatkozata:

„...a demokratikus intézmények az uralom hathatós alapjává válhatnak, és ha szembehelyezkednek a monopolista csoportok szubverzív kísérleteivel és megsemmisítik hatalmuk alapjait, a szocializmus irányában fejlődhetnek... A parlamentnek aktív funkciója lehet és kell is lennie, hogy demokratikus és szocialista szellemben átalakítsa az országot egy új, szocialista társadalom irányában, de csak úgy, ha mellette kifejlődhetnek és ki is fejlődnek a közvetlen demokrácia módzatai is, amelyek biztosítják a szocialista demokrácia állandó fejlődését és túlélését. Nincs semmilyen külön elv, amely kizárná a többpárt rendszer létezését az országban a szocialista társadalom építésének idején, továbbá a különféle ideológiák szabad megnyilvánulását...”

Giolitti és Longo elfogadják ezt a tételt, és egyeznek abban, hogy a szocialista demokráciának nem kell megsemmisítenie az előbbi korszak demokratikus vívmányait, hanem pozitív irányban kell fejlesztenie, kiegészítenie és új társadalmi tartalommal gazdagítani. Dr. N. Pašić itt megjegyzi, hogy éppen erről a leglényegesebből, a demokratikus alakzatok új tartalmáról sem Giolitti, sem Longo nem mond többet, sőt még annyit sem, mint amennyit a deklaráció. Ez az okmány legalább leszögezi, hogy a parlamentáris mechanizmust ki kell egészíteni a „közvetlen demokrácia” különféle módzataival, és hogy a „lokális és autonóm intézmények rendszerét ki kell fejleszteni, hogy legalább részben kielégítse az öngazgatásra irányuló követeléseket.”

Giolittinek nyilván igaza van abban, hogy a proletáriátus vezetés szerepe csak akkor juthat kifejezésre, ha magáévá teszi az előbbi társadalmi fejlődés vívmányait, a megelőző demokrácia vívmányait, a „habeas corpus-tól a hatalom felosztásáig, a gondolatszabadságtól az általános szavazójogig.” Giolitti szerint a munkásosztály magáévá teszi ezeket a vívmányokat, hogy megerősítse, gazdagítsa és megújítsa őket. „Nem lehet elfojtani a személyi szabadságra, a társadalom és az állam demokratikus szervezetére vonatkozó követeléseket, de azok a formák, amelyek érvényre juttatják és biztosítják őket különbözően nem ugyanazok a burzsoá és a szocialista demokráciában.”

Giolitti azonban nem szól arról, hogy miben haladja meg a szocialista demokrácia a burzsoá demokrácia formalizmusát és korlátoltságát, amikor a tár-

sadalmi ügyek intézésébe bevezeti a tömegek demokratikus részvételének számtalan új formáját. Figyelmét az köti le, hogy miképp lehet megőrizni és biztosítani a burzsoá demokrácia már meglévő módozatait. Ennélfogva a gyakorlatban abszolutizálja a társadalmi rendszer békés, legális átalakulásának szükségét. Nem egy helyes megállapítást tesz és következtetést von le, de a szocialista demokráciáról szóló nézetekben nagyrészt arra szorítkozik, hogy csaknem bírálat nélkül magáévá teszi a meglévő demokratikus intézményeket.

Longo elfogadja a békés szocialista átalakulás lehetőségét, s hosszan idéz a VIII. kongresszus anyagából, sőt Nikita Hruscsovnak, a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusán elhangzott beszámolójából is — mégis Giolittival szemben hangsúlyozza, hogy az erőszak a ledöntött burzsoázia felett elengedhetetlen. Ennek szerinte nem kell mindig fizikainak lennie, de jogilag korlátoznia kell az osztályellenséget, ki kell zárnia a polgárok jogegyenlőségéből.

A szocialista demokrácia lényege szempontjából — írja dr. N. Pašić — nem az a legfontosabb, hogy a ledöntött kizsákmányoló kisebbséget ideiglenesen megfosztják-e a formális demokratikus jogok némelyikétől, vagy hogy erre nem lesz szükség. Ezért nem nehéz egyetérteni Longoval, amikor Giolitti formalizmusát bírálja. Másrészt azonban Longo sokkal meggyőzőbb lenne fejtégetéseiben, ha maga se szorítkozna pusztán annak bizonyítására, hogy meg kell nyirbálni a ledöntött burzsoázia bizonyos jogait, abszolút szabállyá merevítve ezt. Ő is megfeledezett a kérdés pozitív oldaláról: nem részletezte a közvetlen demokrácia új szocialista módozatait, amelyekre a VIII. kongresszus programnyilatkozata hivatkozik.

Longo és Giolitti nem ért egyet abban, hogy milyen szerepe legyen a kommunista pártnak a mostani olasz körülmények közepette. Giolitti arról

ír, hogy a párt szervezeti összetételét és belső életét a „szocializmusba vezető olasz út” szükségleteihez kell idomítani. Ez pedig szerinte azt is jelenti, hogy fel kell adni Leninnek a káderpárttól alkotott elképzelését, amely belső vasfegyelmet és szigorú eszmei egységen alapszik. A demokratikus centralizmus helyett, — ami szerinte gyakorlatban minden döntés jogát a legfelsőbb pártfórumok kezébe összpontosítja — lehetővé kellene tenni különféle áramlatok létezését a pártban és eltérni nemcsak a legszélesebbkörű vitát minden kérdésben, hanem tartós véleménykülönbségeket is. Longo szerint Giolitti reformjai egyet jelentenek a munkásosztály politikai lefegyverzésének kísérletével. Bizonygatja, hogy Lenin elképzelése a párttól nem fűződik a sajátos orosz körülményekhez vagy a fegyveres felkelés előkészítéséhez és végrehajtásához, hanem szükszerű formája a munkásosztály élcsapata megszerzésének más országokban is. Véleményét azzal támogatja, hogy a munkásosztálynak az iparosult és fejlett demokratikus intézményekkel bíró országokban is mulhatatlanul szükséges a szilárd szerveztű kommunista párt. Itt már megértek a tárgyi és társadalmi viszonyok a szocializmus győzelmére, ennek akadályaként csak a kedvezőtlen politikai helyzet.

Dr. N. Pašić megjegyzi, hogy noha a Longo-Giolitti vita nem hozott végleges döntést, sok fontos kérdést fölvetett a szocialista címet és a szocializmus olasz útjának megvalósítása szempontjából egyaránt. Ez a program csak akkor válhat jelmondatokból a sokmillió munkásmozgalom élő, alkotó gyakorlatává, ha nem régi és idegen sámfákhoz ragaszkodnak, hanem tovább és rendszeresen elemzik a társadalmi-politikai valóságot és kritikai vizsgálódás tárgyává teszik a kommunista párt munkáját és tapasztalatait.

Elteltekintve a különféle ingadozásoktól és kerülőktől, az olasz munkásmozgalom ma ezen az úton halad.

AZ OSZTRÁK SZOCIALISTA PÁRT PROGRAMTERVEZETE

Az Osztrák Szocialista Párt közzétette programtervezetét, és állítólag roppant nagy az érdeklődés iránta a nyugat-európai szociáldemokrata pártokban. Nem egy közülük már jónéhány év óta

egy helyben topog, programtétéleinek nagy része megvalósult, és nincsenek új elképzelései a szocializmusért folyó harcra a korszerű körülményekben. Ez azzal is magyarázható, hogy a burzsoá

pártok a háború utáni időben rugalmasabbak, s nem egy olyan szociálpolitikai intézkedést magukévá tettek, amelyért annak idején a munkásosztály küzdött. Ennélfogva olykor alig van különbség a szociáldemokrata és a konzervatív pártok programelképzelései között.

Az osztrák szociáldemokraták legutóbb hozott hosszútávú programja — Linzben fogadták el 1926-ban — szintén a múlté már. Az osztrák szocialista párt a második világháború után, 1947-ben közzétett ugyan egy rövidebb lélegzetű akció-programot, tételei azonban nagyjából már megvalósultak. Csak 1956-ban alakítottak újabb szerkesztő bizottságot, s ez a múlt évi salzburgi kongresszuson előterjesztette programtervezetét. A pártszervezetek vitája után állítólag most tavasszal ül össze a rendkívüli kongresszus, hogy elfogadjon az új programot.

Minden különösebb vizsgálódás nélkül megállapítható, hogy a program szerzői nagyjából igyekeztek kielégíteni minden közvetlen érdeket. A párttagság zöme, az ipari munkások, meg az osztályharc és ausztromarxizmus szellemében neveledett pártaktivisták azt várták tőle, hogy ismét megerősítse az általános szocialista elveket és megállapítsa gyakorlati megvalósításukat az új körülményekben. A szociáldemokrata politikusok, akik immár tizenkét éve ülnek a koalíciós kormányban, azt kívánták, hogy az új program „túlzott és elavult radikalizmussal” ne váltsa ki a kormányban lévő partnerek elégedetlenségét. Megint más vezetők azt szeretnék, hogy az okmány vonzó legyen a parasztok, kisbirtokosok és a szabadfoglalkozásúak számára. Ez pedig szerintük úgy érhető el, ha megszerkesztjük a „főlétesleges marxista teherből” és elhatárolják a kommunizmustól, továbbá „közös etikai alapot” találnak a kereszténységgel.

A tervezet így határozza meg a szocializmust: „olyan társadalmi rendszer, vagyis az életfeltételeknek és az emberek egymásközi viszonyainak olyan rendszere, amelynek célja az ember egyéniségének szabad fejlődése. Ennek feltétele az emberek és a népek szabadsága, a vallás és a lelkiismereti szabadság, a gazdasági függetlenség, a társadalmi egyenjogúság és a létbiztonság. Az út ehhez a célhoz a demokrácia.” A meglehetősen hosszú programtervezet a továbbiakban azonban sehol sem mondja ki világosan, hogy milyenek is legyenek voltaképpen a termelési viszonyok, s milyen legyen a

hatalom jellege a szocializmusban, stb. Ennélfogva a szocializmusért folyó harcot sem úgy tekintik, mint a társadalom átalakításáért, hanem csak a meglévő nyugateurópai demokrácia tökéletesítéséért való küzdelmet.

A program szerzői szerint a kapitalizmus szelédobbé, békésebbé vált. A második világháború okozta változások lehetővé tették a munkásosztálynak, hogy cselekvőbben részt vegyen a kormányzásban. A fasizmus csak múló jelenség volt és teljesen idegen a korszerű társadalomtól. A munkásság békésen megoldhatja nézeteltéréseit a burzsoáziával. Ime, hogy képzelik el a programtervezet készítői a demokrácia és a szocialista elemek fejlesztését a gyakorlatban: „A munkásmozgalmak régebben az államban való egyenjogúságért harcolt és a vagyonos osztály kiváltságainak megszüntetéséért. Ma ki kell használnia már elért egyenjogú helyzetét, hogy többséghez jusson az államhatalomban”. Hogy ezt a többséget megvalósítsa, a program fróri szerint le kell mondania „önző csoportérdekeiről”, ügyelnie kell a tömegek érdekeire, hogy ezáltal megszerezze bizalmukat. Nyugat-Európában és Észak-Amerikában a szocializmus megvalósítását nem gátolja más, csak az állam túlságos beavatkozása a társadalmi életbe. A szocialista mozgalom ezt a problémát aránylag könnyűszerrel megoldja azzal, — és ez a Naša stvarnost cikkírója szerint felbátorító mozzanatot az osztrák szocialisták háború utáni programjában —, hogy egyre több állami társadalmi ténykedést átruházzon a különféle öngazgató szervezetre.

Az eddigiek, mint látjuk, meglehetősen idillikusnak festik a politikai helyzetet néhány nyugateurópai országban, különösképpen Ausztriában. Mihelyt azonban a tervezet áttér a gazdasági viszonyokra, ellentmondásba keveredik. Megállapítja például, hogy a munkásság egyáltalán nincs „egyenjogú helyzetben”, túlságosan „a nagykapitalistáktól függ”, kizsákmányolják a gazdasági életben uralkodó „kapitalista monopóliumok”, „a monopolkapitalizmus gazdasági politikája egyre nagyobb belső feszültséget idéz elő a gazdasági életben és egy napon váltságra vezet... A gazdaság döntő pozícióit elfoglaló kapitalista vállalkozók osztálya tudja, milyen mértékben veszélyezteti őket a megnövekedett szocialista mozgalom. Ezért kész arra, hogy felhasználja ellene teljes politikai és gazdasági hatalmát... Bizonyos

körülmények között vállalja akár a gazdasági válság kockázatát is...” Az automatizációt és az atomenergiát szintén felhasználhatja a munkásmozgalom rovására.

A programtervezet itt olyan intézkedéseket irányoz elő, amelyről szó sincs a bevezető elvi részben. Valószínűleg más olvasórétegnek szánták ezt a fejezetet, vagy más állította össze. A továbbiakban arról ír, hogy az egyetlen kiút: a gazdaság társadalmisítása és a társadalmi tervezés. Íme mit mond az államosításról: „A gazdaság érdekei döntenek arról, hogy egész ipari ágazatokat vagy csak egyes üzemeket kell-e a közgazdaságba bevonni. Egész gazdasági területek — mindenekelőtt például olyan vállalatokkal, amelyeknek termelési programja gyorsan változik, vagy amelyekben túlsúlyban vannak a kisüzemek — a szabad vállalkozás keretei között maradnak. A kisajátítást a minimumra kell csökkenteni, amennyire ezt megkívánja a cél; s ha elkerülhetetlen a kisajátítás, a tulajdonosnak meg kell téríteni kisajátított vagyona teljes értékét. Nem szabad kisajátítani azt a vagyont, amely a saját munkára szolgál.”

Az új osztrák programtervezet a továbbiakban a gazdasági rendszer fejlesztésével foglalkozik. Az államnak a gazdaságba való eddigi beavatkozásában az osztrák szociáldemokraták nagy behatolást látnak a magánkapitalizmus területére, de azt is látják, hogy az államkapitalista intézkedések sokszor súlyosabban érintették a munkásságot, mint a nagy kapitalisták. Továbbá helyesen állapítják meg, hogy az osztrák államosított üzemek mostani változata és összetétele nem nyújt kellő biztosítékot a fejlődésre. Megállapítják, hogy az államosítást, jöellehet pozitív szerepe volt, nem kell a szocializmus végcéljának tekinteni. Ezért a szerzők javasolják, hogy az államosított üzemeknek — amelyek ma jog szerint részvénytársaságok —, szövetkezeti vagy „kollektív-gazdasági üzemek státusát kell adni.” És hozzájuk kellene csatlakozniok a nemzetgazdaság szempontjából jelentős magánvállalatoknak is. Ezáltal erős közgazdaság jönne létre a társadalom igazgatása alatt. Ténykedését a gazdasági költségvetés és az egyes üzemek közötti hosszúlejáratú áruszállítási szerződések alapján kellene tervezni. Az üzemek igazgatásában a tervezet szerint részt vesznek a hatóság helyi, járási és tartományi szervei vagy az üzemek jelentősége szerint, — a szövetségi parlament képviselői az igaz-

gatás nagyobb részét — két harmadát — pedig a munkások, alkalmazottak és a fogyasztók képviselői végzik. Ez a rendszer a községek és járások nagyobb önrendelkezésével kiegészítve a szocializmus gazdasági alapja. A programtervezet ettől a változástól várja a demokrácia újabb tartalmát és az egyén nagyobb fokú részvételét a közéletben és a gazdasági életben.

A Naša stvarnost cikkírója szerint ez az elképzelés figyelemre érdemes, és az osztrák szociáldemokrata körök nézeteinek helyesirányú fejlődését mutatja. A tervezet készítői például a továbbiakban megállapítják, hogy az államkapitalizmus válságba jutott. És a kiutat nem neoliberais jelszavakban keresik, hanem a vállalatokban való társadalmi igazgatás és a társadalmi ellenőrzés erősítésében. Igaz, hogy ez a vállalati igazgatás egyes nyugati országok mostani korporációinak igazgatásához hasonlít, amely maga is ellentmondásos és arra kényszerül, hogy minél előbb összehangolják a termelők részvételének szükségével.

Már néhány évtizede észrevehető, hogy az osztrák szociáldemokrácia mindinkább eltávolodik a marxizmustól, jöellehet egykor ez volt a párt eszméje, később pedig egyik eszméje. Úgy látszik, hogy a párt be akarja fejezni ezt a folyamatot. A programtervezet Marxnak és Engelsnek csak a történelemben biztosít jelentős helyet. Szerinte a marxizmus elavult, mert a megjósolt proletarizálódás helyett új foglalkozások és új társadalmi rétegek jöttek létre, és ezeket nem lehet többé tömör tömegként kezelni. A munkásmozgalom történetében a marxizmus csak átmeneti epizódus volt. A szocializmus: „az emberiség évszázados törekvése békére, szabadságra, jólétre és a biztonságra”, ennél fogva „a XIX. század liberalizmusának törvényes örököse” és „közös értékei is vannak a kereszténységgel.” A szocialisták tehát készek együttműködni minden egyházzal, amelynek etikája megfelel a szocialista elveknek. „Ha az egyház ugyanolyan türelemmel viseltetik a szocializmus iránt, mint amilyent magának követel, létrejön az egyezés lehetősége közötté és a szocialista mozgalom között.”

A programtervezet külpolitikai része a pozitív törekvések és a tömbfelfogások keveréke. Egyrészt síkraszáll a nemzetközi demokratikus viszonyokért, a népek önrendelkezési jogáért, az általános leszerelésért, az Egyesült Nemzetek erősítéséért, a fejletlen országok

támogatásáért, Ausztria semlegességéért, másrészt kifejezi reményét, hogy a Szovjet Szövetség „nemzeti kisebbségei elnyerik függetlenségüket”. Támadja a „kommunista diktatúrák hódító törekvéseit és hatalomvágyát” és megállapítja, hogy az összeütközések csak akkor szűnnek meg, ha az „egész világon demokrácia lesz.”

A korszerű világ elvi értékelése te-
listele van képtelen állításokkal, a szö-
vegírók tömbelképzeléseinek és kom-
munista-ellenes nézeteinek megnyilvánulásaival. Véleményük szerint a világ két szigorúan elhatárolt részből áll: az ipari kapitalizmusból (Nyugat-Európa, Észak-Amerika) és a fejletlen világból. Az előbbiben az ellentmondások kibékíthetők” erőszak nélkül, a demokratikus játékszabályok keretében...” Nem vonatkozik ez azonban a másik világra, ahol a nyugati demokrácia hordozói, az ipari burzsoázia és a proletariátus csak most fejlődik ki. Itt már „évezredek óta korlátlan zsarnokság uralkodik. A belső szükségletek és a hatalomra törés az országok iparosítására ösztönöz; s ez államgazdaság formájában történik.” A nemzeti függetlenség megvalósítása után elapadtak azok a források, amelyekből a tőke ezekben az országokban ömlött. Az iparosítás ennél fogva itt csak az adóból valósítható meg. Az állami ipar „az értelmiségiek hatalmi eszközévé válik, akik úgyszólván mindenütt összefognak a tisztekkel.” Fejlesztik a fegyvergyártást az életszínvonal azonban alacsony marad, vagy éppen csökken. A munkások és a parasztok kiábrándultak „az értelmiségiek mértéktelen ígéreteiből, hogy az idegenek kivonulása után bekövetkezik a mennyország.” „Az új ország kormányai, akár fasiszták, akár kommunisták, csak erőszakkal tudják útját állni a munkástömegek egyre növekvő elégedetlenségének. Diktatúra saját népükkel és háborús fenyegetés más országokkal szemben — ez politikájuk lényege, bármilyen eszmei palástba öltöztetik is.” Kizsákmányolásból élnek, társadalmi szerepük megfelel Európa korai kapitalizmusa kizsákmányoló osztályainak szerepéhez. Maguk is új osztállyá válnak és kihívják maguk ellen a demokratikus szocializmus erőit. Itt nem lehet békés

úton megoldani a vitás kérdéseket. „Forradalmak és polgárháborúk kísérik ezt a fejlődést, sőt igazi háborúk.” A diktatúra elleni harcban a demokratikus szocializmusnak nagy harci feladatai vannak: „példájával utat kell mutatnia Kelet fiatal mozgalmainak.” Ami pedig külön a kommunizmust illeti, „közte és a demokratikus szocializmus között nincs lehetőség a megértésre, még kevésbé megbékélésre” sőt mi több: az utóbbi feladatának tartja „az elnyomott és kizsákmányolt osztályok felszabadítását a kommunizmus alól...”

A Naša stvarnost cikkírója találoan megállapítja, hogy az osztrák szocialista párt programja ahelyett, hogy szellemi offenzíva volna a reakciós erők ellen, a kommunizmus elleni harc programja.

A kommunista-ellenes politika „elméleti indokolásának” kísérlete szembeállítja őket a földkerekség egyharmadán kibontakozó fejlődéssel. Hisz arra akarja rávenni ezeket az országoknak haladó erőit, hogy ölbetett kézzel várják, amíg megerősödik az ipari burzsoázia, a „demokrácia hordozója”, és tetszése szerint iparosít. Így foglalnak állást egy szocialista párt programjának szerzői a mai világ legkonzervatívabb erőinek törekvései mellett. A világ szocialista és haladó erői támogatják a bandungi értekezlet jegyében önálló sodó országokat, sőt sok polgári politikus is haladást lát az elmaradott országok nemzetgazdaságának fejlesztésében. Az osztrák szocialisták viszont programjukban egyszerűen tagadják ezt a fejlődést, sokmillió ember törekvését.

A programból eredő másik következtetés az, hogy a még meglévő gyarmatok népeinek is várniok kell függetlenségi harcukkal, amíg a gyarmati gazdaságot fel nem váltja a nyugateurópai rendszerű kapitalizmus.

S végül, de nem utolsó sorban az az intervenciós „feladat”, hogy az elnyomott és kizsákmányolt osztályokat felszabadítsák a kommunizmus alól” érvényteleníti a programtervezetnek azt a részét, amelyben Ausztria szocialista pártja a békéért, a nemzetköziségért és nemzetközi demokratikus viszonyokért száll síkra.

„AZ ELÁRULT SZOCIALIZMUS”

André Philip, a Francia Szocialista Párt végrehajtó bizottságának volt tagja „Az elárult szocializmus” című könyvében nyilvánosan leszámol a Francia Szocialista Párt politikai vonalvezetésével. Többek között felveti, honnan a francia szocialisták jobboldali tájékozódása, vagy ahogy ő mondja: hol a Francia Szocialista Párt mostani drámájának gyökere.

A könyv írója abból indul ki, hogy miért közeledik a szocialista kormány (a könyv megírásának idején Guy Mollet volt kormányon) egyre inkább a kispolgári és a reakciós nacionalizmus felé. Választ keres arra a kérdésre, hogy milyen mértékben magyarázható ez a vezető káder személyi minőségével, továbbá, hogy miért nincs ellenállás a pártban Guy Mollet szocialistaellenes politikájával szemben, és, végül, mit kellene tenni, hogy a helyzet megjavuljon.

Noha véleménye szerint pusztán egyes felelős személyek tulajdonságaival nem lehet magyarázni a történelmi fejlődést, úgy véli, hogy Guy Mollet csoportjának bizonyos jellegzetességei nagy mértékben hatnak a mai párt helyzetére. Elsősorban hiányzik belőlük minden érdeklődés az elméleti munka iránt. Ezeknek az embereknek nagy része a szakszervezet és a pártbürokrácia soraiból származik, ügyviteli vagy csak gyakorlati munkában nevelődött. Aból indulnak ki, hogy a, szocializmus nem annyira az igazságvágyának a megnyilvánulása, mint inkább a munkások közvetlen érdekeiért vívott osztályharcé, ennél fogva reálisnak tartják, hogy politikai ténykedésüket bizonyos csoportok (öregek, volt harcosok. stb.) érdekeinek védelmére szenteljék. Másrészt André Philip szerint, Guy Mollet embereit a „tudatos tudatlanság” és az „erkölcsi cinizmus” jellemzi. Az első tulajdonság szemléltetésül elmondja, hogy a párthoz tartozik az északafrikai problémák két legnagyobb szakértője, mégis egyikkel sem tárgyaltak az algéri kérdésről. A másik tulajdonság abban nyilvánul meg, hogy „a cél szentesíti az eszközt” elvet követik.

André Philip szerint vagy azért nincs ellenállás Guy Mollet-val szemben a pártban, mert az egyszerű párttag voltaképpen nem is tudja, mi történik, a propaganda és az általános politikai cenzúra hatása alatt áll, azonkívül a gondolat szabadság teljesen el van fojt-

va a pártban, vagy azért, mert lassan reagálnak az eseményekre. Ez pedig a párt szociális összetételéből származik: sok benne a tisztviselő, a vidéki, és kevés az ifjú. Továbbá családiassá vált a vezető káderek egymásközi viszonya, ennél fogva érzelmi okokból azok sem szólalnak fel, akik ellenzik a hivatalos irányvonalat. Ezt a jelenséget André Philip a párt „klerikalizálódásának” nevezi. Ez, szerinte, akkor jön létre, ha valamely intézmény öncélla válik ahelyett, hogy eszméit szolgálja. Végül, mondja, a párt a hazugság gyakorlatát erkölcsi értékévé tette. A szocialista párt ennél fogva nemcsak politikai eszményét veszti el, hanem magát az igazság fogalmát is, s mindezt felcseréli az adminisztratív apparátus egy kis csoportjának hatalmával.

André Philip szerint három dologra volna szükség ahhoz, hogy újjászülésen a francia szocialista mozgalom. Először tudomást kellene venni arról, hogy Franciaországban válságba jutott a demokrácia. Csaknem valamennyi párt megőrizte XIX. századbeli összetételét, hagyományát és programját, ezt pedig sehogy sem lehet összeegyeztetni az új idők szükségleteivel. A választási küzdelmek teljesen valóságosak, mert mihamarabb uralomra jut, minden párt azt teszi, amit jónak lát, tekintet nélkül a választók előtt emlegetett programra. A választók tehát politikailag közömbösekké válnak, semmire sem becsülik a parlamentáris rendszert, ez pedig veszedelmes teret enged a fasiszta eszmék megjelenésének és terjedésének.

Másodsorban a francia demokrácia működését csak akkor lehet biztosítani, ha átcsoportosítják a politikai erőket — kivéve Franciaország Kommunista Pártját — olyan módon, hogy két alapvető versengő csoport legyen, melyek csak abban egyeznek, hogy tisztelik a demokrácia alapvető értékeit. Az egyik lenne a liberális jobboldal, a másik a proszocialista baloldal.

Ez az utóbbi azonban sajnos nem egységes. Mindenekelőtt azért, mert a baloldali választók jórésze a Francia Kommunista Pártra szavaz, arra a párt-ra, amely André Philip szavai szerint voltaképpen a szélső jobboldalon áll, mint „az önkényuralom legszükségesebb formája és a demokrácia tagadása”. A Francia Szocialista Párt mostani vezetőségét azért terheli a legnagyobb

felelősség, — állítja a szerző —, mert nem tudta kihasználni a Francia Kommunista Pártnak a magyar események kiváltotta válságát, és nem gyűjtötte maga köré azokat a kommunistákat, akik meginogtak. Akik viszont az algéri politika és a szejzi ügy miatt — a magyar eseményeknek ez ellentétele miatt — akarták elhagyni a kommunisták sorait, nem találhattak otthont a szocialisták között jobboldali politikája miatt. Ennélfogva a párt elszalasztotta azt az alkalmat, amelyre „harmincöt évig várt”, és amely — ha helyesen értékelik és kihasználják — megújította volna a francia politikát.

A baloldal továbbá azért nem egységes, mert „hiányzik az öntudat a szabad szakszervezetekből”. Még mindig a politikai függetlenség elvéhez tartják magukat, pedig ezt már túlhaladta az idő. A munkások életszínvonalát nem lehet csak közvetlen akciókkal emelni, azaz főképp sztrájkokkal, hanem csak azzal, hogy a munkások részt vesznek azokban a szervezetekben, amelyek az árákról és a beruházásokról döntenek.

És végül, nem egységes a baloldal azért, mert egyes elemei jakobinus szellemtől áthatva meg akarják reformálni a nemzeti államot, jóllehet a termelőerők korszerű fejlődése túlnőtt már a mai határokon, és csak magasabb szinten lehet megoldást találni. André Philip szerint európai szinten. A jakobinus szellemet fel kell váltani európai federális szellemmel.

A volt szocialista pártvezető véleménye szerint két irányba kellene hatni, hogy létrejöhön Franciaországban az új munkás baloldal. Mindenekelőtt fiatal embereket, az új nemzedéket kellene összegyűjteni, akik készek a politikai élet átszervezésére. Másrészt át kellene hidalni a munkásosztály eszmei megoszlását szocialistákra és katolikusokra.

André Philip véleménye a Francia Szocialista Párt napjainkban lefolyó „drámájáról” mindenképpen figyelemreméltó. Sok égető kérdést vet fel: hogy csaknem valamenyi párt elavult, hogy szükség van a politikai erők átcsoportosítására, hogy a munkásságot közvetlenül be kell vonni a gazdasági kérdések megoldásába át kell hidalni a munkásosztály közötti eszmei szakadékot, stb. Másrészt nem szól a francia szocialistáknak a többi párhoz való viszonyáról. Pedig talán ez a „dráma”

egyik legfőbb oka. Hallgat a Francia Kommunista Pártról. Azzal intézi el, hogy a szocialisták elszalasztották a történelmi pillanatot, hogy híveket szerezzenek, vagy csak megjegyzi, hogy a baloldali választók jó része rendszeresen a Kommunista Pártra szavaz, „amely voltaképpen a szélső jobboldalon áll.” Nem említi a Kommunista Pártot akkor sem, amikor a francia politikai erők átcsoportosításáról ír, arról, hogy egy új „proszocialista baloldalt kellene létesíteni... Fejtegetéséből pedig kitűnik, hogy van is bizonyos átcsoportosulás a jobboldalon, hogy lehetséges ez a baloldalon is, és hogy küzdeni kell érte. De elképzelhető-e, hogy Franciaországban valaha is létre lehessen hozni hathatós baloldalt a munkásosztály nélkül, amely ma a Kommunista Pártban és a munkakonföderációban tömörül?

A Naša stvarnost cikkírói nem tartanak igényt arra, hogy végső következtetést vonjanak le az olasz kommunisták és az osztrák szocialisták körében folyó vitáról, André Philip könyvéről. Inkább csak ismertetik és csak olykor fűznek hozzá megjegyzést.

A szemelvények külön-külön is, de talán még inkább így egybefűzve még egy gondolatot lebreztenek az olvasóban, s talán ez a leglényegesebb: Régebben évek, sőt évtizedek múltak el anélkül, hogy felfigyelt volna a világ efféle eszmecserékre, ha egyáltalán léteztek. Ósrégi programokat foltozgattak a szocialisták. Az osztrákok, mint láttuk, 1926-ban fogadtak el utoljára hosszabb-életű tervet. Most több a vita és nagyobb az érdeklődés. A Naša stvarnost cikkírója szerint a német szociáldemokrata párt azonmód száz példányban megrendelte az új osztrák programot. Az olasz kommunisták vitáját szintén komoly figyelemmel kíséri a nemzetközi közvélemény. És függetlenül attól, hogy milyen nézetek csapnak össze, termékeny véleményharc ez, amiből a maradandót és életképeset leszűri majd magának minden bizonytalanság és szocializmusra egyre türelmetlenebbül váró, készülő és a szocializmust építő világ.

Nietzsche hamisítás által lett a fasizmus előfutára

Ivan Ivanjij

Egy csaknem ismeretlen könyv van előttem. 1902-ben adták ki. Komor, fekete vászonkötetű, mint általában az orvosi könyvek. Címe Über das Pathologische bei Nietzsche, szerzője dr. Paul Julius Möbius ideggyógyorvos. Közvetlenül Nietzsche halála után írta a bölcseztudományok betegségeinek, progresszív paralizisének lefolyásáról és fejlődéséről. Ezzel fejezi be:

„Sokan olvassák Nietzsche műveit, de nem bíráló szemmel. Megjegyzik azt, ami a legjobban tetszik nekik, s ennek alapján azt hiszik, hogy az egész mű is nagyszerű. Ebben támogatják őket azok az írók is, akik mindenestül csodálják a nagy filozófust, s azt biztogatják, hogy ezek az elszórt gyöngyszemek egyetlen nagy füzérhez tartoznak. Kinek van lehetősége arra, hogy ezt ellenőrizze? Száz közül legfeljebb egynégy. A többi kilencvenkilencnek azt kell mondani: ha gyöngyszemekre akadtok, ne higgyétek, hogy az gyöngyfüzér! Legyetek bizalmatlanok, mert ez az ember lelkibeteg volt!”

Ezt a könyvet apám orvosi könyvei közt találtam, s mivel akkor még nem ismertem Nietzsche műveit, jóelőre bizalmatlanságot kellett bennem irántuk dr. Möbius tanácsa. Mégis találtam bennük gyöngyszemeket. De nem bölcseleti, hanem költői gyöngyszemeket. Nietzscheben én a modern német költészet

atyját láttam, megteremtőjét vagy legalábbis is folytatóját annak, amit Heine megkezdett, az iónikus költészetnek — de nem mélységek nélkül. És a német nyelv nagy művelőjét, a szavak és a pátoz föltűnő, mulhatalan mesterét láttam benne. Előbe a róla alkotott képbe valóban mehezen volt beilleszthető néhány műve, különösen a Der „Wille zur Macht.”

Mussolini és Hitler Nietzsche-re hivatkoztak. Mussolini beszélt erről, a többi közt, Emil Ludwignak is, Hitler lefényszepeztette magát Nietzsche mellszobra előtt, s a Harmadik Birodalom minden vallamirevaló méltója megvásárolta ennek a filozófusnak az összes műveit, lehetőleg bőrkötésben.

De volt más ellentmondás is. „Az antiszemita nem lesz becsületesebb azzal, hogy elvből csak hazudik!” — mondja Nietzsche, s hogy szavait félre ne értsék, hozzáteszi: „Az ég nem kegyelmezne meg Európának értelmének, ha hiányozna belőle a zsidó értelem!” Nietzsche határozott ellensége volt az antiszemitizmusnak. Elszánt ellensége volt a német nacionalizmusnak is. A Franciaországban aratott 1871. évi győzelem után ezt írta: „Csak azon csodálkozom, hogy az, amit ma Németországban kultúrának neveznek, nem akadályozta meg a katonai győzelmet”. Igaz, hogy gyűlölte a kereszténységet

is, és még egyet mást, amit később a náciok is gyűlöltek. Szerinte az Übermensch olyan lény, aki az által válik szabaddá és maggyá, hogy saját mélységeiből meríti az erőt, nem pedig abból, hogy más népeket leigáz. »Ki tudja, hány nemzedéknek kell világra jönnie, hogy megszülessen az az ember, aki megérzi teljes mélységét annak, amit tettem« — írta Nietzsche egy levelében. „Mégis elszönyvedek arra a gondolatra, hogy miféle emberek hivatkoznak majd illetéktelenül tekintélyemre!“

Nietzsche műveinek egy új kiadója, Karl Schlechta most saját alá rendezte a nagy filozófus műveinek „kritikai kiadását“. A kritikai kiadások gyakran csak ezért jelennek meg, hogy egy-egy újabb tudálékos „kritikus“ jó honoráriumot vágjon zsebre, s leginkább abban merülnek ki, hogy kijavítják a kisebb-nagyobb nyelvtani hibákat, s többnyire csak visszaadják a művek eredeti, elavult írásmódját, melyet egyes kiadók időközben „modernizáltak“. Schlechta azonban csakugyan kritikusan tanulmányozta át a Nietzsche-levéltárat, és egyebek közt, megállapította, hogy a „Wille zur Macht“-ot egyáltalán nem Friedrich Nietzsche írta. A fasiszták pedig erre a műre hivatkoztak leginkább. Az egész mű Schlechtánál mindössze egy füzetre zsugorodott, melynek a címe „A nyolcvanas évek hagyatékából“.

A »Wille zur Macht« első kiadását, mely 483 aforizmát tartalmazott, Nietzsche húga, Elisabeth Förster-Nietzsche állította össze, aki a filozófus halála után bátyja hagyatékának gondozójává tolatkodott fel. A „Wille zur Macht“ második kiadásában már 1067 aforizma volt. Schlechta bebizonyítja, hogy Nietzschenek ez „fő műve“, eredetileg csupán néhány jegyzetfüzetbe és naplóba írt följegyzésből áll. Sehol se említi Nietzsche, hogy ezeket a gondolatokat ilyen című könyvben kiadni szándékozza. Sőt, a húga által könyvbe foglalt aforizmák legnagyobb részének sehol sincs a filozófus kezétől származó, autentikus nyoma a levéltárban.

Erdekes, hogy Schlechtának az aszkéta és vegetariánus filozófus egyetlen ismert, szentimentális ügyével kapcsolatban támadt az az ötlete, hogy revízió alá vegye Nietzsche művét. Ebben az ügyben Nietzsche húga olyan cselszövő szerepe volt, hogy a bölcsész „lámá“-nak nevezte, arra a délamerikai állatra gondolva, mely türelmesen cipeli ugyan a mállhat, de mérgező a nyála. Kétségtelen, hogy Nietzsche egyetemi

hallgató korában szifiliszot kapott s ez nehéz lelki komplexummal terhelte meg, mert talán megérezte, hogy progresszív paralízis lesz a vége. Nietzsche ezután nagyon tartózkodó, sőt ellenséges és megvető magatartást tanúsított a nők iránt. Eltérnek egyik szakaszában mégis barátságot kötött egy szép, fiatal, önféjű leánnyal, az orosz származású Lou Saloméval.

1882-ben ismerkedett meg Nietzsche ekkor harmincyolc éves volt. Egy közös barátjuk, Paul Rée dr. útján megkereszte a leányt, hajlandó-e a felesége lenni. A leány elfutasította, de biztosította, hogy „követője marad“. Barátságuk továbbra is fennmaradt. A sikertelen leánykérés után Nietzsche ezt írta Peter Gastnak erről az újról: „Lou egy orosz tábornok leánya, húszéves; éleseszi, akár a sas és bátor, mint az oroszlan, de, mindent összevetve, mégis gyerekes kislány, s talán nem fog sokáig élni...“ (Sok-sok évvel később Lou barátja lett Rainer Maria Rilkenak, akit többé-kevésbé ő fedezett föl, s akire nagy hatással volt. Kétszer elvitte magával Oroszországba, s ez az utazás lényegesen hatott Rilke fejlődésére. Nietzsche jóslata tehát nem teljesült.) „Kedves barátom!“ — mondja Nietzsche ebben a levelében — »bizonyára magtisztel bennünket azzal, hogy a szerelmeskedés fogalmát nem vonatkoztatja ránk. Mi barátok vagyunk, s én ennek a leánynak a bizalmát mindig szentnek fogom tartani!«

Húgának mindez nem tetszett. Elhíresztelte, hogy Rée-nek viszogya van Lou-val. Nietzsche, aki a bölcsészetben sokkal élesebb eszű volt, mint a mindennapi életben, elhitte neki, s csaknem valamennyi akkori barátjával, és Lou-val is összeveszett.

Slechta rábukkant ennek az ügynek a nyomaira, s adatokat akart róla keresni a Nietzsche-levéltárban. Elisabeth Förster-Nietzsche azonban kiadta. A levéltárban csak Elisabeth halála (1935) után lehetett hozzáfogni a komoly kutatómunkához (Friedrich Nietzsche 1900-ban halt meg, de halála előtt több mint egy évtizeden át teljesen magatehetetlen volt, s részben kórházban, részben pedig otthon ápolták). Sok hamisításnak nyomára jöttek, köztük néhány személyi jellegűre is. Felűnt, hogy nagyon sok olyan levélben, amelyet Nietzsche állítólag a húgának írt, tünik föl éktelenkedik a megszólításnál is és a befejező sorban is. Egyik levelében, például, egyebek közt ez áll: „Te vagy az egyetlen lény, akinek föl-

tétlenül, mindig és úgyszólván ösztönösen hiszek". Ez a levél, melyet állítólag húgához írtézett, a Nietzsche leveleinek Försterné által sajtó alá rendezett gyűjteményében „Édes húgom”-mal kezdődik és „bátyád Fritz”-cel végződik. Az eredeti levélen két tintafolt van, az elején és a végén, ilyenformán „Édes... utána tintafolt, aztán a levél szövege, végül a záró sor: „a Te — tintafolt — Fritzied”. Vegyelmzéssel megállapították, hogy fönt a tintafolt alatt ez a szó állt: „anyám”, lenn pedig »fiad“. Försterné tehát meghamisította az anyához címzett levelet. Akkor aztán részletes és tüzetes vizsgálat kezdődött, s egész sor hamisításra bukkantak Nietzsche műveiben. Megállapították, hogy a „Wille zur Macht”-ot Försterné konstruálta. A nacionalista és

antiszemita Försterné nagynevű bátyjának alkotásait egyszerűen a saját primitív ízléséhez és felfogásaihoz időmitotta és az olyan fenomenek ízléséhez is, amilyen Mussolini és Hűtler volt!

Mint a zseniális Nietzsche esetében is látható (művét egyébként betegsége is zavarossá tette), a szerzők hamis, „emberfeletti” megvilágításának — ha nem is feltétlenül — komoly eszmei alapja is lehet. A leleplezés tehát nem azonos a „sárban való turkálás”-sal, ahogy egyesek nevezik a nagy emberek életének feltárását. Egyébként a sárban néha antik értékeket is találunk a régészek, s lehet benne egy-egy búzaszem is, melyből kalász sarjadhat ki.

Jeszenyin versei

Fehér Ferenc

Jeszenyin: Versek, Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955

„Jaj, Oroszország, földieper illatod van!” – olvastam egyszer rég, egy antológiában, s ez a sor máig bennem élt a költő nevével együtt, akinek a verseiből – mai magyar költők kitűnő tolmácsolásában – nemrég hozzánk, vajdasági magyar olvasókhoz is eljutott egy szép gyűjtemény. Jeszenyinről, „az orosz falu utolsó költőjéről” keveset tudhattunk, verseit még kevésbé ismerhettük, hisz költeményeinek első magyar nyelvű gyűjteménye ez a kötet: a legtöbb vajdasági magyar olvasó első ízben kap vele teljesebb képet nemcsak a szovjet, hanem általában az orosz költészet egyik legrokonszevesebb és legeredetibb egyéniségének költői életútjáról. Ezért szólnunk kell ez alkalomból életéről és a korabeli szovjet költészetéről is néhány szót.

1895-ben született, a rjazanyi kormányzóság Kosztantynovó nevű falujában. „A faluban, erdők, rétek, tavak világában, óhitű, vallásos nagyszüleinek felügyelete alatt élte a muzsik kölykök vad életét.” A gyertyalángú nyírfák, a hősziromú fagyalbokrok, a rozstáblák, a szállódosó gyantaszag, a szelíd völgyeket belengő opál-kék köd itt ivódtak be örökre lelkébe. A végte-

len orosz táj hangulata, a falvak gyermekkori melege, a trojkák száncsilin-gelése valami idillikus, de annál elhatározóbb élménykomplexumként forrasztották egybe örökre a szülőföld, az orosz paraszti táj patriarkális világával. Huszonegyéves, amikor első verseskönyve napvilágot lát, de már sokkal előbb, alig tizenötéves fejjel a legérzékletesebb líra metafóráival, az érett költő fölünyes meglátásaival vetíti ki verseiben az orosz falu megsejtett hangulatát:

„A napok guzsalyán fonalat fon időnk.
Temetőbe kísérnek az ablak előtt.

Tömjénzszagú gyűsz, stratódal eseng...
Rémlík: leeső patkók zaja cseng.”

Pétervár és az ott talált frótársak befogadták ugyan, de ő maga még az elkövetkező, az orosz nép sorsára döntő jelentőségű esztendőkből is, egész életélményével, emlékeivel ott lebeg tájli-rájának felejthetetlen vidékein, a rjazanyi nyírfások között. „Más földről jött zarándoknak” érezte magát, s a költői tudatosodás, a minden korabeli költőt állásfoglalásra készítő események végül kimondatják vele, hogy kicsoda ő, s hol tart, de az elvesztettnek érzett gyermekkori világ bűvöletéből még-mindig nem tudják kiragadni:

*„A falvak utolsó költője
vagyok, rossz híd az én dalom
Búcsúmise ez s leng előttem,
mint füstölő a nyírfalomb.”*

A legbecsületesebb, a legőszintébb vívódás hangján írja meg vallomások mondanivalóit a forradalom idején is. Nem siet a legkiemelkedőbb helyet elfoglalni a költői barikádokon, de téves volna csak ezzel mérni költészetének e korszakát, vagy vele együtt a valóságtól történő elfordulással vádolni, mindazokat, akik a költői hagyományokat hirtelen elhagyva, sürgető szükségét érezték egy új, esztétikai törekvéseiket igazoló iránynak a meglepetését. Blok szimbolista; Brjuszovval együtt Szolovjov tanítványa, s a forradalomban a látnokok intuíciójával emelkednek felül személyes balsikereken és a jelenen túl a forradalom hangjai búvölik el őket. Majakovszkij futurista; az utcára szólítja a futuristákat, akikről Lunacsarszki azt írja 1918-ban, hogy elsőnek siettek a forradalom megsegítésére, s a legközelebb állnak hozzá. De sorolhatnánk: Bjeli kubista. Szerafimovics expresszionista, Geraszimov, Kirilov és társaik pedig ro-

mantikus pátozzsal zengő tömegdalaikban régi ritmusra igyekeznek új hangon énekelni. Gyemjan Bednij pedig a népi közmondásokat, szólásmondásokat elegyíti napi politikai agitációs szükségletre írt, naravoucsenijás verseibe.

Nem a költői meghátrálást jelentette hát, hogyha Jeszenyin is ő vérmérsékletének, költői individuumának legmegfelelőbbnek érzett irányzathoz, az imaginistákhoz csatlakozott. S ha vívódott, ha meg is járta mindazt az utat, amit a költői barikádokon megfészkelők meg sem járhattak volna, — ez csak teljes emberségében gazdagította, mint ahogy azt mindig hiteles, mindig autentikus és sosem fals költeményei igazolják. Így volt ő közelebb talán magához a korához is, mint sok más korabeli szovjet költő, akiknek a nevét hamarabb kikezdte az idő, mint az övét.

*„A forradalom éveiben teljességgel
Október mellett álltam, de mindent a
magam módján fogadtam: paraszt lélekkel”* — ezt írta önéletrajzában Jeszenyin. S amikor itt idézzük ezeket a sorokat, úgy érezzük, versei ennél is többet elmondanak, mert a legőszintébb líra hangján szólnak hozzánk.

Kispolgárok világa

Major Nándor

Alberto Moravia: Római történetek, Európa könyvkiadó, 1957. Budapest

Alberto Moravia írt annak idején egy rövidke esszét a neorealizmusról, a hazai irodalmi folyóiratok egyike is közölte egy-két évvel ezelőtt. Sok vitára adott alkalmat ez a éleslátással, tömören megírt esszé: több jelentős neorealista kijelentette, hogy nem ért egyet vele, de nem vettük hírét, hogy Moravia vitába bocsátkozott volna. A római történetek című, hozzánk is eljutott elbeszéléskötetében aztán maga is neorealista íróként mutatkozott be. A neo-

realizmus, tudjuk, nem új jelenség az olasz irodalomban. Mondhatjuk, együtt jelentkezett a filmmel: említsük csak meg, hogy Cezare Zavattini forgatókönyvei valójában elbeszélések, hogy a Keserű rizs forgatókönyvét Carrado Alvaró írta, s később más irodalmi műveibe is átmentette a neorealizmus tapasztalatait. Említsük aztán meg az irodalmi neorealizmus legizmosabb alakját, Vasco Pratolinót, akinek két regénye, a Szegény szerelmesek krónikája és A városnegyed eljutott olvasóinkhoz is.

A Római történetekben tehát már nem azzal az Alberto Moraviával találkozunk, aki az egzisztencializmussal kacérkodik.

A gondosan szerkesztett kötet mind a huszonnégy novellája rómaiak életét írja le, mégpedig római kisemberekét. Kerek, zárt világ ez, még kirándulólhelyeik is azonosak. Pincérek, kiskereskedők, szerelők, útonállók, munkanélküliek, mosogatófiúk, borbélyok és mások vonulnak fel, s naponta megvívják kenyérharcukat, akár a legjobb barátjukat is becsapják, kedvesen, hányavetin, ha úgy kívánja ez az ádáz küzdelem. Moravia elbeszéléseiben ugyan nem ádáz ez a küzdelem, hanem csak olyan kedves-hányaveti. Az író nagy megértéssel és rokonszenvvel tekint ezekre a szürke kis alakokra, s ha igen gyakran gúnyos hangot üt is meg, a halkszavú ember szeretete csilán ki belőle. A gúny egyébként nem csupán a hangnemből, hanem gyakran azokból a helyzetekből adódik, melyekben az 'ró alakjait találja és tollára veszi. Moravia szereti a különleges helyzeteket. Alakjainak nem egyszerű, mindennapi életét írja le, hanem azt a pillanatot, napot, hetet vagy más időszakot, amikor valami egészen váratlanul fejtetetjére állítja életüket. A mindent eltűrő, »példás« pincér egyszerűen minden vendéggel feleselni kezd; a gnómnak fejébe száll a bátorsága, és kikezd egy sportfiúval; a legbékésebb nyárspolgári házasság váratlanul és minden »ok nélkül« felbomlik; a donzsuán hirtelen rádöbben, hogy megöregedett, nem mer kikezdeni a bakfissal, s ezt aztán később egy neki jóval idősebb, rút férfi halássza el; és így tovább. A történetek nem irreálisak ugyan (mert olyan meggyőzők, hitelesek, hogy megtörténhetőségükhöz kétség nem férhet), de az igényre valló választékosság, a különlegesre való törekvés ellentmond a neorealizmus alapvető törekvésének: a keresetlen, hétköznapi, tipikus élet ábrázolásának, — talán ezért érezzük egy kissé az irrealitás ízét Moravia elbeszéléseiben. Persze csak akkor, ha a klasszikus neorealizmushoz mérjük. Az előbb említett ellentmondást tompítja ugyan, hogy Moravia a keresett, különleges helyzetek leírásával is érzékelteti, néha be is mutatja ennek az ellenpólusát, az egyszerű hétköznapot.

A neorealista művek mindig telítve vannak drámai hangulattal. Moravia elbeszéléseiben is igen sok drámai helyzet adódik. De míg a klasszikus neorealizmus a kisülésig fokozza e hangulatokat, Moravia nevetve feloldja, hogy ne mondjuk: elejti, még fokozás előtt.

Alakjai szinte sorról sorra, betűről betűre nőnek, — Moravia páratlan jellemábrázoló — szinte látjuk, szinte halljuk, hogy harsogva nő a szakálluk. Ezek az alakok azonban kivétel nélkül a kispolgársághoz tartoznak, csak mutatóban akad egy-két nagypolgár, a háttérben, körvonalakban, szervezett munkás azonban mutatóban sincs. (A klasszikus neorealizmusnak viszont, mint művészeti irányzatnak is köze volt a szervezett munkássághoz, különösen ideológiai téren. Gondoljunk a filmekre vagy, mondjuk, Pratolini könyveire.) Természetesen, ez is Moravia írói egyéniségéből, pontosabban: nézeteiből származik. Úgy tekint az esendő kisemberek tömegére, ahogy a jóindulatú polgárember tekint. S ha vett is magának annyi fáradságot, hogy életüket aprólékosan, pontosan kitűnően megismerje (ezekből a frappáns kis novellákból, remekművekből, minden sorukból — látszik, hogy az író alaposan tanulmányozta, személy szerint töviről hegyre ismeri minden alakját), a kisemberek nagy tömegéből csak azokat és csak azt ismerte meg, amit egy jóakaró, kívülálló polgárember megismerhet, vagy amit felismerni hajlandó. Ezt a világot, a római kispolgárok világát azonban alaposan és kitűnően ábrázolta, s talán éppen ezért zavar bennünket annyira, ha itt-ott a deus ex machina modern változataihoz folyamodik, vagy ha sorsdöntő esetben a puszta véletlen révén fordítja más irányba az események folyását. (Kirávó példa is van erre: két elbeszélésben is ugyan arra a megbeszélts jelre kell a főszereplő társának közbelépnie: ha fölemeli a kezét. Am valahonnan pók hull az arcába — mindkét esetben —, ő fölemeli a kezét, hogy letörölje, s társa ezt félre értve közbelép...) Az események káprázatos gyorsasággal perregnek, mondhatnánk, filmszerűen, azzal a különbséggel, hogy itt nyoma sincs a film szaggatottságának. Megtörténik, hogy az író nem ura az eseményeknek, ilyenkor egy szaltót vág, hogy megakadályozza az ábrázolt anyag logikus kibontakozását, s úgy folytatja, ahogy izlésének tetszik. Ezt már csak azért is teszi, mert mind a huszonnégy elbeszélését maga a főszereplő egyszerű ember mondja el első személyben, s ez nagy szabadságot biztosít az írónak. Ki is használja ezt Moravia.

Külön kell említeni, hogy az a könyved stílus, aprólékos ábrázolás, színes, zamatos nyelv, amit Moravia használ,

jól bevált a kispolgári réteg ábrázolására. Ezenfelül ügyesen használja Moravia az irodalmi nyelvben immár polgárjogot nyert jassz kifejezéseket is, s a fordító érdeme, hogy kellő izléssel és mértékkel választotta ki a magyar megfelelőket.

Megállapíthatjuk, hogy az olasz kispolgárság érdekes egyéni rajzát kaptuk, s ez — nemkevésbé az író fordulatos, finom, raffinált, egyszerűségében is bravúros stílusa — teszi értékessé és élvezetessé a könyvet.

A csontmalom regénye

Gellér Tibor

H. H. Kirst: 08—15 avagy Asch örvezető kalandos lázadása, Európa könyvkiadó, Budapest, 1957

Az egész regény egyetlen kiáltás. Fiyelmeztetés emberségre, humánusra. Hallod belőle a német katonazenekarok ütemes indulóit, a német Wehrmacht egységeinek dübörgő léptei az idegeidet tépik, vezényszavak, katonás bokázások, fektetés, csukaszürkébe bújtatott hústömeg, számok kiáltják feléd: ez itt a „csontmalom”, itt őrlik az embert, tőrlik a gerincét. csizmasarok tombol a lelkiismereten, az egyéniségen.

Nem tudod letenni a könyvet. Érdekel, szívod magadba önfelédten a leleplezést, pedig magad is ismered a náci militarizmust, de így lemeztelenítve, ilyen őszintén, hideg tárgyilagossággal bemutatva még egyszer sem láttad. Mosolyogtat, megnevettet a regény és elgondolkodtat. Kevés regény szolgál ennyi élménnyel, ennyi megdöbbenő gondolattal. Mozgásában látod a német hadigépezetet, a regény jellemeiben megismered az 1938-as Németország népét. Forr, tombol, őrzöng a náciizmus, az ember-gyalázás, egy cél van csak: „Kétes” legényekből mokány katonákat faragni, az „egy nép, egy birodalom, egy Führer” jelszó szellemében.

Nemcsak kaszárnya-regény ez a könyv. Hiszen 1938-ban Németországban mindenki katona. A „Kraft durch Freude”, a „Bund de Deutschen Mädchen” és a többi náci szervezet gondoskodott róla, hogy a porosz militarizmus

gyökeresen megváltoztassa az embert, előkészítse és „elvíleg megokolja” a hódításokat, a tömeggyilkosságokat, az erőszakot.

Életesebb, őszintébb, fájdalmasabb könyvet ritkán olvastunk. Szípkázóan szellemes és keserű, szórakoztató és tanulmányos Asch örvezetőnek és barátjának, Vierbein tüzérnek kalandja, lázadása és megtörése.

Adva van egy darab élet, a jellemek egész galériájával. A regény főhőse a „csontmalomban” feldozásra váró emberi hústömeg, a szálnalmas ezrek, akiknek nincs neve, számok csupán: őrnagyok, tiszték, fő- és törzsörmesterek, szakaszvezetők, örvezetők és a megvetett tömeg — „az ágyútöltelék”. A személyek jellemrajza nagyszerű mesterre vall, semmi sem történik a regényben véletlenül a könyv egy sora sem vész kárba, mind a jellemábrázolást, a jellemrajzot segíti elő. Kirst szereti és ismeri az embert, ismeri lelkivilágukat, érzelmeiket, indulataikat. Nem kitalált hanem élő alakjai ezek a társadalomnak, élnek előtted, annyira természetesen, hogy megfelelkezel arról, hogy regényt olvasol. Schulz főtörzsörmester a vad ösztönökkel terhes rettegett zsrnok, Lindenbergr szakaszvezető, a katonai előírásokat magoló és betartó kegyetlen porosz katona, Platzek örmeister, a Sintér-Platzek, a katonák réme és megannyi tisztés társuk a hajlottgerincű, megtört és elcsigázott lelkületű hadfiakat példázzák. A militarizmus mintapéldányai ezek, egyéni gondolkodás, egyéniség nélkül, a náciizmus vak szolgálói.

És Vierbein tüzér? Egy a szájalmas, esetlen tízezrekből, szinte chaplini figura. Egyike a vad csikóknak, betörésére a legmókányabb gerinctörők fogtak össze, nem kis sikerrel. Még Asch őrzető lélekmentő barátsága sem rázza fel gyámoltalanságából. El kell vesznie, ő is számmá válik, senkivé.

Kitűnő figurája a regénynek Asch őrzető, a konok lázadó. Ő testesíti meg az emberszeretetet, az antimilitarista hőst, a meg nem alkuvó, világnézetét, — ha van —, fel nem adó kis embert. Ő a regény legrokonszenvesebb egyénisége, a magárahagyatott, konokul lázadó lelkiismeret. Felismeri harcának céltalanságát, tudja, hogy szélmalomharcot vív, de legalább „homokot hint a csontmalmok kerekei közé, hadd recsejenek, csikorogjanak.”

Hans Hellmut Kirst, a regény írója, nemcsak irodalmi remekművet adott, hanem kordokumentumot is. Ne feledjük, a regény cselekménye 1938-ban játszódik a nácizmus fénykorában, a nagy hódítások előestéjén. Kirst a ku-

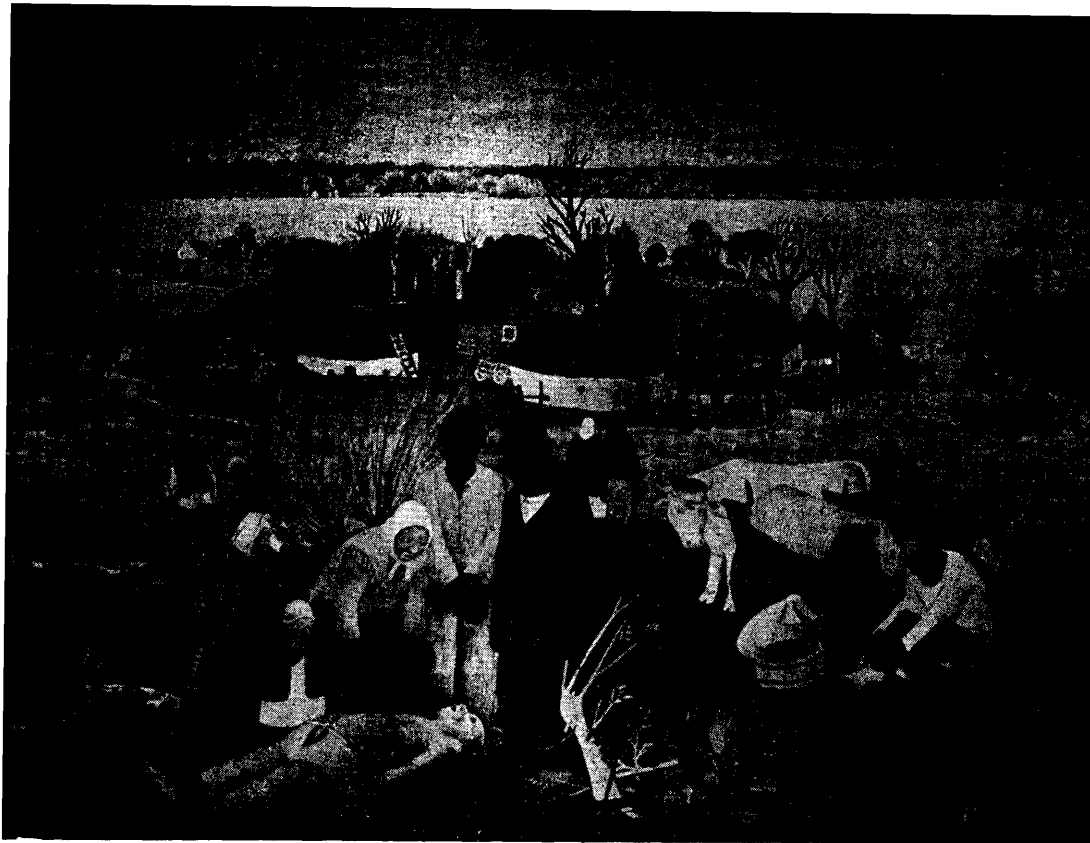
lisszák mögé mutat mégpedig, olyan őszintén, hogy regénye fölháborította a nyugat-német militarista köröket. Maga is katona-ember volt, a háború alatt főhadnagy, közvetlenül kapta a benyomásokat, ezért tudott ilyen élethű, megtörtént, valóságot festő képet adni a Wehrmacht-ról, a csontmalomról — s ezzel a nácizmusról.

Antimilitarista ifjú ember kiáltása ez a regény a lelkiismerethez, az emberiséghez. Keserű fájdalommal állapítja meg, hogy ismét tatarozzák a kaszárnyákat, olajozzák a malomkerekeket, de felcsendül emberi optimizmusa is:

„Remélhetőleg azoknak, akik majd ismét szolgálnak, nem kell átélniök mindazt, amit elődeik tizenöt évvel ezelőtt átéltek. De közben sok mindennek meg kell változnia. Akkor — és csak akkor — szabad ismét benépesíteni a laktanyákat. Olyan emberekkel, akikben megbízhatunk.”

A regényt Szabó Jenő remek fordításában olvashattuk.

Krsto Hegedušić: Árvíz (Tempera, 1932)

Foto: Tošo Dabac

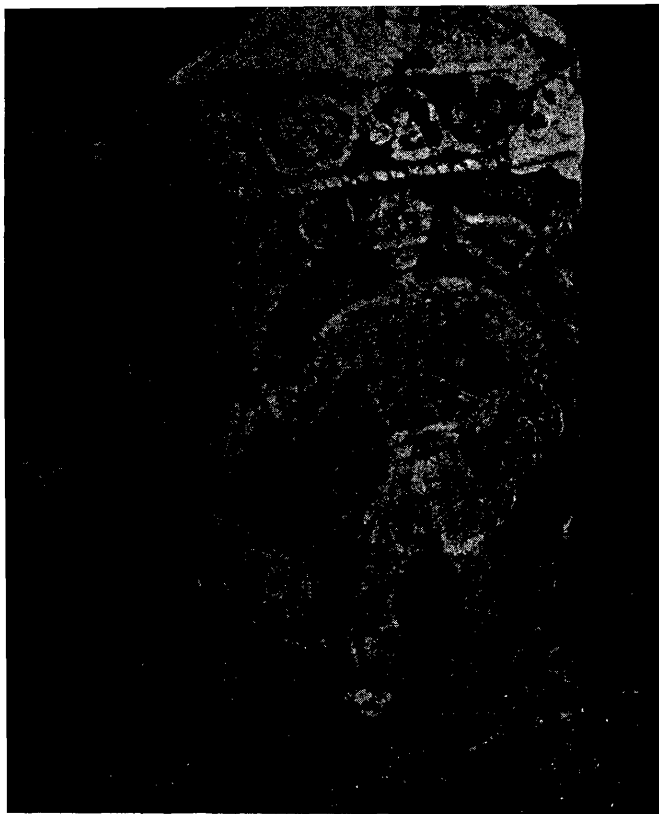
A brüsszeli nemzetközi művészeti pavillon

Otto Bihalji-Merin

Az Atomium alatti egy nemzetközi kiállítási telep bemutatja a mai emberiség gazdasági, szociális, műszaki, erkölcsi és esztétikai koncepcióit. Mintegy negyvenöt nemzet, köztük hazánk is, ismerteti valóságát anyagi és eszmei tekintetben egyaránt. A nemzeti

csarnokok mellett két palota az egész emberiségé lesz: az egyik a tudomány nemzetközi palotája, a másik a nemzetközi művészeti palota.

Éppen most érkeztem haza annak a szűkebb bizottságnak az üléséről,

A radmiljei síremlék. (XIV. század.)

amely előkészíti a nemzetközi művészeti pályatáborban nyitandó kiállításokat.

Az első kiállítás, amely 1958 április 17-én nyílik meg és június 21-ig tart, korunk művészetének ötven esztendejét szemlélteti. Azoknak a művészeknek — a modern irányzatok kiváló képviselőinek — az alkotásait mutatják be, akik kialakították korunk stílusát. Az elődök csarnokában a művészek hosszú sora Cézanne-nal kezdődik, s folytatódik Gauguin, Seurat, Renoir, Toulouse-Lautrec, Rousseau, Despiou, Maillol és mások műveivel. Bemutatják továbbá a művészet fejlődését korunk áramlatai és iskolái szerint. A látogatók itt megismerkedhetnek a fauvistákkal és az expresszionistákkal, a futuristákkal és a kubistákkal, a szürrealistákkal és az absztrakt művészek alkotásával, a naív művészettel és a neorealisták műveivel.

Művészeink közül három festőművész (Petar Lubarda, Krsto Hegedušić és Ivo Generalić) és Vojin Bakić

szobrász állít ki ezen a tárlaton. Meg kell mondanom, hogy műveik színvonalára alapján más művészeink is megérdemelnék, hogy részt vegyenek rajta. A többi nemzethez képest, azonban mi nagyon jól vagyunk képviselve. Őhat nagy nemzet kivételével egynek se lesz annyi műve a kiállításon, mint nekünk.

A második tárlat — *Az ember és a művészet* — július elsején nyílik és a világkiállítás zárásáig tart. Ez a kiállítás tárgykörök szerint bemutatja minden kor és táj remekműveit, a barlangművésztől Picassoig. A tárgyak a következők: ember és művészet, munka, társadalom, anyaság, szerelmem, istenség, játék, háború és halál. Mivel a nagy képcsarnokok legértékesebb műveikről van szó — ezen a tárlaton csak eredeti műveket mutatnak be —, a bírálóbizottságnak nemcsak az lesz a dolga, hogy megválogassa a műveket, hanem hogy engedélyt is szerezzen elviteleükre, azoknak a bizottságoknak a révén, melyek a kiállítás támogatására alakultak.

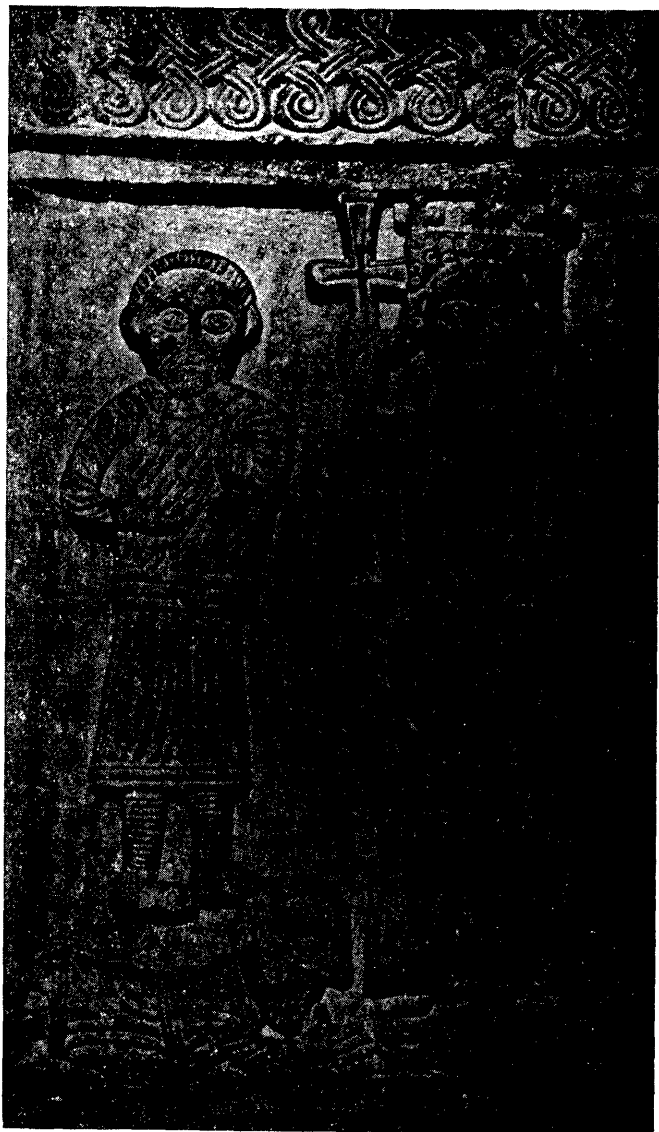
A kiállítás jelentős műveket sorakoztat föl a történelemelőtti korból, Egyiptomból, Mezopotámiából, Görögországból, Etruriából, Kínából, Japánból, Indiából, Indonéziából, a mayák kultúrájából, a román, a bizánci és a gót korszakból. A tárlat szervezői beleegyezést kaptak olyan európai mesterek ismert műveinek kiállítására, mint Brueghel, Hieronymus Bosch, Tizian, Rubens, Rembrandt, El Greco, Goya és mások. Érdekes talán az is, hogy igen sok mű a leningrádi Eremitage-ból és a Puskin nevét viselő moszkvai múzeumból érkezik.

A mai Jugoszlávia területéről származó legrégebb művek a neolitikus bálványok lesznek. Elküldjük továbbá a trebenistei arany maszkot, kiállítunk két római domborművet, bemutatjuk *Az első horvát királyt* a szpliti baptiszeriumból és a *Szökést Egyiptomból* a zadári múzeumból. A radmiljei középkori nagy síremlék művészetünknek ezt az érdekes, rusztikus formáját képviseli majd a kiállításon. Egy szentkép — valószínűleg Decsaniból — a szerb-bizánci művészet korának mesterműveiből ad izellőt.

Igen vonzó az az ötlet, hogy az emberiség remekműveinek ezen a kiállításán Jugoszlávia egy középkori freskóval, tehát legnagyobb alkotásainak egyikével vegyen részt. Hazánk egy, XII. századból származó, már levett freskót küld el a „Szveta Szófia”-ból.

Ezzel Jugoszlávia kétségtelenül a kiállítás egyik központi helyét foglalja el. A szűkebb bizottság a mi freskónkon kívül az etruszk freskók, a festőművészetnek e legbecsesebb alkotásai közül is szeretne valamit bemutatni. Ezzel valószínűleg Olaszország szolgál majd. Jómagam szeretném, ha egy középkori macedón freskót is elküldhetnénk, hogy ezzel a macedón művészetnek — amely egyébként kimaradt a kiállítástól — magas színvonala világviszonylatban is kifejezésre jusson.

Az első horvát király, a szpliti baptisztériumból. (X. század)

Francia könyvek melyekről sok szó esett

G. Czimmer Anna

A regényirodalom válságáról még mindig folyó viták egyik legújabb zárószava az, hogy a regénynek nincs szükségére törvényre. Ha az új alkotásokat nem akarjuk semmiféle műfaj-kaptafára húzni, akkor azt is mondhatjuk, hogy a regény nincs válságban. Akik a regény haldoklásáról beszéltek, sőt már azt is kimondták, hogy a regény meghalt, azoknak fülébe „éljen a regény!”-t harsog a dús termés, az élénk és építő kritika, a nagydíjak és legkiváltképp maga az olvasóközönség.

Francoise Sagan harmadik műve, az Egy hónap múlva, egy év múlva, a leújtó kritikák ellenére is négyszázezres példányszámot ért el. A szerelmes regényekért rajongó olvasókat kielégíti a történet, melynek foglalatja egy mondatban: mindenki mást szeret.

„Az év regénye” azonban mégsem ez, hanem Roger Vaillandnak 1957. évi Goncourt díjas műve: A törvény (La Loi). Már hónapokkal előbb, a találgatások idején azt írták róla, hogy ha nem ez a könyv kapja meg a Goncourt-díjat, akkor ez azt jelentené, hogy a zsüri nincs szabad elhatározása birtokában. A döntés tehát nem keltett meglepetést, s megerősítette az akadémia presztízsét. A regény címét és tárgyát egy délolaszországi népi játéktól nyerte. A falusi vendéglőben sorshúzás útján kijelölnek egy „gazdát” és helyet-

tesét, s ezek játékból mindent megtehetnek társaikkal mindaddig, amíg a játék tétje, egy kupa bor ki nem ürül. A gazda minden rendelkezését s kívánságát teljesíteni kell „mert ez a törvény”, s ez sok tréfaúzésre, ugratásra nyújt alkalmat. A játék végeztével aztán a játékosok hazamennek, de tulajdonképpen ekkor kezdődik az igazi regény: ugyanennek az elvnek érvényesülése az életben. Amit a játékban műveltek, ugyanazt folytatják magán- és nyilvános életükben is, ki-ki a maga természete és az adott körülmények szerint — csak hogy ez már nem játék. A hatalomvágy, az étvágy és a szexuális vágy a fő hajtóerői ennek a „törvénytevésnek”, az élet könyörtelen törvényének, amelyet az erősebbek és a feljebbvalók rákényszerítenek alárendeltjeikre és a gyengébbekre. Az élet úgy megy a maga útján, hogy bizonyos egyensúly helyzet alakul ki, amellyel az egyik fél beéri, a másik számára pedig elviselhető. Az élet megalkuvás. A regény formai újítása: nem tagozódik fejezetekre, a jelenetek között csupán szünetjelek vannak. Roger Vailland már régebben beérkezett, elismert író, ez a siker megkoronázása művének. Kétszázharmincezer példányszámban jelent meg, filmesítését és számos nyelvre fordítását is lekötötték.

Annál nagyobb meglepetést hozott a Fémina-díj, nemcsak a találgatóknak,

hanem magának a zsűrinek is. Három legtekintélyesebb tagja ellene szavazott, mégis megkapta a szótöbbséget Christian Mégret Magányok keresztelkedése (Le Carrefour des Solituaides) c. regénye. Különösen a fiatalokat nyugtázta le a valóban különös, merész és időszerű téma, melyre egy 1944-ben látott fogolytáborbeli kép ihlette a szerzőt. Tulajdonképpen két regény folyik párhuzamosan, fejezetenként felváltva, két magányos életút, mely Kelet és Nyugat két ellentétes pólusáról indul el: Buddy, a newyorki fiatal néger újságíró és Krisztyáska ukrán-szovjet kolhozleány környezetéből, hogy végül a háború vihara a háromszázhusz oldalas regény utolsó nyolc oldalán egy normandiai ukrán deportációs táborban egymás mellé sodorja őket. Buddy mint az amerikai hadsereg katonája kerül baleset folytán a kórházba, ahol Krisztyáska ápolónő. A betegágyánál meleg emberi rokonszenv ébred a két fiatalban, csírája egy szerelemnek, amelynek nincs jövője, mivel a leányt máshova vezénylik, s Buddy újból magáramarad, ha egyáltalán életben marad. Az író nem ítéli halálra hőstét, az olvasóra bízza, hogy kinyissa vagy becsukja előtte az élet kapuját. Azt is elárulta, hogy a két magányos emberben — mindkettőben — önmaga magányosságát próbálta kifejezni. A nagyszakállú kritikusok kötélvancos mutatványnak minősítették ezt a kísérletet, és meg-

rótták az író vulgáris nyelvezetéről, amelyet a hűség környezet-ábrázolás végett használt. De kétségtelen, hogy a könyv nagy érdeklődésre tarthat számot mind a tömbökön belüli, mind a rajtuk kívülálló országokban. Már eddig is kilencvenkétezer példányszámot ért el. Christian Mégret-t negyvenöt éves korát tekintve kissé „öreg”-nek tartották a Fémína-díjra, de előző művei nem keltettek feltűnést, a Carrefour az első nagy sikere.

A fiatal irónemzedékből a harmincegy éves Michel Butor emelkedett ki az utóbbi két év folyamán. Már 1956-ban erősen felfigyeltek egy regényére (Emploi du temps), 1957-ben La Modification (Módosítás) c. regényével elnyerte a Renaudot-díjat, ami a Concourttal vígaszdíjának számít. A Módosítás a lelkiismeret könyve. Az öregedő, jómódú párizsi polgár és családapa felszabadulást és új életet tervez Rómában élő kedvese oldalán. A párizsrómai expresszben végigélt álmodozás a célhoz közeledvén mindinkább módosítja az ébredező lelkiismeret. A „hős” visszahőköl saját képzeletének merészségétől és Rómába érkezvén három napig céltalanul bolyong, hogy a végén újból visszautazzék megünt feleségéhez, a megszokott kényelembe, anélkül, hogy csak látta volna is a másik nőt, kit új csillagának választott. Az élet így is megalkuvás, de nyugodt lelkiismerettel.

Krleza-bemutató Budapesten

G—d

Ha az állandó színházlátogató budapesti polgár is — nem különben a színművész és a műkritikus — azt mondja, hogy az idény legnagyobb kultúrese-ménye Krleza Glembay Ltd.-jének bemutatója a Nemzeti Színházban, akkor a véletlenül odavetődőnek meg éppen páratlan élmény a Sztupica rendezte Krleza-dráma. A Nemzeti Színházban Ibsen Peer Gyntje, Madách Az ember tragédiája, Molière Tartuffje és Krleza Glembay Ltd.-je egyaránt — csak táblás ház előtt megy.

Majör Tamás, a Nemzeti Színház igazgatója, Várkonyi Zoltán, Apáthi Imre, Básti Lajos, Tótkés Anna, Lukács Margit olyan nevek a magyar színpadon, amelyekből egy is elég a közönségsikerhez. Ilyen siker nyilván csak ilyen értékű darabbal és ilyen színészi gárdával lehetséges. És még egy jelentős tényező: Budapestnek az Osztrák-Magyar Monarchia és egész rendszerének szétszüllése, a szennyel és vérrrel harácsoló vagyonok birtokosainak, a Glembayoknak alkonya éppen annyira ismert, mint Zágrebnak, Bécsnek, vagy magának Krlezának, aki éppen e kor társadalmi ellentmondásait ismerve, — merészen és művészien feldolgozva — tette nevét halhatatlanná.

Az alábbiakban néhány részletet közlünk a budapesti lapoknak a darabról,

Krlezáról és az előadásról szóló írásai-ból:

NÉPSZABADSÁG. A szerzőről többek között így ír: „Szüntelen küzdelmekben bontakozott ki egyéni hangú művészete; versek, regények és színművek hosszú során keresztül emelkedett a XX. századbeli kritikai realizmus legnagyobbjai közé, s fő művével, a Glembay-családról szóló regény és drámaciklusával méltón lépett be a világghírbe és a világirodalomba is. Most, élete hetedik évtizedének derekán már klasszikusnak számít...”

„...Ha világirodalmi elődöket keresünk, mindenekelőtt Zola és Ibsen nevét kell idézni. Kétségtelen, hogy Zola öröklődési elképzelés hatással volt az egész ciklusra, és Ibsen naturalizmus-szimbolizmus ötvözete ugyanúgy nyomott hagyott a drámai felépítésen, mint az ibseni dráma görögösen szigorú összefogottsága. De Krleza éppen úgy nem Zola-epigon, mint ahogy nem Ibsen-epigon, s még csak nem is Orestes ógörög történetét akarja új formában és modern keretek közt elmondani, noha Leone Glembay, aki a halott szülőt megbosszulni jött haza, s megöli a másik szülőt s annak újabb hitvesét, sok mindenben polgárkori utóda Orestesnek is, (Hamletnek is...”

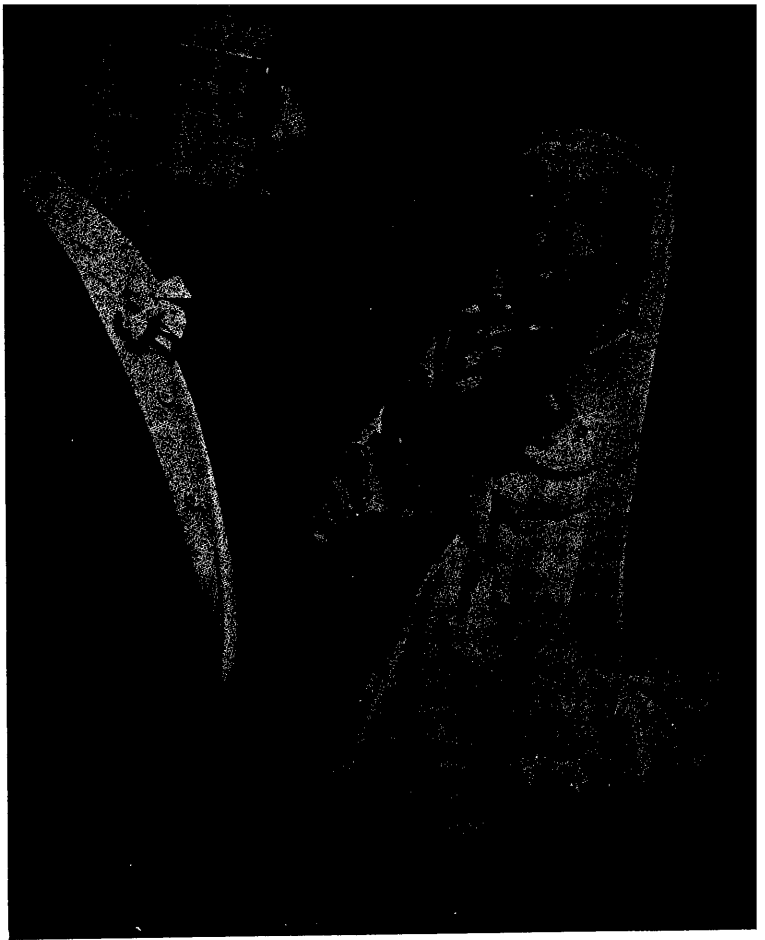
Bojan Sztupicáról, a beográdi művész rendezéséről ezt írja: „A rendező, aki egyúttal a nagyon stílusos díszleteket is tervezte, valóban a tragédiát hangsúlyozta ki. Erzékeltetni tudta a kort, a ferencjózsefi emberöltők alkonyát, s ezt nagyban elősegítették Laczkovitch Piroska kiltűnő jelmezei. (Rége nem láttunk kosztümös darabban ennyire stilszerű jelmezeket).

NÉPSZAVA. Remek színházi este volt; az igazi művészi élvezet kissé szédítő bódulatával távoztunk a Nemzetiből valahányan. A színházi produkciók művészi hatásához kettő kell: írás és előadás kiváltsága. Itt a jugoszláv drámairodalom első jelentős magyarországi bemutatkozásán mind a kettőt a legmagasabb fokon kaptuk...

„Miroslav Krleža, a jugoszláv irodalom „great old man“-je; a Jugoszláv Akadémia vezetője, s emellett — szinte úgy meglekésen — a modern jugoszláv irodalom remekművei egész sorának létrehozója. Ha egy-egy művével — mint ezen az estén — szembetűnően, rádöbbenünk, hogy milyen óriási adósságaink vannak a szomszédos népek kultúrájával, irodalmával szemben, pedig mennyire egy tőről sarjadt, egy talajból szivta életnedveit az a művészet, amely magyar, szerb-horvát, román, cseh földön hajtott. *S mennyire elszegényítettük a magunk kultúráját, ha nem figyelünk sokkal fokozottabban, mint eddig tettük, — bár e téren már behoztunk egy s más — szomszédaink eredményeire, útkereséseire...*“

„De az élményt adó színházi estéhez nem elég a kiltűnő dráma: jó együttés is kell. *Boján Sztupica*, a jugoszláv vendégrendező vezetésével a *Nemzeti Színház együttese* remekül összehangolt kiltűnő előadást produkált, amelyre még évek múlva is, mint kiemelkedő eredményre fogunk visszaemlékezni.“

A **MAGYAR NEMZET** bevezetőjében így ír Krležáról: „...a legnagyobb és

Várkonyi Zoltán Leone, Lukács Margit Angelina szerepében Krleža: Glembay Ltd-jében a bu dapesti bemutatón

legismertebb jugoszláv írók egyike. Párizsban most játsszák *Agónia* című darabját (a Glembay család II. részét), tavaly pedig a *Léda* c. darabja, (a Trilógia III. része) aratott nagy sikert a francia fővárosban. Regényéről, *Latinovicz Fiillip hazatéréséről*, amely drámai ciklusának regényváltozata, azt írta a külföldi sajtó, hogy nagyobb, mint „*Hemingway: A halász és a tenger*“ című könyve...“ „...*A Dél Ibsenje*, forróvérű, merész, sokszor bizarr, de mindig különös ízü, fanyarkás, az élet igazságát, az emberi szenvedélyeket őszintén kimondó író, tele drámaisággal. Prózája is dráma, erős sodrású, sokszor filozofál, szereti a lélektant, mondatstenkesztése, akár a művészen kovácsolt vas...“

„Sztupica magyszerű munkát végzett. A néha csak pillanatokig tartó, a dráma első sodrába beiktatott szünetek, a mozdulatok játéka, a darab egész levegője, íze, zamata az ő tehetséges elképzelését dicséri.“

Az **ESTI HIRLAP** tömören ismerteti a darab tartalmát, majd Krležáról ír: „Miroszláv Krleža olyan író, akit nem lehet csak hazája irodalmának mértékével megérteni. Krleža 65 éves. A világnézet és az írói alkat kialakításában oly fontos ifjúkor éveit az Osztrák-Magyar Monarchia keretében fogvartartott Horvátországban élte...“

„A magyar néző a színpadon forrpontig hevülő összecsapásokból, az írói igazságkeresés, szenvedélyét sürítő dikcióból ugyanazt az ítéletet hallja kiszívítani, mint Ady ez idő tájt írt cikkeiből és verseiből. Több ez mint párhuzam: népeink közös sorsából fakadó, közös írói hitvallás.“

Krleža életműve azonban már a húszas években bontott szárnyat. A kortárs magyar irodalomban — főleg pedig a színmű-irodalomban, — senki sincs, aki úgy állná az idő próbáját, mint a nagy jugoszláv író. Az összevetésben látjuk meg például a jelentős életművet ránhagyó Molnár Ferenc korlátait. A kritika igénye, amely

Molnár tolla alatt az Olympiá-ban és a Hattyú-ban — ugyanazt a valóságot formálva — finom ironiává és pompázó költészeté finomodott, Krleža darabjában a társadalmi és emberi szituáció mélyére hatol, lényegretörő és kímélet-

A Glembay Ltd sehol sem laposodik koreszmék „szócsövévé“, tételillusztrációvá, sorsunk legszemélyesebb, vérünk áramából és idegeink izgalmaiból táplálkozó mozzanatai: szerelem, megcsalás, élet és halál kérdései sűrűsödnek csomópontokká a dráma szövegében. A Glembay-ok fenievadak: gyilkolnak, lopnak, mértéktelennül bujják, hamiskártyások, iszálkosak, és terheltek. A cselekmény zsúfolt, de a drámai építkezésben a halmozódó motívumok helyükön vannak, úgyhogy a sűrítés nem hat irreális túlzásként.“

Mint minden más nagy darabra a Nemzetiben, a Glembay Ltd-re is csak mehezen lehet jegyet kapni. Március 10-én ment tizenötödször, és amint Major Tamás, a színház igazgatója mondja, maguk a színészek is úgy érzik, hogy minél többet kerül színre, annál jobban felismerik és átérzik a darab magyságát. Valószínű, hogy Krleža városában, a horvát fővárosban is hamarosan műsorra kerül a Glembay Ltd — a Nemzeti Színház előadásában.

Nézelődés Betűországban

G. Czimmer Anna

Számunkra minden külföldi irodalmi szenzációnál nagyobb esemény lehet egy új ábécéskönyv megjelenése. Kivált ha olyan szép, mint az a meséskönyv külsejű Minerva kiadás, amelynek kemény tábláján tarka virágokkal átfont betűk hirdetik, hogy rajta keresztül **BETŰORSZÁG** rejtelseibe léphet be a jugoszláviai hétéves kis magyar. Ilyen vonzó külsejű, szép nyomású és színcsopás könyvből szinte gyerekjátéknak tűnik a tanulás, ámde

azért elhisszük nekik, hogy ők is megizzadnak az írás-olvasás nagy tudományáért. A HÍD nem fóruma a tankönyv-bírálatnak, azt elvégezte már a három szakvéleményező és a referens. Ezt a tankönyvet Vajdaság A. T. tanügyi tanácsa jóváhagyta. Papírforma szerint tehát minden rendben van. És mégis, mintha valami nem volna egészen rendben. A tankönyv szavával élve, néhány »incoke-pincike« észrevétel papírra kívánkozik.

Nem tudjuk, hogy a könyv összeállítói — Balázs Pál és Balázs Anna — mely forrásokat használták fel, azt sem tudjuk, hogy az illusztráló De Majo Dida elolvasta-e és megértette-e a szövegeket, de valami díszharmónia és bizonyos idegenszerűség tűnik fel a könyvben. A képek sokszor mást ábrázolnak, mint amit a szöveg mond. Például a szöveg szerint Juliskának a körme alá ment valami. Édesanyja mondja: Tartsd az ujjad Juliska. A képen az látható, hogy a térdét köti be. Vagy például Zoli új cipőt vásárol, magasszárút. A képen féllcipő látható. A vásárt szemléltető képen mincs sem árus, sem vevő, az áruk gazdátlanul állnak az asztalon. Az estéli fürdés szövege szerint »A fazékban forr a víz«. Feljött a hold.« A képen a kisfiú beépített fajansz-kádban fürdik, s az ablakon át a *fogyó hold* képe látható. Másutt az óra szó mellett képráma, a ráma szó mellett pedig óra képe áll. Azt elhisszük, hogy Bori néni nem tudott vizet meríteni a kútból, mert csorgóskutat látnunk, de nehezen képzelhető el, hogy a segíteni akaró kislány hogyan merítette meg a vödört benne. A város képe valóságos rejtvény, hogy mely országban s mely évszakban lehet mindaz, ami rajta van? De láthatunk még piros padlásszobát is, zöldkabátos piroscipős anyukát vásárlás közben, zsákból sárga mákot szóródni, és hogy Etel állva eteti Terit, aki szintén áll.

A hétévesek talán mindezt nem ve-

szik észre. Ám, szabad-e szempontnak tekinteni azt, hogy »a gyerekek úgysem veszik észre«? Azt azonban kétségtelenül észreveszik a hétévesek is, amikor a szövegben olyan betű fordul elő, amelyet még nem tanultak (19. oldalon a V betű), vagy amikor ilyen szavakat kell olvasniok: madáretető, üreze. Talán még egyik-másik tanítót, tanítónőt is zavarba hozza az élkezetek következetlen használata (ugyanazon az oldalon például az ürge és betű szó hol rövid, hol hosszú ú; óra és iron egymás mellett) és verejtéklet csal homlokára ez a mondat: Sicc cirmoscica a cernától, mert ver(!?)

Idegenszerűvé teszik a könyvet a város képén a manzárd tetős házak (mikor és hol élünk?), továbbá ezek a nevek: Áron, Bella, Hella, Huba, Lida, Szilvi, Oszkár, Tini. Aligha hallja őket a mi országunkban a gyerek s nehezen tudja a zsiráfot és az elefántot is elképzelni a maga valóságában, amikor a nagybetűk és kisbetűk közti viszonyt ezekkel szemléltetik.

Betűországban nézelődve még más tanulmányos és érdekes dolgokat is láttunk, de sok lenne mind elsorolni. Egyet azonban nem láttunk, hiába kerestük: a ly betűt a nagybetűk díszgárdájában.

Betűország belügyi szervei ne vegyék rossz néven, hogy nem síkoltunk át szó nélkül ezeken, de mi Betűország ügyét nem tartjuk szigorúan belügynek, hanem mindnyájunk ügyének.

A német színpad válsága

Ugyancsak meghúzza a halálharangot a német színház, a német színpad fölött Hans Weigel bécsi esztéta és műkritikus. »Requiem für das Theater« című cikkében (Gyászmise a színházért) talán kissé túl szélesen, kissé elnagyoltan, de sok éleslátással nyúl a

kérdéshez és a német világvárosok színpadainak válságában a színház haldoklásának jeleit is látja.

Az ember ezután azt hinné, hogy a színpadoknak — a film és televízió nagy versenye miatt — nincs már közönségük s ezért sorvadnak el, holott

a német nagyvárosi színházok betegségeinek legújabb tünete éppen az, hogy túlnagy a közönségük, hogy mindig zsufolva vannak. Ez az állandó zsufoltság (úgyis mindegy, hogy mit játszunk!) adja meg a minőségi tördőfést a színháznak. Általános jelenség, — írja, — hogy nem lehet színházjegyre jutni. Az első előadások közönségét a jegyirodák és munkaközösségek foglalják el, meg a bérlők. Mire a kedvezményesek sora elfogy, marad néhány előadás azok számára, akik pénztári jegyvétellel jutnak belépőjegyre — ha hozzájutnak. Mert még ezeknek az életét is megkeserítik a jegyfelvásárlók. A közönség zöme nem jut színházba, nem látja a darabokat, hiszen a repertoár következő színművei elsodorják a legsikeresebb darabokat is. Az átlagos berlini — például a nyugati szektorban — lassanként leszokik a színházról. (A cikkíró nem mondja, nem emeli ki, hogy az üzemi, csoportos jegyvétel milyen demokratikus állapotot teremt a színházlátogatásnak!).

A másik baj a színészekben keresendő, a sztárokbán. Ezeket a film, a rádió és újabban különösen a televízió annyira lekötötte, hogy egyszerűen nem marad idejük színházi alakításra.

Ha egy-egy sztár vállal is szerepet, csak a bemutatón és a következő néhány előadáson játszik; tíz előadás után már a „helyettes” lép a színpadra és játssza végig az évadot. Ennek viszont az a következménye, hogy csak nagyon kevesen látják a sztárt, kénytelenek beérni — a következő, újabb előadásokon — a „szurmogátummal”. (A cikkíró nem mondja, hogy ez voltaképpen újabb és újabb erők bevonását jelent a színpadi művészetbe).

A színpad halálának harmadik oka a cikkíró szerint az, hogy a szerző helyébe mindinkább a rendező lép. Ez is a mozi hatása. A filmlalkotásban a rendező az „első ember”, és a színházi rendezők is egyre inkább jogot igényelnek a darabok olyan beállítására, ami erősen különbözik a színpadi szerző eredeti elgondolásától. Nem is beszélve a nyílt szöveghamisításokról, a darab irányzatának megváltoztatásáról stb.

Weigel szerint valódi színpad és igazi színjátszás ma már csak a német kisvárosokban van. A nagyvárosok színpada erősen elamerikaisodik és a színjátszás egyre inkább hasonlít a filmhez, a filmművészet minden árnyoldalával és — fényoldalával nélkülül.

A fantasztikus regény nagy másodvirágása

Szinte világjelenség, hogy a fantasztikus regény újból előtérbe került. Még soha ilyen kereslet nem volt a Verne-regények iránt, Wells fantasztikus regényei és Flammarion könyvei iránt, mint most. A mesterséges holdak, a világűr meghódításáért folyó küzdelem idején ez nem is csodálatos.

Érdekes cikkeket olvastunk a fantasztikus regény térhódításáról a Szovjet-újságban. Ha az utopisztikus regény nagy elterjedése világjelenség — az érdeklődés irántuk a Szovjet Szövetségben különösen nagy. A cikkíró rá-

mutat arra, hogy azelőtt is mindig volt bizonyos engedékenységek a műfaj iránt a Szovjetekben, még azokban az években is, amikor a kiadványokat ugyanolyan méltalagon tették. Verne és H. G. Wells könyveit (ez utóbbinak persze csak fantasztikus regényeit), ha módjával is, de mindig megtűrték, kiadták, terjesztették. Emellett a szovjetirodalom maga is gazdag ilyen könyvekben. Alexej Tolsztojnak három utopisztikus regénye is van, de a konnábi évtizedek is bővelkedtek fantasztikus regényekben, s ezek is mind sor-

rakerültek az utóbbi évek kiadási ter-
veiben. Az újabb író nemzedék is nem
egyszer nyúlt az utopisztikus regény, a
kalandregény, a fantasztikus regény
felé.

Alapvető különbség mutatkozik azon-
ban a fantasztikus regény szovjetunióbe-
li meghatározásában. A régi megfogal-
mazás szerint... „a fantasztikus regény
nem pusztán a képzellet játéka, hanem
kitűnő eszköz arra, hogy az olvasóval
a maga időhöz és helyhez kötött világ-
nézetének relatív voltát beláttassa“ A
szovjet írók ilyen regényei áttörtek ezt
a megfogalmazást. Itt a jövőbeutazás,
a világűr-út, a földről való felemelke-
dés nem a helyhez kötött világnézet
relativitását érzékelteti, ellenkezőleg a
a kiinduló pont az, hogy a rakéta uta-
sok és minden jövőbe vetett cselek-
mény éppen a szovjet társadalom fej-
lődését igazolja.

A szovjet műhold kilövése óta az
olvasók sok millióinak érdeklődése még
jobban átforrósodott a fantasztikus
regény iránt. Kiválók a könyvek kö-
zül a Szovjetben Eduárd Konsztantino-
vics Ziolkovszki »A világmindenség ki-
művelésére rakétával« című regénye.

Ziolkovszki ugyan régen írta ezt a
könyvét, s nem ezzel a művével került
az orosz irodalomba — ez a regény in-
kább vesszőfutást, lebecsülést és gúnyt
hozott neki valamikor — mégis úgy lát-
szik ez a könyv biztosít majd neki
halhatatlanságot. Az 1857-ben született
író jóval élete delén túl érte meg re-
génye sikerét: hetven éves is elmúlt
már, amikor újból emlegetni kezdték
nevét és művét újból előszedték. A
harmincas évek közepén amikor az el-
ső szovjet rakéta kísérletek folytak,
Ziolkovszki megírta régi regényének
bevezetőjét. Érdekes, hogy az író szemé-
lyesen bevonták az első rakétakísérle-
tekbe, ami még nagyobb elégtételt volt
számára.

Ziolkovszki másodvirágzást megért
regénye azóta valóságos iskolát terem-
tett. Egész sor író követte az ő elgon-
dolásait. Legtöbbszörösen egy Szov-
jetunióban élő lengyel író, Sztaniszlav
Lem munkája közelítette meg a ra-
kétalöveges világ mai valóságát.
1957-ben jelent meg a könyve először,
a Komszomol kiadásában. Ez a már
majdnem tudományos mű egyik leg-
olvasottabb könyv a Szovjetunióban.

MÓSA PIJADE ÉS A TŐKE SZERBHORVÁT KIADÁSA

A belgrádi *Kultura* kiadásában márciusban megjelent Marx Tőkéje harmadik szerbhorvát nyelvű kiadásának első kötete. Két hónap múlva elhagyja a sajtót a második, majd az év végén a harmadik kötet is. Az új kiadás javított fordításban nyújtja az olvasóknak Marx életművét.

A Tőkét első ízben Moša Pijade fordította le szerbhorvát nyelvre Rodoljub Čolaković közreműködésével a mitrovicai és a lepoglavai fegyházban. Ez a fordítás a Kautsky által sajtó alá rendezett és a moszkvai Marx-Engels-Lenin Intézet kiadásában megjelent német nyelvű Tőke szövege alapján készült. A belgrádi Kozmosz adta ki, 1933-ban. A címlapon az áll, hogy M. Porobić és R. Bosanac fordította.

A háború utáni első esztendőikben csaknem változatlanul jelent meg a mű második szerbhorvát kiadása. Moša Pijade már akkor foglalkozott azzal a gondolattal, hogy kijavítja a fordítás nyelvi, szakkiifejezési és egyéb hibáit, de elfoglaltsága ezt lehetlenné tette.

A harmadik, javított kiadás előkészítésén néhány évvel ezelőtt kezdett dolgozni a fordító. Jóllehet nagyon kevés időt szakíthatott erre a munkára, igen alaposan végezte föladatát.

Beszerezte a Tőke két francia, egy angol, amerikai, német, orosz és bolgár kiadását is, de minden munkáját az Engels által sajtó alá rendezett negyedik kiadásra alapozta (ezt Marx és Engels műveinek kiadója a hamburgi Meissner nyomatta ki). Sok-sok példával illusztrálható, mikorra gondossággal igyekezett megőrizni a szerző gondolatait, hű maradni az eredeti szöveghez. A használt kiadványok margóira egész sor észrevételt jegyzett föl, még pedig azon a nyelven, amelyen az adott könyvet nyomtatták. A fordítás csiszolása végett sok szakember és különféle intézmények véleményét is megkérdezte. Még azt sem hagyta figyelmen kívül, hogy a Tőke harmadik szerbhorvát kiadása milyen kivitelben jelenik meg. Igen gyakran ellátogatott a Beográdi Grafikai Intézetbe, ahol a harmadik kiadás készült, hogy utasításokat adjon, megválassza a betűtípusokat, megjelölje a kiemelés módját stb.

Amíg el nem indult utolsó útjára, rövid pihenőit használta a Tőke fordításának sajtó alá rendezésére. Amikor azonban befe-

jezte az első és a második kötetet, nem volt meglegedve munkájával.

— Most le kellene ülnöm és mindezt jól át kellene csiszolnom — mondogatta.

Moša Pijade, sajnós, nem fejezhette be fordítását, melyet élete művének tartott. A harmadik kötet befejezésében őt is, akár csak a mű szerzőjét, meggátolta a halál.

ANDRIĆOT ÉS KRLEŽÁT NÓBEL-DÍJRA JELÖLTÉK

Hazánk eddig még nem élt azzal a joggal, hogy jelölteket terjesszen elő a Nóbeldíjra. Szerényebbek voltunk a kelleténél, jóllehet nem egy jugoszláv író műve aratott sikert határainkon túl is; s közöttük néhány megüti az irodalmi Nóbeldíj mértékét.

Az idén azonban a Jugoszláv Írószövetség javaslatot küldött a Svéd Tudományos Akadémiának az idei irodalmi Nóbeldíj megítélésére, s a maga nevében Ivó Andrićot és Miroslav Krležát jelölte erre a nagy elismerésre.

A külföldi olvasóknak és kritikusoknak az utóbbi években alkalmuk volt a Trávniki krónika, a Híd a Drinán, a Filip Latinnovics visszatérése és a Theresienburgi temetés több idegen nyelvű fordításából némely ismeretet szerezni Andrić és Krleža irodalmi munkásságáról.

GEORGES ROUAULT

a modern festőművész „nagy magányosa“ nyolcvanhétéves korában meghalt. Páris külvárosának egyik pincéjében született 1871-ben, az osztrómárambot idején. Műasztalos édesanya fiát is valami becsületes mesterségre akarja adni és így lesz a tizennégyéves Rouaaultból üvegfestő inas. Templomablakokat fest. Gazdája felismeri tehetségét és irányítja a művészi pálya felé. Üvegfestői múltja azonban meglátszott a már kifejlődött művészen is.

Első mesterei Moneau és Cézanne voltak, de csakhamar fel-
szabadult hatásuk alól és levetett minden akadémizmust is, ki-
alakította jellegzetes stílusát, amely egyetlen elődjéhez sem ha-
sonlított, és amelyet nem is követett senki: vastag fekete vona-
lakkal határolt telt színfoltok tobzódása merész ellentétekben egy-
más mellett. Kezdetben kedvelt témaköre az utcányok és a bo-
hócok világa. Megvetette a női szépséget, elnyűtt testű öregedő
utcalányokat, megindítóan szomorú bohócokat festett. Önála
mindez vallásos átértékelésen ment át, korunk páriáit és mártír-
jait látta bennük, és megmutatta őket a maguk emberi csunya-
ságában és szomorúságában. Anoképei mesteri jellemábrázolások.
Az érett, elmélyült Rouault az emberi nyomorúság és szenvedés
festője: menekülők, betegek, elkínzottak jelennek meg most már
egyre gyakrabban használt technikájában a rézkarcolkon és lito-
gráfián. Krisztus kínszenvedése és a háború áldozatai külön so-
rozatok. Rouault csakis teljes magányban tudott dolgozni, padlás-
műterme címét még családjának sem mondta meg, és legjobb
barátja sem tehette be a lábát. Emberi és művészi magányossága
egységbe forrt össze.

Egyike volt azoknak a „független festőknek, akik a párisi
nemzeti szalon 1905. évi tárlatán olyan nagy felháborodást kel-
tettek a hagyományok sutbadobásával, s akiket ezért *fauves*-nak,
azaz vadaknak neveztek el. Ennek a csoportnak a tagjai voltak
Matisse, Rouault és Vlaminck, habár nincs bennük semmi közös,
„iskolaszerű“ vonás, mindegyikük teljesen önálló egyéniség.
Rouault mindenkitől elüt, művészetében mindvégig volt vallami
az üvegfestészet jellegzetességéből. Találko megállapítás reá,
hogy az a festő, kinek sem elődje nem volt, sem követői nem
voltak (mint ezt már a HÍD-ban néhány év előtt B. Szabó György
megírta Konjović művészetével kapcsolatban, akit Rouault-hoz
szoktak hasonlítani).

A KÖLTZSET NEMZETKÖZI DÍJA

Ribeiro Kouto költőt, Brazília beogradji nagykövetét nemrégiben
kítüntették a költészet nemzetközi díjával. Ezt a jutalmat
minden esztendőben egy több ország képviselőiből álló bizottság
osztja ki.

Ribeiro Kouto hatvan esztendőös. Ifjúkora óta foglalkozik iro-
dalommal. Eddig tizennégy verses- és elbeszélés-kötetet adott ki.
Érdekes, hogy első elbeszélésének témáját a balkáni háborúból
merítette. Portugál és francia nyelven ír. Egyes műveit több
nyelvre is lefordították. Mint nagykövet tizenegy éve képviseli
Braziliát fővárosunkban. Hazánknak nagy barátja.

A díj átvétele alkalmából adott egyik nyilatkozatában Ribeiro
Kouto egyebek közt ezt mondta: „Negyvenéves irodalmi tevékeny-
ségem alatt sohasem írtam egyetlen bátorlalanító sort sem. Néze-
tem szerint a művésznek az a hivatása, hogy kifejezzen bizonyos
belső örömet, az élet élvezetét és azt a szükségletet, hogy szeres-
sük a lényeket és a dolgokat...”

TARTALOMMUTATÓ

B. Szabó György / Vázlat egy írői arcképhez	179
Gál László / Istálló-emberek	187
Oskar Davičo / Szerbia	192
Kopeczky László / Sándor behozott egy trombitát	194
Saffer Pál / Csendes beszélgetés egy festő műtermében	199
Burány Béla versei	205
D. Juhász Zsuzsa / A mellékszereplő	207
Koncz István / A költő dolga	216
Georges Arnaud / Dzsamila Buhiredért	217
Dancsó Jenő / Helyesírásunk problémái	227
V. L. / Mi újság Európa eszmei frontján	230
Ivan Ivanji / Nietzsche hamisítás által lett a fasizmus előfutára	239
Fehér Ferenc / Jeszenyin versei	242
Major Nándor / Kispolgárok világa	243
Gellér Tibor / A csontmalom regénye	245
Otto Bihalji-Merin / A brüsszeli nemzetközi művészi pavillon	247
G. Czimmer Anna / Francia könyvek, melyekről sok szó esik	250
G-d / Krleža-bemutató Budapesten	252
G. Czimmer Anna / Nézelődés Betűországában	254
A német színpad válsága	255
A fantasztikus regény nagy másodvirágzása	256
KRÓNKA	258

E számunkban Zoran Petrović rajzait és B. Szabó György illusztrációit közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1968. MÁRCIUS KIADJA A M. SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADOORAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZAM ÁRA 60 DINAR. — KESZULT A M. SZÓ NYOMDAJÁBAN NOVISZÁDON

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet